

Фінансова
грамотність

5
клас

РОДИННІ ФІНАНСИ

Навчально-методичний
посібник для вчителя

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

РОДИННІ ФІНАНСИ

5 клас

Навчально-методичний посібник
для вчителя

*За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора Т. С. Смовженко*

Київ
ДВНЗ «Університет банківської справи»
2016

УДК 336:159.9(075.8)
ББК 65.261:74
Р60

Видання підготовлено
за підтримки Програми розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II)

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ (USAID/FINREP-II)

*Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах
комісією з педагогіки та методики початкового навчання
Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(лист ІТЗО від 18.06.2015 № 14.1/12-Г-488)*

Авторський колектив

Н. В. Ткаченко, А. І. Довгань, О. В. Часнікова,
О. Б. Рябова, З. Я. Лапішко, Н. І. Забуга

Рецензенти:

В. І. Кириленко – доктор економічних наук, професор,
професор кафедри політичної економіки факультетів управління
і управління персоналом та маркетингу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

О. О. Другов – доктор економічних наук, професор,
проректор з виховної роботи та міжнародного співробітництва
Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»;

Р. А. Слав'юк – доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи Львівського навчально-наукового інституту
Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»;

І. М. Вітенко – кандидат географічних наук, доцент кафедри методики викладання
навчальних предметів і освітнього менеджменту
Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти.

Р60 **Родинні фінанси. 5 клас** : навч.-метод. посібник для вчителя / авт.
кол. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : ДВНЗ
«Університет банківської справи», 2016. – 117 с.
ISBN 978-966-484-251-5

Навчально-методичний посібник для вчителя «Родинні фінанси» (5 клас) укладено відповідно до навчальної програми курсу за вибором для учнів 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів, рекомендованої Міністерством освіти і науки України.

У посібнику міститься теоретична інформація, потрібна вчителю для підготовки до уроку; практичні рекомендації щодо складання сімейного бюджету, ведення домашнього господарства, раціонального використання вільного часу, організації дозвілля і виконання домашніх обов'язків тощо.

Запропоновано методику проведення навчальних ігор, виконання проектних завдань, ситуаційних вправ тощо. Їх виконання дозволить учням не тільки запам'ятати вивчений матеріал, а й стати активними учасниками навчання, сформувати навички, потрібні для забезпечення власного економічного добробуту і добробуту своєї родини.

Посібник має допомогти вчителю в організації роботи з учнями на всіх етапах навчально-виховного процесу.

УДК 336:373.3(075.8)
ББК 65.261:74

ISBN 978-966-484-255-3

© Н. В. Ткаченко, А. І. Довгань, О. В. Часнікова,
О. Б. Рябова, З. Я. Лапішко, Н. І. Забуга, 2016
© ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016

ЗМІСТ

Шановні колеги!	4
-----------------------	---

Розділ I. ФІНАНСИ ЯК ЗАСІБ ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ РОДИНИ5

Тема 1. СІМ'Я ЯК СУБ'ЄКТ ДОМАШНЬОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ	6
Тема 2. ПОТРЕБИ ТА ЇХНІ ВИДИ. ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ ТА ІНТЕРЕСИ РОДИНИ	15
Тема 3. ТОВАРИ І ПОСЛУГИ, ЩО ЗАДОВОЛЬНЯЮТЬ ПОТРЕБИ	26

Розділ II. БЮДЖЕТ РОДИНИ. ОСОБИСТИЙ ФІНАНСОВИЙ ПЛАН35

Тема 4. ПОНЯТТЯ ПРО РОДИННИЙ БЮДЖЕТ	36
Тема 5. «КИШЕНЬКОВІ ГРОШІ». ДОХОДИ І ВИТРАТИ ДІТЕЙ	48

Розділ III. СІМЕЙНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....57

Тема 6. ГРОШІ В ЖИТТІ РОДИНИ.....	58
Тема 7. ЗАПОЗИЧЕННЯ І ЗАОЩАДЖЕННЯ РОДИНИ.....	73
Тема 8. СІМЕЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО	86

Розділ IV. РОДИНА – УЧАСНИК СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН95

Тема 9. ПОДАТКИ – ОBOB'ЯЗКОВІ ПЛАТЕЖІ РОДИННОГО БЮДЖЕТУ	96
Тема 10. ФІНАНСОВА ДОПОМОГА РОДИНІ ВІД ДЕРЖАВИ І НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	106

Список використаної і рекомендованої літератури.....	116
--	-----

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

...Пізнання дитиною світу починається з пізнання людини,
а людина відкривається перед дитиною в образі матері, батька і вчителя.

В. О. Сухомлинський

Метою курсу «Родинні фінанси» є підвищення рівня фінансової грамотності учнів 5 класу шляхом ознайомлення з основами управління родинними і власними фінансами, формування навичок раціонального використання фінансових ресурсів родини. Оскільки саме в родині закладаються основи буття людини, її моральні та світоглядні якості, формуються навички вмілого господарювання.

На допомогу вчителю, який викладатиме курс «Родинні фінанси», посібник містить матеріали до кожної теми відповідної навчальної програми, які складаються з двох блоків: інформаційного і методичного. В інформаційному блоці висвітлюються основні теоретичні питання теми. Матеріали цього блоку можуть бути використані вчителем як своєрідні конспекти теоретичного матеріалу. При цьому автори намагалися навмисно дати більше матеріалу, ніж того потребує безпосереднього план уроку, адже вчитель повинен знати більше, ніж ті, кого він навчає. Усі інформаційні блоки завершуються короткими висновками.

У методичному блоці пропонуються основні методичні прийоми у проведенні уроків. За тією ж логікою та в тій же послідовності, що й викладення теоретичного матеріалу в інформаційному блоці, показано, які саме задачі можна розв'язати в класі, пояснюючи те чи інше питання, які ігри організувати, які вправи порекомендувати для роботи в малих групах, які методичні прийоми використати при організації навчального процесу.

Окремі завдання містять прогнозовані відповіді учнів. Хочемо застерегти вас від однієї поширеної помилки – чомусь учителі вважають, що абсолютно все, запропоноване, потрібно обов'язково використати на уроці. Тому часто можна почути: «Та коли ж це все можна встигнути провести за 45 хвилин!» Шановний колего, ви маєте право обрати те, що, як на ваш погляд, найбільше потрібно вашим учням. Адже ніхто, крім вас, не знає так добре особливості і темп навчання ваших вихованців.

З повагою до вашого практичного і життєвого досвіду зичимо вам досягти успіхів у викладанні курсу «Родинні фінанси»! Пам'ятайте правило «Навчаючи інших, навчаєшся сам»!

*Дякуємо за співпрацю!
Автори*

РОЗДІЛ І

ФІНАНСИ ЯК ЗАСІБ ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ РОДИНИ

Тема 1. СІМ'Я ЯК СУБ'ЄКТ ДОМАШНЬОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ключові питання

1. Відмінності понять «домашнього господарства» і «родини».
2. Фінанси домашнього господарства.
3. Вартість домашньої праці.

Цілі уроку

- *розуміти* значення понять «домашнє господарство», «фінанси»;
- *визначати* відмінності домашнього господарства і родини;
- *визначити* значення фінансів для забезпечення добробуту родини;
- *навчитись* визначати вартість домашньої праці.

Потрібний час: 1–2 уроки.

Основні поняття: домашнє господарство, господарські відносини, родина, добробут, фінанси родини, домашня праця.

I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

1. Відмінності понять «домашнього господарства» і «родини».

Сім'я – першооснова життя людини.

Слово «сім'я» походить від слова «сьемь», що означає «робітник, слуга, домочадець». Таким чином у первісному розумінні сім'я – це коло осіб, які визначаються як робітники, слуги і домочадці, тобто особи, які об'єднані певними економічними зв'язками. Сучасне розуміння поняття сім'ї є більш складним і неоднозначним. Це пояснюється тим, що сім'я як соціальне явище має різноманітні прояви свого існування. У зв'язку з цим категорія сім'ї використовується різними науками – економікою, соціологією, демографією і психологією.

З метою забезпечення сім'ї всім необхідним для існування в багатьох людей виникає потреба в організації сімейного господарства на загально-економічних засадах. *Господарство* в найширшому розумінні – це управління майном.

Варто розмежовувати поняття сім'ї і домашнього господарства. Під *сім'єю* розуміємо групу, поєднувану спільністю сімейно-родинних зв'язків (подружжя, батьківство, спорідненість), яка не обов'язково проживає під одним дахом і не обов'язково має загальний бюджет. *Домашнє господарство* являє собою групу людей, об'єднаних загальними завданнями, місцем проживання, бюджетом і зазвичай сімейно-родинними зв'язками. Поняття домогосподарства, індивіда і сім'ї не тотожні одне одному. Домогосподарство розкривається як господарський суб'єкт, «вписаний» у

відповідну соціальну структуру – сім'ю, родинні та сусідські відносини. В основі домашнього господарства лежать владні відносини – права з контролю над спільною економічною діяльністю передаються одному з його членів – главі родини.

Основою домогосподарства завжди була, є і залишається сім'я – заснована на шлюбі і кровному зв'язку об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю. Принципова відмінність між поняттями «домогосподарство» і «сім'я» полягає в тому, що домогосподарство ширше за своїм складом за рахунок осіб, що ведуть загальне із сім'єю домашнє господарство, але не пов'язані з членами сім'ї відносинами спорідненості. З цих міркувань одна людина, що живе окремо, не вважається сім'єю, але її діяльність із самостійної організації побуту є домогосподарством.

Сім'я є первинною суспільною одиницею, натомість домогосподарство – одиниця економічна. Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей від покоління до покоління. Термін «сімейне господарство» власне і наголошує на тісній спорідненості понять «сім'я» і «домогосподарство», і на відмінності між ними.

Давньогрецький філософ Аристотель у праці «Політика» запропонував закон взаємозбереження в сім'ї. Він вважав, що прагнення зберегти себе в нащадках є наслідок першого закону природи – закону самозбереження. Почуття любові до себе не випадкове, воно від природи. Люди все більше дбають про те, що їм належить і що їм дороге. Звідси випливає закон: «До того, що становить предмет володіння дуже великого числа людей, додається найменша турбота. Люди дбають передусім про те, що належить особисто їм; найменше піклуються вони про те, що є загальним, або піклуються тією мірою, в якій це стосується кожного. Крім усього іншого, люди проявляють недбалість у розрахунку на турботу з боку іншого, як це буває з домашньою прислугою: велика кількість слуг іноді служить гірше, ніж якщо б слуг було менше». Краще, щоб власність була приватною, а користування нею – загальним. Сім'я складається з рабів і вільних, чоловіка і дружини, батьків і дітей. Основний об'єкт сімейної власності – дружина і діти. Аристотель вказує на помилкові цілі домогосподарства: а) заощадження грошей; б) насолоди. У домогосподарстві слід дбати більше про людей, ніж про придбання бездушної власності, більше про чесноти, ніж про достаток останньої, більше про людей вільних, ніж про рабів.

У 1950-ті роки американський економіст Пол Самуельсон запропонував розглядати проблеми взаємин подружжя, батьків і дітей виходячи з припущення, що існує послідовний «сімейний консенсус», заснований на узгодженні інтересів або на компромісі між членами сім'ї. На його думку, зв'язок між членами сім'ї є спільною функцією добробуту, навіть якщо в реальності вони діють у своїх егоїстичних перевагах. Сім'я в цілому ніби прагне максимізувати свою загальну функцію добробуту. Самуельсон як

аргумент ужив вислів «Кров – не водиця», який став частим аргументом у цій специфічній ділянці. При цьому він і не припускав, що залишить слід в історії досліджень сім'ї, а просто докладно розглянув паралель між розподілом доходів у рамках сім'ї та всього суспільства.

2. Фінанси домашнього господарства

Фінанси домашнього господарства – це сукупність грошових відносин з приводу формування, розподілу і використання цільових фондів грошових коштів, у які вступають учасники домашнього господарства у процесі своєї соціально-економічної діяльності. Домашнє господарство в умовах ринкової економіки постійно вступає у фінансові відносини, що виникають як усередині самого домашнього господарства, так і зі зовнішніми щодо нього ринковими суб'єктами.

Внутрішніми фінансовими відносинами домашнього господарства виступають відносини, що виникають між його учасниками з приводу формування грошових фондів, без формування яких не може обійтися жодне домашнє господарство. Ці фонди мають різне цільове призначення: підтримка рівня поточного споживання; придбання дорогих предметів довгострокового використання, подальше інвестування тощо.

До *зовнішніх* фінансових відносин належать відносини: з іншими домашніми господарствами з приводу формування і використання спільних грошових фондів (не належать відносини взаємного обміну, в яких також можуть брати участь домашні господарства); підприємствами з приводу участі в їхньому акціонерному капіталі; комерційними банками з приводу поповнення дефіциту бюджету домашнього господарства, а також з приводу розміщення тимчасово вільних грошових коштів домашніх господарств на банківські рахунки з метою зберігання і отримання додаткового доходу; іншими фінансово-кредитними установами (ломбарди, кредитні спілки, лізингові компанії та ін.); страховими організаціями з приводу формування і використання різного роду страхових фондів; державою з приводу освіти та інших соціальних послуг, використання державного бюджету та цільових позабюджетних фондів, придбання державних цінних паперів тощо (рис. 1).

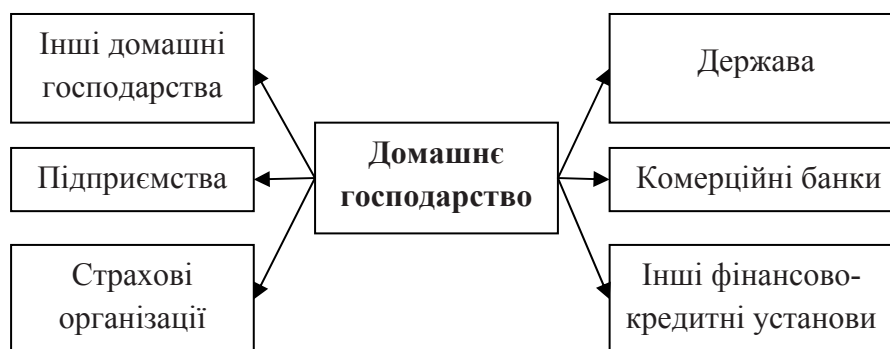

Рис. 1. Зовнішні фінансові відносини домогосподарств

3. Вартість домашньої праці

Неоплачувана домашня праця має величезне значення для економіки країни. За оцінками, на неї припадає від 25 до 40 відсотків багатства, створеного в індустріалізованих країнах. Робота в домашньому господарстві підтримує всю економіку наданням безоплатних послуг, від яких залежать багато людей, зайнятих на оплачуваній роботі. Домогосподарки (тепер часом і домогосподарі) не мають оплачуваної роботи. Однак вони не входять до статистики безробітних.

У конвенціях ООН та інших міжнародних угодах чітко визначається доцільність укріплення економічної рівності чоловіків і жінок. У них визнається право жінок на рівні з чоловіками щодо умов праці, у тому числі право на рівну оплату за рівну працю або за працю рівної цінності, право на оплачувану відпустку у зв'язку з вагітністю і пологами за достатніх соціальних пільг і без втрати місця роботи, стажу та соціальних видатків, право на достойний життєвий рівень для себе і своєї родини, право на соціальні послуги, у тому числі право працюючих батьків на забезпечення їхніх дітей дитячими закладами, а також право на визнання цінності безоплатної праці.

За даними авторів однієї з останніх доповідей ООН «Прогрес жінок світу за рік», із середини 1980-х до 1990-х років частка жінок у сфері неоплачуваної праці зросла в усіх регіонах світу, при цьому в низці країн Східної Європи умови праці жінок погіршилися. Бюро статистики Австралії повідомляє, що неоплачувана робота (приготування їжі, прибирання та догляд за дітьми, добровільна і громадська праця) оцінювалася 1997 року у 261 мільярд доларів, що було еквівалентно майже половині австралійського ВВП. Ці цифри були отримані шляхом застосування комерційних ставок погодинної оплати до часу, витраченого на неоплачувану роботу, 65% її припадає на жінок. Прання і прасування становлять 11% неоплачуваної праці жінок і тільки 3% від неоплачуваної праці чоловіків. Чоловіки витрачають значну частину своєї неоплачуваної праці на діяльність поза домом – догляд за садом, домашніми тваринами, ремонт будинку, перевезення і закупівлі.

У різних країнах Європейського Союзу, політика яких у галузі рівності статей досліджена досить широко, існують різні погляди на цю проблему. Так, у Великобританії питання розподілу праці вдома вважаються внутрішньою справою родини. У Франції уряд країни висловив бажання знайти нейтральний підхід, який би дозволив жінкам реально обирати – брати участь в безоплатній чи в оплатній роботі. У Швеції всіх дорослих жінок розглядають одночасно як оплачуваних робітниць і як матерів. І тому питання про те, як забезпечити виконання неоплачуваної роботи у зв'язку з доглядом за дітьми, повністю вирішується у сфері державної політики. В Італії жінки перш за все повинні бути безоплатними працівницями в себе вдома.

Наукові дискусії навколо проблеми домашньої праці були ініційовані 1969 року Маргарет Бенстон (Margaret Benston) у роботі «Політична економія жінок». Вона висунула і розвивала положення про те, що домашня праця та її аналіз повинні стати серйозним предметом у теоріях праці і зайнятості.

Політичні кампанії за оплату домашньої роботи розпочалися на початку 70-х років XX століття в Італії, де відносно невеликий відсоток жінок, які мали дітей, працювали й отримували заробітну плату за свою працю. Після цього ця хвиля перекинулась через Європу до Великобританії та Канади. Учасники руху настоювали на тому, що оплата за домашню працю була б визнанням вартості праці жінок. Серед економістів існують численні погляди з приводу визначення методологічних підходів до вивчення домашньої праці, але це питання є самостійним предметом дослідження.

У середньому 1997 року кожна людина виконувала неоплачуваної роботи на 16 900 доларів, але одружені витрачали на неоплачувану працю набагато більше часу, ніж неодружені. Заміжня жінка витрачає на роботу по дому 38 годин на тиждень, незаміжня – лише кілька годин. Одружений чоловік – 19 годин, а одинак – тільки 12.

У сучасній Україні неоплачувану роботу в домашньому господарстві в основному виконують жінки (турбота про членів родини, дітей, хворих, людей похилого віку і т. п.).

Щоби родина була ефективною в розподілі домашньої праці, повинні діяти елементи менеджменту:

- сім'я повинна мати чіткі та усвідомлені всіма її членами цілі;
- повноваження повинні розподілятися між усіма членами сім'ї;
- кожен «працівник» несе відповідальність за свою ланку роботи;
- увесь вантаж праці не має лежати тільки на жіночих або тільки на чоловічих плечах;
- створюються умови, що спонукають «працівників» вносити максимальний внесок у досягнення цілей, допоможуть добре, ласкаве слово, спільність інтересів усіх членів сім'ї;
- система комунікацій повинна бути зорієнтована на забезпечення ефективності прийняття рішень, контролю і координації.

Висновки

Під домогосподарством розуміємо господарство, що ведеться однією або кількома особами, котрі живуть спільно і мають загальний бюджет. Домогосподарства – суб'єкти економіки, оскільки вони беруть участь у більшості економічних процесах суспільства.

Поняття домогосподарства і сім'ї не тотожні. Принципова відмінність полягає в тому, що домогосподарством вважаються також і особи, що ведуть

загальне із сім'єю домашнє господарство, але не пов'язані з членами сім'ї родинними відносинами.

Фінанси домашнього господарства – це сукупність грошових відносин з приводу формування, розподілу і використання цільових фондів грошових коштів, у які вступають учасники домашнього господарства у процесі своєї соціально-економічної діяльності. Неоплачувана домашня праця важлива для економіки країни. Розподіл домашньої праці потребує управління (менеджменту).

II. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Актуалізація знань, мотивація

Виконайте усно завдання 1 у робочому зошиті учня. Відгадайте загадку.

У мене є мама,
У мене є тато,
У мене є дідусь,
В мене є бабуся,
А у них є я.
Що це? (Сім'я)

Які асоціації у вас виникають зі словом «сім'я»?

Батьки, діти, господарство, турбота, виховання, будинок, любов.

Навчання

Виконайте усно завдання 2 у робочому зошиті учня: наскільки важливий, справедливий розподіл обов'язків членів сім'ї? Попросіть їх розкрити зміст народних прислів'їв:

- Хочеться їсти, та не хочеться лізти.
- Тільки пить та гулять, а до діла руки болять.
- Пішла по масло, та й у печі погасло.
- Пішов провідать, та й zostався обідать.
- Їхав на обід, але й вечері не застав.
- Сидить надувається, три дні в чоботи взувається.
- Під лежачий камінь вода не тече.
- Лежали на боку, не заробили й на понюшку табаку.
- Пізня пташка очі продира, а рання уже носик витира.
- Хто пізно встає, у того швидко хліба не стає.
- Ти його в плуг, а воно тобі в луг.
- Гультяйство губить хазяйство.

Що буває, якщо хтось із членів сім'ї має таку якість, як лінь, несерйозно ставиться до виконання домашніх обов'язків? (Іншим членам сім'ї доводиться більше працювати, добробут сім'ї зменшується).

Виконайте письмово завдання 3 у робочому зошиті учня.

Дівчинка вирішила допомогти мамі приготувати вечерю. До приходу мами залишилась одна година. Меню вечері складається з овочевого салату, картопляного пюре і котлет. На приготування потрібні такі витрати часу:

- ⑤ на миття овочів – 10 хв.;
- ⑥ нарізання овочів – 10 хв.;
- ① чищення картоплі – 10 хв.;
- ② варіння картоплі – 30 хв.;
- ⑦ приготування пюре – 10 хв.;
- ③ приготування котлет із фаршу – 10 хв.;
- ④ обсмажування котлет – 30 хв.;
- ⑧ сервірування столу – 10 хв.

Усього: 120 хв.

Дайте відповідь на запитання:

- ? У якій послідовності варто здійснювати операції з готування вечері, щоб устигнути до маминому приходу?
- ? Чи можна виконувати кілька завдань одночасно?

Запишіть послідовність виконання завдань.

Обговоріть. Як ви допомагаєте батькам у веденні «хатніх» справ? Наскільки важлива для них ваша допомога?

ЦЕ ЦІКАВО!

Статистики підраховали, що в середньої сім'ї з двох дорослих і двох дітей (протягом року) доводиться вимити 18 000 ножів, ложок і віделок, 1 300 тарілок, 8 000 чашок. Причому весь цей посуд важить майже п'ять тонн. Такий вантаж треба перенести від стола до мийки, від мийки до посудної шафи і водночас подолати на кухні понад 1 500 км. Сюди треба додати ще 2 000 км для придбання продуктів. Адже є ще прання, прибирання, приготування їжі. З допомогою приладів дослідники виміряли шлях, який доведеться пройти протягом дня по кухні на приготування їжі, щоденного прибирання квартири, прання тощо. Вийшло щонайменше 15 км!

Проектне завдання 4 у робочому зошиті учня. «Фотографія домашнього дня» (групова робота)

Об'єднайте учнів у малі групи (4–5 осіб). Запропонуйте кожній групі скласти «фотографію» з життя родини: підрахувати, скільки часу кожний член родини витрачає на різні види домашньої роботи.

7:00 – 7: ...

23:00 – 23: ...

Попросіть групи презентувати результати своєї праці. Запитайте в дітей:

- Які враження від отриманих «фотографій»?
- Що можна побачити на цих «фото»?
- Як розподіляється час на виконання домашньої праці між членами родини?
- Хто зазвичай витрачає більше часу на домашню роботу? Хто менше?

Підбийте підсумки обговорення

Розкажіть про три різні типи розподілу праці в сім'ї.

Обговоріть з дітьми, що можна зробити, щоб подолати наявну нерівність – нерівномірний розподіл домашньої праці між членами родини.

Створити «фотографію» можна на прикладі конкретної родини чи запропонованої вчителем (у малих групах). Якщо склад сім'ї запропонований, то це повинні бути різні типи родин (з різною кількістю дітей, із дітьми різного віку, з бабусями і дідусями тощо) – залежно від місцевих демографічних умов і традицій.

Теоретична підтримка. Коментар

1. Нерівномірний розподіл праці (з перевантаженням одних і недо-вантаженням інших).
2. Патріархатний (традиційний) розподіл праці (з чітко визначеними видами «жіночих» і «чоловічих» видів праці).
3. Партнерський розподіл праці (з гнучким розподілом праці, який урахує як ставлення до цієї роботи в цілому, так і реальну поточну можливість її виконати тим чи іншим членом родини).
4. Сім'ї з нерівномірним і традиційним розподілом домашньої праці (1-й і 2-й типи) мало відрізняються одна від одної, тобто традиційний розподіл також є нерівномірним, з перевантаженням одних і недовантаженням інших членів родини. Наприклад, у багатьох міських родин досить часто «чоловічої» роботи значно менше, ніж «жіночої».

Завдання 5 (творче).

Як ви вважаєте, чи правильно, коли батьки платять гроші дітям за допомогу по господарству?

Обговоріть тему «Скільки коштує домашня праця?».

Виконайте завдання 6 у робочому зошиті учня.

Задача на фінансову кмітливість

Порахуйте гроші.

Скільки буде $2 \text{ грн} + 2 \text{ грн}$ помножити на два?

Відповідь: 6 грн. Порядок виконання арифметичних дій: множення виконуємо перед додаванням, отже,

$$2 \text{ грн} + 2 \text{ грн} \times 2 = 6 \text{ грн.}$$

Рефлексія

1. Які функції виконує сім'я? Сім'я, задовольняючи потреби своїх домочадців, організує побут, домашнє харчування, придбання товарів і послуг, розподіляє час на домашню працю і відпочинок. Кожна сім'я веде своє домашнє господарство, проте не обов'язково члени домогосподарства об'єднані родинними зв'язками.
2. Що таке домогосподарство? Домогосподарство – особа або група осіб, що живуть спільно і ведуть загальне господарство, об'єднані з метою забезпечення всім необхідним для життя.
3. Чим відрізняється сім'я і домогосподарство? Одним із ключових критеріїв відмінності домогосподарства і сім'ї є наявність відособлених бюджетів кожного домогосподарства. Наприклад, сім'я, що складається з родичів трьох поколінь (дідуся, бабуся, батько, мати і внуки) може здійснювати свою діяльність як у рамках одного домогосподарства (проживаючи спільно), так і кількох домогосподарств, якщо живуть нарізно і маючи різні бюджети. У першому варіанті сім'я збігається з домогосподарством, у другому – складається з кількох домогосподарств.
4. Назвіть основні ознаки домогосподарства. Сумісне мешкання і облаштування побуту, сумісне господарювання, самостійність в ухваленні господарських рішень, прагнення до максимального задоволення потреб.

Домашнє завдання в робочому зошиті учня

1. Разом із батьками визначте обов'язки кожного членів сім'ї в домашньому господарстві.
2. Складіть графік свого тижневого завантаження (навчання, виконання обов'язків у роботі, спорт тощо).

Тема 2. ПОТРЕБИ ТА ЇХНІ ВИДИ. ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ ТА ІНТЕРЕСИ РОДИНИ

Ключові питання

1. Види економічних потреб. Що впливає на виникнення потреб.
2. Відповідність задоволення потреб можливостям родини.
3. «Хочу» і «можу». Економічні інтереси.
4. Обмеженість ресурсів і безмежність потреб.

Цілі уроку:

- *охарактеризувати поняття «економічні потреби»;*
- *навчитися розрізняти першочергові та другорядні потреби;*
- *набути вміння визначати можливості задоволення різних видів потреб.*

Потрібний час: 1–2 уроки.

Основні поняття: економічна потреба, економічний інтерес, першочергові потреби, другорядні потреби, індивідуальні потреби, колективні потреби.

I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

Стримуйте свої потреби – і станете володарем світу.
Східна мудрість.

1. Види економічних потреб. Що впливає на виникнення потреб

Потреба – одна з фундаментальних категорій економіки, що характеризує стан незадоволеності, тобто великою «заслугою» потреб виступає те, що вони стимулюють людей до дії. Потреби є виразом природи людини. Це – види продукції, товарів, послуг, речей, яких люди потребують, які вони бажають і прагнуть мати, споживати, використовувати.

Людина може як задовольняти, так і пригнічувати свої потреби, якщо відсутні умови для їх реалізації. У деяких випадках одні потреби можуть замінюватися іншими. Також до потреб відносять не тільки корисні, а й шкідливі для здоров'я, у силу сформованих шкідливих звичок, блага.

Тобто *потреби* – це брак чого-небудь, що потрібне для підтримки життєдіяльності людини, соціальної групи або суспільства в цілому. Саме економічні потреби виступають як внутрішній стимул активної діяльності людини.

Класифікація потреб характеризується великою різноманітністю. Зазвичай виділяють три основні групи потреб: матеріальні, духовні, соціальні. На першому плані – завжди задоволення матеріальних потреб – в їжі, одязі, житлі. Матеріальні потреби можуть задовольнятися як товарами, так і послугами, наприклад, ремонт автомобіля, консультація лікаря. Духовні потреби задовольняються, наприклад, заняттям мистецтвом, отриманням освіти, моральним удосконаленням. У широкому сенсі до духовної їжі належать усі види інформації, які отримує людина.

У міру розвитку суспільства зростають можливості розширення і задоволення соціальних потреб – потреб, пов'язаних з участю в різних формах суспільної і колективної діяльності. Вони можуть бути і матеріальними, і духовними, але головне в них те, що вони мають суспільний характер і зумовлені необхідністю багатьох людей жити і співпрацювати разом.

Економіка вивчає економічні потреби, тобто ті, для задоволення яких потрібна свідома діяльність людей, спрямована на виробництво товарів і послуг.

Американський психолог А. Маслоу, створюючи свою теорію мотивацій у 40-х рр. XX століття, намагався пояснити, чому в різний час у

Рис. 2. Піраміда потреб
А. Маслоу

людей виникають різні потреби. Він вважав, що потреби людини мають ієрархічну структуру, яка складається з п'яти рівнів (рис. 2). У кожний конкретний момент часу людина прагнучиме задоволення тієї потреби, яка для неї є більш важливою або сильною.

Фізіологічні потреби (потреби нижчого рівня) є необхідними для виживання. Вони передбачають потребу в їжі, воді, відпочинку.

Потреби в безпеці включають потреби в захисті від фізичних і психологічних небезпек із боку навколишнього світу й упевненість у тому,

що фізіологічні потреби будуть задовольнятися в майбутньому (купівля страхового поліса або пошук надійної роботи з добрими перспективами на пенсію).

Соціальні потреби (потреби в належності, дружбі, коханні) включають почуття незалежності від чого- або кого-небудь, підтримки.

Потреби в повазі містять потреби в особистих досягненнях, компетентності, повазі з боку оточення, визнанні.

Потреби в самовираженні, самореалізації – це потреби в реалізації власних потенційних можливостей і зростанні як особистості.

Спочатку споживачі прагнуть задовольнити потреби більш низького рівня, потім можуть думати про задоволення наступної за значущістю потреби. Основний недолік теорії А. Маслоу полягає в тому, що їй не вдалося врахувати індивідуальні відмінності людей. Виходячи з попереднього досвіду, одна людина може бути найбільше зацікавлена в самовираженні, у той час як поведінка іншої перш за все визначатиметься соціальними потребами.

2. Відповідність задоволення потреб можливостям родини

Найважливіша функція сім'ї – задоволення потреб людини. Тому варто докладніше спинитися на тому, як і які потреби задовольняються в родині.

Відповідно до цього підходу А. Маслоу, будь-яка істота прагне до свого розквіту, діючи здебільшого відповідно до своїх можливостей і прагнень.

Фізіологічні потреби (їсти, пити, спати і т. д.), без задоволення яких ніщо інше неможливо, завжди виступають на перший план. Де, як не в сім'ї може дитина їх задовольнити. Тільки батьки протягом усього періоду дитинства (особливо на більш ранніх етапах) можуть забезпечити дитині нормальне харчування і сон.

За ними йде потреба в безпеці (фізичній і психологічній). Дитині у своєму житті часто доводиться стикатися із зовнішнім світом: з його незвичністю, новизною і небезпеками. При взаємодії з іншими людьми, взаємовідносинами, правилами і т. п. вона може опинитись у складній ситуації. У такі моменти дитині хочеться сховатися в якійсь психологічно безпечній, комфортній ніші, роль яких повинна виконувати сім'я.

Задоволення цієї потреби створює можливість для розвитку потреби у спілкуванні, прихильності, любові. На початку ХХ століття більшість новонароджених у сирітських притулках втрачали вагу, ставали млявими і апатичними і, зрештою, помирали, незважаючи на регулярне годування, купання і переодягання. У деяких установах не виживало ні одне немовля у віці до двох років. І тільки в 1920-х роках було остаточно встановлено, що для виживання малюка абсолютно необхідно, щоб його брали на руки, носили, колисали, грали з ним кілька разів на день. Людське спілкування виявилось у прямому сенсі слова життєво важливим для новорожденного.

Саме дбайливе і чуйне ставлення батьків стає джерелом задоволення цієї потреби. Якщо потреби цих трьох категорій задовольняються, то в поведінці можуть виникнути нові риси. Фізично міцна дитина, якій не загрожує небезпека, її люблять, починає досліджувати навколишній світ. І тут важлива підтримка батьків: заохочення допитливості, креативності, надання свободи дій та інформації про об'єкти або явища. Батьки для їх задоволення можуть забезпечити дитині захоплюючі ігри, походи в кіно, театри і на виставки, прищепити любов до читання книг і т. п. (залежно від віку дитини). «Але є ще одна, глибша більш глибока потреба, – потреба

пізнати самих себе і дошукатися до сенсу свого існування, до певного місця, яке вони займають у соціальній групі, в усьому суспільстві і, нарешті, у Всесвіті», – зазначає Годфруа. Він вважає, що задоволення такої потреби тісно пов'язане з розвитком почуття самоповаги.

Таким чином, реалізується наступна потреба в піраміді Маслоу – це потреба в повазі і самоповазі. Цей вид потреби залежить від того, як розвивалося почуття самостійності в дитини. Самостійність для нього – «це вміння і бажання діяти в житті так, як підказує власний, особистий досвід, що втілив у собі соціально-цінні, схвалювані і засвоєні ним програми і норми поведінки». Саме дорослий для дитини – еталон, носій суспільних норм і зразків поведінки.

3. «Хочу» і «можу». Економічні інтереси

Формами прояву економічних потреб є економічні інтереси. *Економічні інтереси* – усвідомлені економічні потреби окремих людей, трудових колективів, соціальних верств, груп і класів. Основними типами економічних інтересів є індивідуальні, колективні та суспільні.

Якщо серед потреб людини переважають потреби у творчій праці, підвищенні освіти, збільшенні вільного часу, спорті, служінні колективу й суспільству тощо, це свідчить про домінування рис *людини соціальної*.

Основним суб'єктом будь-якої економічної системи є людина економічна, її найглибшою внутрішньою сутністю є суперечлива єдність людини-працівника і людини-власника, що розкривається в дії закону єдності праці та власності. Появі нових рис людини-працівника повинен відповідати процес розвитку рис людини-власника, що зміцнює стабільність економічної системи.

Важливим засобом пізнання структури економічних потреб є їхня класифікація щодо суперечливих сторін людини економічної. Так, потреби людини-працівника виникають у виробництві й пов'язані з процесом праці, з можливістю працювати. Умови праці повинні стимулювати робітника до ефективної, високопродуктивної праці, до творчого пошуку в процесі виробництва. З розгортанням НТР, розвитком автоматизованого виробництва серед потреб людини вирішальну роль відіграватимуть потреби у вільній і творчій праці. У цей етап вступили розвинуті країни світу. Свідченням цього є те, що у країнах ЄС більш як половина населення віддає перевагу не зростанню заробітної плати, а скороченню робочого часу. Україна із застарілим технологічним способом виробництва відстає на кілька десятиліть у формуванні таких потреб і створенні умов для їх реалізації.

Потреби людини-власника – потреби в отриманні гідної для сучасного суспільства величини заробітної плати, у привласненні частини прибутку через механізм володіння акціями підприємства, в отриманні частини доходу від вкладених в ощадні банки заощаджень. Крім того, потреби

людини-власника передбачають, що вона забезпечена окремою пристойною квартирою, товарами тривалого користування (автомобілем, телевізором, відеомагнітофоном та ін.), а по можливості – і дачною ділянкою.

У структурі потреб сучасної людини розрізняють також потреби в товарах повсякденного попиту і тривалого користування, потреби в послугах і духовні потреби. До середини 1950-х років, тобто до початку формування технологічного способу виробництва, який базується на автоматизованій праці, у розвинутих країнах переважали потреби першого виду, на їх задоволення витрачалася більша частина сімейного бюджету. З 1950-х років починають переважати потреби в послугах (у побутовому обслуговуванні, спорті, відпочинку, освіті, медицині тощо).

Тому переважна частина працівників у цих країнах зайнята створенням саме таких послуг, а з їхнього сімейного бюджету на них витрачається більша частина коштів. Це означає переважання рис людини соціальної.

4. Обмеженість ресурсів і безмежність потреб

Потреби існують у всіх людей, груп людей, соціальних прошарків, класів, держави. Головна особливість цих потреб полягає в їх безмежності.

Зміст економічного закону зростання потреб: в економічному розумінні людина має необмежені потреби в економічних благах і послугах.

Закон зростання потреб означає не тільки появу нових потреб, а також зміну і вдосконалювання їхньої структури.

Оскільки людство розвивається, прогресують і його потреби. Підвищується культурний рівень людей, зростають і розширюються духовні потреби людини. Будь-який новий винахід стає потребою і породжує цілий ланцюг нових потреб.

Засоби масової інформації дуже оперативно роблять нову потребу надбанням усіх людей, байдуже, до якого класу вони належать або в якій країні проживають: потреби зростають кількісно ще й через збільшення самого населення Землі. Потреби людини безмежні, а їхня різноманітність є ознакою могутності економічної системи. Постійне зростання потреб за час існування людської цивілізації свідчить про дію всезагального економічного закону зростання потреб. Його внутрішніми суперечностями є досягнутий рівень виробництва і споживання та зрослі на цій основі потреби людей. Ця суперечність є рушійною силою розвитку будь-якої економічної системи.

Закон зростання потреб – закон, що виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між виробництвом і досягнутим рівнем задоволення потреб людей (або особистим споживанням), розвиток яких (зв'язків) спричиняє появу нових потреб і засобів їх задоволення.

Дія цього закону зумовлена прогресом технологічного способу виробництва, у досконаленні відносин власності, зростанням згуртованості працівників, їхньої самосвідомості, розвитком почуття людської гідності, культури та іншими чинниками.

У XIX столітті німецький економіст Е. Енгель довів, що зі зростанням величини доходів частка витрат на придбання товарів першої необхідності скорочується, а частка витрат на інші товари і послуги – зростає. Ця залежність отримала назву закону Енгеля.

Останнім часом в Україні вимоги закону зростання потреб значною мірою не реалізовувалися, свідченням цього було значне звуження платоспроможного попиту населення. Унаслідок цього тривалість і глибина кризових явищ в економіці можуть бути досить глибокими, порівняно з найглибшими кризами, яких зазнали окремі країни протягом останнього століття. Якщо людина усвідомила свої економічні потреби і прагне домогтися їх реалізації шляхом постановки, конкретної мети, то такі потреби виявляються як економічні інтереси їх можна визначити з урахуванням різних суб'єктів господарської діяльності.

Висновки

Потреба – одна з фундаментальних категорій економіки, визначається як брак чого-небудь, що необхідне для підтримки життєдіяльності людини, соціальної групи або суспільства в цілому. Економічні потреби стимулюють людей до активної діяльності. Потреби людини мають ієрархічну структуру, яка складається з п'яти рівнів (піраміда А. Маслоу). Спочатку людина прагне задовольнити потреби нижчого рівня, потім – наступних за значущістю потреб.

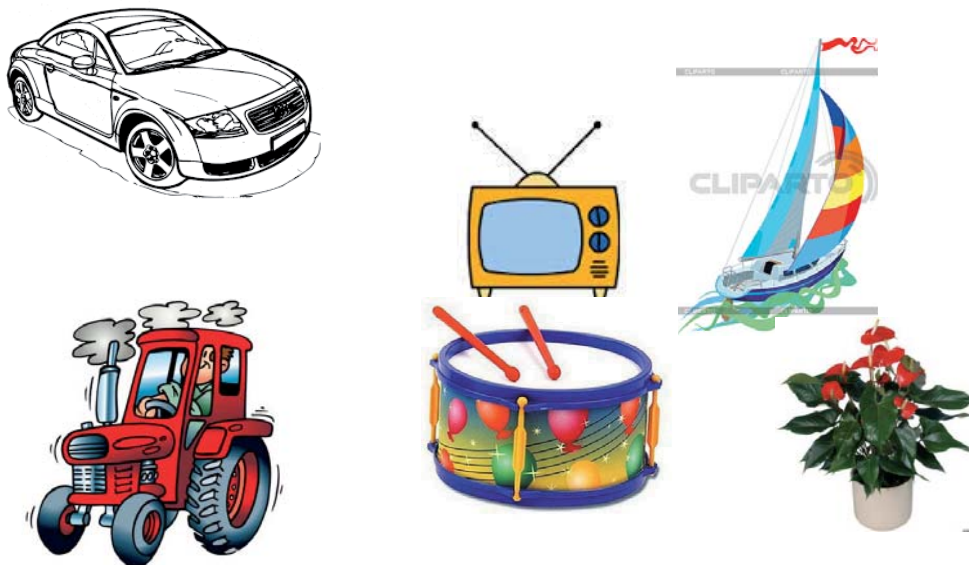
Сім'я сприяє задоволенню всіх видів потреб людини. Важливе значення для розвитку дитини має задоволення не тільки фізіологічних потреб і потреби в безпеці, а й потреб соціальних. Дбайливе і чуйне ставлення батьків допомагає в задоволенні потреб дитини у спілкуванні, прихильності, любові. Тільки тоді реалізується потреба найвищого порядку в піраміді Маслоу – потреба в повазі і самоповазі. Економічні інтереси – усвідомлені економічні потреби окремих людей, трудових колективів, соціальних верств, груп і класів.

Потреби людини безмежні. Постійне зростання потреб за час існування людської цивілізації свідчить про дію всезагального економічного закону зростання потреб – закон, що виражає зв'язки між виробництвом і досягнутим рівнем задоволення потреб людей (або особистим споживанням), розвиток яких спричиняє появу нових потреб та засобів їх задоволення.

II. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Актуалізація знань, мотивація

Виконайте *завдання 1* (усно) у робочому зошиті учня. Розгляньте малюнки і поміркуйте про те, чи потрібні всі ці речі вашій родині.

Чи завжди родина може придбати все, що їй потрібно? *Ні, тому що бюджет родини обмежений.*

Чому батьки іноді відмовляють вам у купівлі того, що ви просите? *Скоріш за все тому, що є покупки, більш необхідні для задоволення потреб родини.*

Завдання 2. Запишіть визначення

ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ – як брак чого-небудь, що необхідне для підтримки життєдіяльності людини, соціальної групи або суспільства в цілому.

ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ – усвідомлені економні потреби окремих людей, трудових колективів, соціальних верств, груп і класів.

Навчання

Виконайте *завдання 3* (проект) у робочому зошиті учня.

Пригадайте, які потреби задовольняли:

Вінні Пух, який так небайдуже ставився до меду (фізіологічні).

Леопольд, який усім усе вибачав (соціальні).

Кіт Гарфілд, який вмощувався на улюблену подушку (*фізіологічні*).
 Маруся, яка влаштувала шкоду у Ведмеда (*соціальні*).
 Чебурашка, який поселився в телефонній будці (*безпеки*).

Пригадайте інші мультфільми. Згадайте героїв, які задовольняли потреби в самореалізації, досягненні успіху.

Дайте письмову відповідь на завдання 4 у робочому зошиті учня.

Визначіть відповідність між лівим і правим стовпчиками таблиці.

№ пор.	Фактор, який визначає потребу		Ситуація
1	Рівень освіти і виховання	4	Вареники – улюблена страва багатьох українців
2	Смаки і вподобання	6	У шафі Дарини є одяг зимовий і літній
3	Стать	3	Окасана хоче нову ляльку, а Андрій – футбольний м'яч
4	Національні особливості та традиції	7	У Дмитрикового дідуся окуляри з товстого скла. Без них він погано бачить
5	Стан здоров'я	2	В Олиної тітки шпалери сині, а у Світлани – зелені, з квітами
6	Кліматичні умови	1	Надія – відмінниця. Вона часто відвідує бібліотеку, дізнається багато нового з Інтернету
7	Вік	5	Щоб не хворіти, Вадим щоранку п'є вітаміни

Заповніть таблицю (завдання 5) у робочому зошиті учня.

Мої потреби як члена родини та особисті потреби	Мої потреби як учня школи	Мої потреби як жителя села (міста)
<i>Потреба в чистій квартирі, дружбі, їжі....</i>	<i>Потреба в підручнику, хороших учителях...</i>	<i>Потреба в нічному освітленні вулиць, у зоопарку...</i>

Обговоріть питання

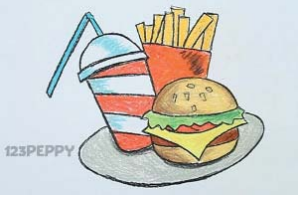
1. Хто сприяє задоволенню кожного виду потреб учня (учениці) 5 класу?

2. Хто сплачує за задоволення ваших особистих потреб, потреб як учня школи, потреб як жителя села міста? *Родина, держава.*

ЦЕ ЦІКАВО!

У Західній Європі та США поширеним є таке порівняння обсягу витрат на одного учня за 12 років навчання: «Шкільна освіта одного учня коштує стільки, скільки хороший спортивний автомобіль». В Україні, де річна вартість навчання одного учня становить близько 7 тисяч гривень, за 11 років навчання виходить сума – 77 тисяч гривень (це вартість розпродажу ЗАЗ Lanos Sedan).

Дайте письмову відповідь на завдання 6 у робочому зошиті учня. Подумайте і запишіть, які потреби можуть задовольняти зображені на малюнку вироби.

	соціальні		соціальні
	фізіологічні		соціальні
	безпеки		соціальні
	фізіологічні		соціальні
	соціальні		соціальні

Проектне завдання 7 у робочому зошиті учня.

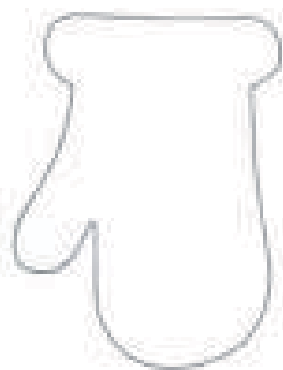
Напишіть на пелюстці Квітки-семицвітки своє найпотаємніше бажання. Подумайте, що ви робите для здійснення бажання? (Кожен учень на пелюстці записує своє бажання, пояснює, що робить для здійснення бажання, виходить квітка бажань учнів класу).

Альтернативний варіант

Інтерактивна вправа «Рукавичка»

На підлозі крейдою малюють рукавичку. Розмір рукавички повинен бути не дуже великим, таким, щоб там могла розміститися тільки певна частина учнів класу.

Учитель просить кількох учнів сісти «всередину» рукавички. У рукавичку сідають усе нові й нові учні, поки в ній не стане тісно. Учитель спостерігає незадоволеність учнів, але не бере участь в обговоренні, а тільки слідкує за порядком. Потім просить дітей повернутися на місце.

Обговорення проблеми

– Яка потреба виникла в усіх звірів у зв'язку з рукавичкою? (У ній було занадто мало місця, усі звірі не змогли в ній уміститися. Часто того, чого ми хочемо, на всіх не вистачає. Така ситуація називається ситуацією обмеженості).

– Що саме було обмежено в казці? (Місце всередині рукавички). Отже, звірі в казці, як і ви, відчули на собі обмеженість простору.

Наведіть інші приклади того, як ви відчували обмеженість чого-небудь.

Відповіді дітей.

Рефлексія

- ? Що ви знаєте про потреби? Потреби людей нескінчені.
- ? Які бувають потреби? Матеріальні, духовні; індивідуальні, колективні; раціональні, нерациональні.
- ? Чому людські потреби не завжди задовольняються? Тому що можливості людей обмежені.

? Яку ситуацію називають ситуацією обмеженості? *Ситуацію, в якій не можна задовольнити потребу.*

Наведіть приклади, коли ситуація обмеженості виникла в персонажів літературних творів, які ви читали на уроках читання, позакласного читання.

Домашнє завдання

Наведіть приклади, коли ситуація обмеженості виникла в учнів у сім'ї або школі, поясніть шляхи її вирішення.

Порахуйте з батьками, скільки грошей родина витрачає щомісяця на задоволення ваших індивідуальних потреб.

Тема 3. ТОВАРИ І ПОСЛУГИ, ЩО ЗАДОВОЛЬНЯЮТЬ ПОТРЕБИ

Ключові питання

1. Товари та послуги особистого і загального користування.
2. Задоволення від споживання товарів і послуг.
3. Фінансові послуги.

Цілі уроку:

- *розуміти обмеженість ресурсів родини для задоволення усіх потреб;*
- *навчитись розрізняти товари і послуги;*
- *уміти наводити приклади фінансових послуг.*

Потрібний час: 1–2 уроки.

Основні поняття: благо, товар особистого користування, товари загального користування, корисність, фінансові послуги.

І. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

1. Товари та послуги особистого і загального користування

Задоволення потреб здійснюється за допомогою економічних благ, які можна поділити на товари і послуги.

Товари – це продукти праці, що задовольняють потреби не тих, хто їх виробляє, а тих, хто отримує їх у процесі обміну. Товар має таку рису, як здатність переміщуватись у просторі від однієї особи до іншої.

За терміном використання товари можна поділити на такі, що використовуються один раз (наприклад, продукти харчування), і товари тривалого вжитку (наприклад, житло, одяг, транспортні засоби).

В умовах сучасної економіки виробляють величезну кількість різноманітних товарів, що задовольняють найрізноманітніші потреби різних верств і груп споживачів. Люди, чиї потреби задовольняються споживанням товарів і послуг, називаються споживачами.

Послуги – це такий вид доцільної діяльності, корисний результат якої виявляється під час праці і пов'язаний із задоволенням якої-небудь потреби. Інакше кажучи, це дії, які задовольняють людські потреби.

Коли А. Сміт працював над «Дослідженням про природу і причини багатства народів», пануючим в економічній теорії та у свідомості пересічних громадян було уявлення про матеріальні блага і послуги як форми втілення багатства.

Хоча вже у XVIII – на початку XIX століть висловлювалися припущення про існування інших форм благ – нематеріальних. Так, Ж.-Б. Сей зараховував до благ і адвокатські контори, і військову славу. Особливу увагу нематеріальним благам приділяв і А. Маршалл. Дійсно, потреби людей не

обмежуються лише використанням у своїх цілях матеріальних благ. І послуга адвоката, і лекція в університеті, і циркова вистава задовольняють певні людські потреби, і тому можна говорити про виробництво нематеріальних благ і послуг.

У сучасних умовах значно зростає кількість потреб, які задовольняються за допомогою різноманітних послуг. Наприклад, сфера послуг в Україні виробляє 62% валового внутрішнього продукту. Особливого розвитку за останні роки у країні зазнала сфера надання туристичних послуг, банківських послуг, страхових послуг та інші. Практично кожна людина протягом свого життя користується послугами сфери освіти, медицини тощо. Сфера послуг – один із найбільш динамічних секторів сучасної економіки.

Послуги суттєво відрізняються одна від одної, крім того, їх можна відрізнити за різноманітними ознаками. По-перше, послуги можуть бути професійними або орієнтованими на споживача. До професійних можна віднести бізнесові послуги, консалтингові, узагалі ті, що не стосуються окремої особистості. Відповідно, до інших треба віднести послуги, що передбачають орієнтацію на певну людину або групу людей.

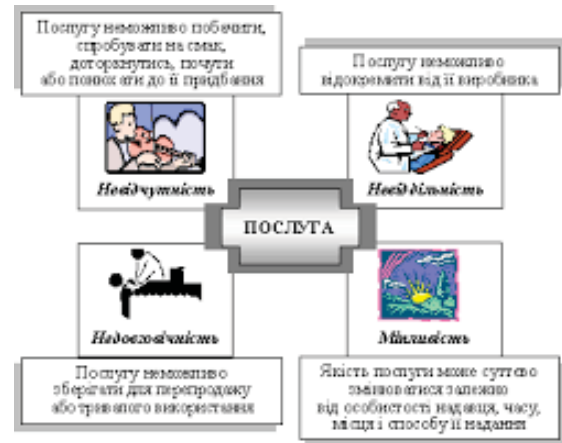
По-друге, хто є джерелом послуги: людина чи машина? Екстрасенс майже не використовує обладнання, а ось робота зубного лікаря вимагає бор-машини. Таким чином, послуги можна розрізняти за механізмом їх надання.

По-третє, чи є обов'язковою присутність споживача в момент надання послуги? Звісно, послуги можуть вимагати безпосередньої присутності об'єкта надання послуги. Прикладом може бути ремонт автомобіля, а на противагу – послуги перукаря.

Урешті-решт, чи має послуга на меті отримання прибутку? У світі існує велика кількість неприбуткових організацій, що займаються наданням послуг. Це можуть бути церкви, безоплатні початкові школи тощо. На противагу таким організаціям існує і розвивається сектор послуг, що передбачають сплати за їх надання.

Основні види послуг

1. Житлові послуги (включаючи оренду готелів, квартир, будинків і ферм).
2. Господарські послуги (включаючи ремонт будинків, обладнання будинків, садовудівництво і комунальні послуги).
3. Оздоровлення і відпочинок (включаючи прокат і ремонт обладнання, що використовується для участі у сфері розваг та оздоровлення).

4. Особисті послуги (включаючи прання, хімчистку і послуги візажиста).
5. Медичні послуги (включаючи всі медичні та стоматологічні послуги).
6. Приватна освіта.
7. Бізнесові та інші професійні послуги (включаючи правові, бухгалтерські, консультації з управління та комп'ютерні).
8. Фінансові послуги (включаючи особисте страхування і страхування фірм, послуги в наданні кредитів і позик, консалтингові послуги і податкові).
9. Транспортні послуги (включаючи послуги з перевезення вантажів і пасажирів, ремонт та оренду автомобілів).
10. Зв'язок (включаючи телефонні, телеграфні та спеціалізовані бізнесові способи зв'язку).

2. Задоволення від споживання товарів і послуг

Здатність товарів (послуг) задовольняти потреби людей називають корисністю. Термін «корисність» використовується для позначення того задоволення, яке отримують люди від споживання товарів або послуг. Походження цього терміна пов'язано з науковими працями ексцентричного англійського філософа і соціолога Джеремі Бентама (1748–1832 рр.). Він вважав такі звичайні і прості слова, як «задоволення» або «щастя», занадто маловиразними для того, щоб надати цьому термінові максимального блаженства. З часом термін «корисність» втратив містичне забарвлення, проте економісти продовжують його використовувати, якщо мають на увазі мету, яку переслідують споживачі при здійсненні вибору серед товарів і послуг.

Корисність – поняття суб'єктивне, тому практично не піддається точному кількісному виміру. За одиницю корисності приймають умовні одиниці – ютили (від англ. *utility* – корисність). Корисність можна визначити як суб'єктивну (індивідуальну) цінність, яку споживач приписує певному продукту. Це пов'язано з тим, що кожна людина має свою структуру споживання, притаманну тільки їй. Наприклад, для людей зі 100% -ним зором корисність окулярів практично нульова, як і цигарки для тих, хто не курить.

Цінність – це грошова оцінка споживачем корисності блага. Зазвичай вона визначається споживачем так: до ціни кращого з доступних йому альтернативних товарів (ціна такого товару називається ціною байдужості) споживач додає (віднімає) свою грошову оцінку позитивних і негативних відмінностей даного товару від базового (тобто береться за базу).

Цінність має синонім – *вартість*. Обидва терміни взаємозамінні. У книзі «Багатство народів» Адам Сміт сформулював так званий парадокс цінності, згідно з яким користь від води величезна, але цінність – незначна,

і водночас діамант, який не має ніякої практичної цінності, має високу ціну. Відповідь на цей парадокс може бути таким. Вода доступна, а діаманти – рідкісні.

3. Фінансові послуги

Фінансова послуга – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Ринок фінансових послуг є особливою, притаманною лише ринковій економіці сферою економічних взаємовідносин, де здійснюється купівля-продаж, розподіл і перерозподіл фінансових активів країни між сферами економіки.

В умовах розвиненої ринкової економіки, де гроші протягом століть формувались і розвивались як товар, подібний до будь-якого іншого, ринок фінансових послуг має розвинену інфраструктуру. Сьогодні фінансові послуги мають не менше значення, ніж виробництво. Найбільш динамічно розвивається та частина сфери послуг, яка пов'язана із задоволенням потреб суспільного виробництва: фінансово-кредитне обслуговування, страхові послуги, інформаційне і бухгалтерське обслуговування.

Платність фінансових послуг обумовлена самим характером послуги, що є вільною і ніби прихованою в товарі.

Фінансовими вважаються такі послуги: 1) випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків; 2) довірче управління фінансовими активами; 3) діяльність з обміну валют; 4) залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; 5) фінансовий лізинг; 6) надання коштів у позику, в тому числі й на умовах фінансового кредиту; 7) надання гарантій і поручительств; 8) переказ грошей; 9) послуги у сфері страхування і в системі накопичувального пенсійного забезпечення; 10) професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню; 11) факторинг; 12) адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах; 13) управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»; 14) операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів; 15) банківські та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Сфера надання фінансових послуг може розглядатись як сукупність усіх фірм, що надають фінансові послуги. З другого боку, сфера надання

фінансових послуг – об'єднання таких традиційних і сегментованих галузей промисловості, як банківська діяльність, цінні папери, страхування, нерухомість, кредит, фінанси. Наприклад, у США сфера надання фінансових послуг включає нефінансові корпорації на зразок «Дженерал Моторс», «Ford Motor Company», «Sears», «AT and T», які зайняті у виробництві та наданні фінансових послуг.

У конкурентоспроможному світі банки – просто звичайні посередники, які відповідають потребам і можливостям позичальників-кредиторів.

Висновки

Задоволення потреб здійснюється за допомогою товарів і послуг. Товари – це продукти праці, що задовольняють потреби тих, хто отримує їх у процесі обміну. Послуги – це дії, які задовольняють людські потреби. Сьогодні зростає кількість потреб, які задовольняються за допомогою різноманітних послуг.

Здатність товарів (послуг) задовольняти потреби людей називають корисністю. Корисність – задоволення, яке отримують люди від споживання товарів або послуг. Корисність практично не піддається точному кількісному виміру. Цінність або вартість – грошова оцінка споживачем корисності блага.

Фінансова послуга – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб. Існує багато видів фінансових послуг, такі як випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків; довірче управління фінансовими активами; діяльність з обміну валют тощо.

II. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Актуалізація знань, мотивація

Учитель зачитує оповідання «Товар» І. Шведової.

Татусь зупинився у дверях нашої кімнати. По всій підлозі були порозкидані іграшки.

- Розклав товар купець!
- Це іграшки, а не товар, – образилась Оксанка.
- Чому не товар? Адже ми купували їх з мамою. Значить, товар.
- І лялька – товар? – здивувалась Оксанка.
- І лялька.

- І гумка?
- Ми ж їх купували.
- І цукерки?
- І плаття, і бант, і стільці, і книжки – усе, що продають і купують, є товаром.
- А наше кошеня? Ми ж його теж купили.
- Кошеня? – здивувався татко. – Кошеня – наш друг. А друзів не продають.

Діти! Чи мав рацію татко?

Щоб дати відповідь на це запитання, ми сьогодні на уроці ознайомимось із поняттям «товар», навчимося розрізняти товар і послугу.

Навчання

Виконайте письмово завдання 2 у робочому зошиті учня.

Вставте пропущені слова.

Отже, і товари, і послуги служать для задоволення *потреб* людини.

Товар – це предмет, який можна розглянути, спробувати на дотик, придбати, продати, повернути.

Послуга – це дія однієї людини (людей), спрямована на задоволення потреб інших людей.

Виконайте письмово завдання 3 у робочому зошиті учня.

Чи знаєте ви ціни на такі товари?

- хлібний батон _____
- 1 кг цукру _____
- пачка вершкового масла _____
- 1 кг гречаної крупи _____
- 1 десяток яєць _____
- 0,5 л молока _____

Лівий стовпчик учні заповнюють у класі, а у правий – вносять ціни вдома після «екскурсії» у супермаркет або розмови з батьками. Це й буде домашнім завданням.

Поясніть вираз «Ми не такі багаті, щоб купувати дешеві речі».

На початку вчитель наводить аргумент-підказку, що дешеві речі швидко псуються, тому на їх купівлю витрати постійно збільшуються.

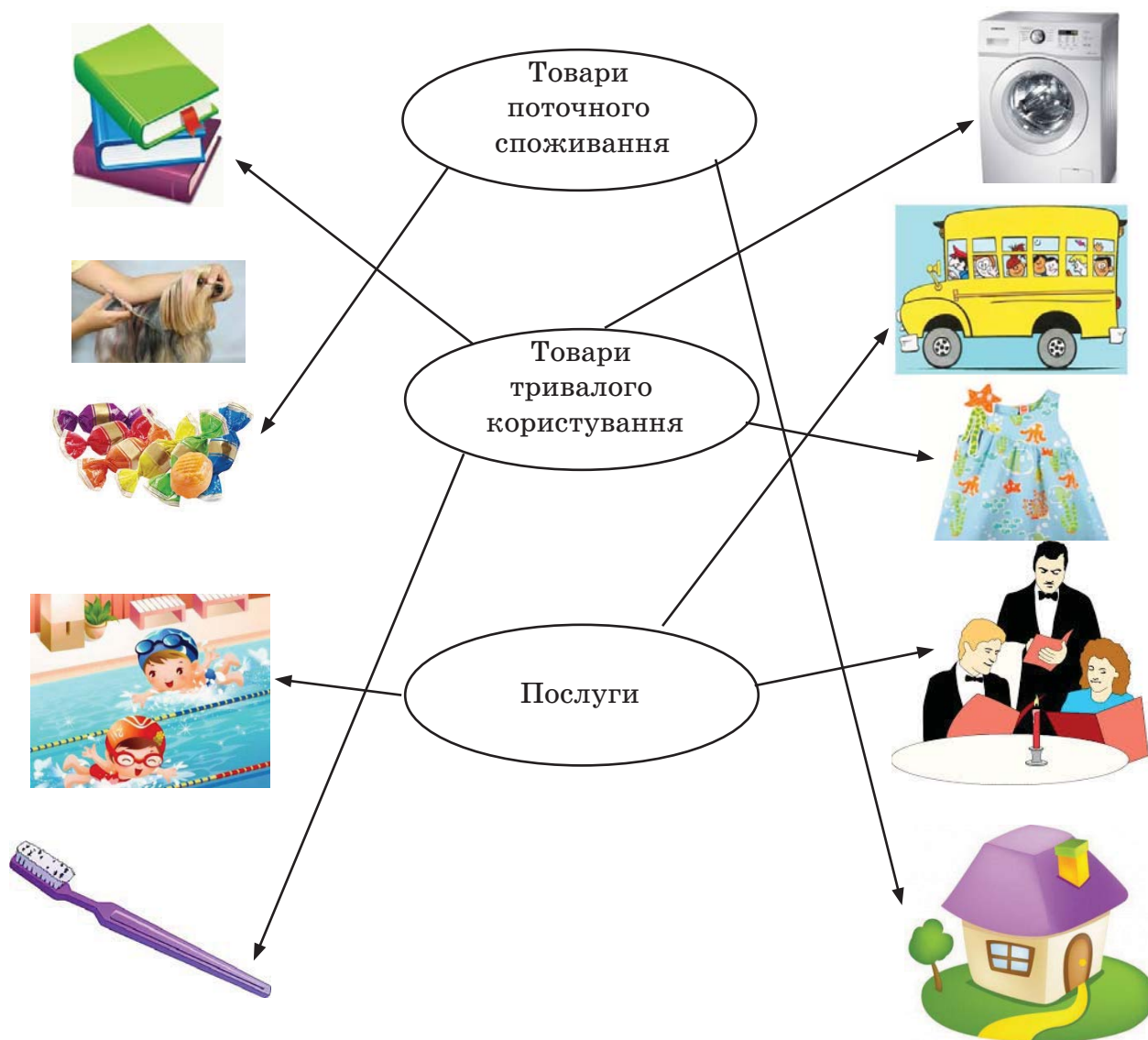
Виконайте письмово завдання 4 у робочому зошиті учня.

Інтерактивна вправа (робота у групах).

Завдання для груп

1. Наведіть приклад будь-якого товару (*Кава*).
 2. Назвіть послуги, які пов'язані з цим товаром (*Продаж кави у кав'ярні*).
 3. Порівняйте товар і послугу. Скажіть, чим відрізняється товар від послуги (*Товар – предмет, послуга – дія*).
 4. Що людині потрібніше: товари чи послуги?
 5. Наведіть аргументи «за».
 6. Наведіть аргументи «проти».
- Оберіть спікера, який презентує думку групи.

Завдання 5. З'єднайте лініями види товарів і послуг.

Завдання 6. Визначте спільні і відмінні риси товарів і послуг, запишіть.

Спільні риси. Є результатом людської праці, їх продають, рекламують, створюються людиною спеціально.

Відмінні риси. Товари можна взяти в руки, зважити, пересувати, відокремити їх від упаковки, можна навіть з'їсти, якщо це продукт харчування. Послуг не можна потримати в руках, ними можна тільки скористатися.

Наведіть приклади, коли один і той самий товар або послуга в різноманітних ситуаціях може мати велику корисність і може бути взагалі непотрібними?

(Ліки, медична допомога)

Дайте усну відповідь на запитання: Якщо одна сім'я зранку п'є чай, а інша віддає перевагу сокам, хто вчиняє раціональніше? (Обидві сім'ї вчиняють раціонально, адже раціональність припускає вибір того, що приносить особисту вигоду кожному. Кожна сім'я, напевне, виходячи зі своїх смаків і обмежених доходів, зробила раціональний вибір.)

Практична порада!

Медики радять: треба вставати з-за стола злегка голодним. Непогано цей принцип поширити і на світ речей: нехай нам завжди чогось не вистачає. Це нормальний стан. Звичайно, у світі існує безліч спокус, що заважають узяти на озброєння цей принцип. Удовольниш одну потребу, а на її місці виростає інша. І в основі цього лежать цілком зрозумілі людські бажання – жити краще. При виявленні потреб сім'ї та черговості їх задоволення нам потрібно враховувати розумність (раціональність потреб). Розумні потреби тому так і називаються, що походять від слова «розум». Не всім вистачає терпіння і бажання поміркувати, чи потрібна йому та чи інша річ, чи ні.

Альтернативний варіант проведення інтерактивної вправи

Гра «Знайди пару»

Одержавши картку з написаною на ній назвою товару, учень має знайти пару за карткою, на якій написано назву послуги, пов'язаної з цим товаром. Наприклад, парою учневі, який отримав картку з написом «перевезення вантажу», може бути учень, у якого є картка з написом «автомобіль».

Виконайте завдання 6 у робочому зошиті учня.

Задачі на фінансову кмітливість.

1. Чоловік купує деякі предмети і запитує:

«Скільки коштує 5?» Відповідь: «три гривні».

«Скільки коштує 25?» Відповідь: «шість гривень».

«Скільки коштує 125?» Відповідь: «дев'ять гривень».

Відповідь. Перша покупка – одноцифрове число (5), друга – двоцифрове (25), а третя – трицифрове (125). З цін ми можемо припустити, що чоловік придбав один предмет першого разу, два такі самі – другого і три предмети третього разу.

Предметами могли бути, наприклад, номери для поштової скриньки.

Рефлексія

Якщо відгадка означає назву товару, учні показують картки червоного кольору, якщо послугу – зеленого.

ЗАГАДКИ

Зуби є, а рота немає.
(Гребінець).

Всіх на світі одягає,
Але що зшиє – не вдягає.
(Голка).

Ось так дім – одне вікно,
Кожен день в вікні кіно.
(Телевізор – це товар, демонстрація телепередач – послуга).

Домашнє завдання

Запишіть ціни на продукти харчування (завдання 1).
Підготуйте реферат про одну з фінансових послуг.

Додаткове завдання. Напишіть, про які товари йдеться.

1. Якій українській страві на центральній площі містечка Глендона в канадській провінції Альберта поставлено пам'ятник? «Скам'янілий» кулінарний шедевр має висоту 9 метрів і важить 2 700 кілограмів.

Вареник.

2. Форма цього пшеничного хліба в перекладі з французької означає просто «палиця». Як цей хліб називається українською?

Батон.

3. У Грузії цю популярну м'ясну страву називають мцваді, у Вірменії – хоровець, в Азербайджані – кебап. Як називають її українці?

Шашлик.

4. Яку назву одержав кулінарний виріб незвичайної форми, спечений одним угорцем на честь перемоги над Османською імперією?

Рогалик (був випечений у формі півмісяця).

РОЗДІЛ II

БЮДЖЕТ РОДИНИ. ОСОБИСТИЙ ФІНАНСОВИЙ ПЛАН

Тема 4. ПОНЯТТЯ ПРО РОДИННИЙ БЮДЖЕТ

Ключові питання

1. Фінансові ресурси родини. Доходи родини та їхні види. Розподіл грошових коштів.
2. Бюджет: співвідношення доходів і витрат. Планування сімейного бюджету.
3. Раціональне використання фінансових ресурсів родини.

Цілі уроку:

- *ознайомитись із поняттями «родинний бюджет», «фінансові ресурси», «доходи», «видатки»;*
- *навчитись розрізняти види доходів родини;*
- *навчитись вести й аналізувати родинний бюджет.*

Потрібний час: 1–2 уроки.

Основні поняття: фінансові ресурси родини, доходи, витрати, планування, розподіл.

I. ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Нажити багато грошей – хоробрість,
зберегти їх – мудрість,
а вміло витратити – мистецтво.
Б. Авербах

1. Фінансові ресурси родини. Доходи родини та їхні види.

Розподіл грошових коштів

Сімейний бюджет складається у формі балансу доходів і витрат сім'ї. Слово «баланс» французьке, у перекладі – ваги. В економіці баланс – це система показників, що характеризують будь-яке явище шляхом зважування або зіставлення його окремих частин. Баланс доходів і витрат сім'ї – це розрахунок і зіставлення сімейних витрат з одержуваними доходами.

Усі сімейні доходи поділяють на два види: грошові і натуральні. Основними доходами сім'ї зазвичай є грошові, які, у свою чергу, можна розподілити на чотири групи. Перша і основна група сімейних грошових доходів – це оплата праці членів сім'ї на підприємствах, в установах,

організаціях. Оплата праці включає основну заробітну плату, всі доплати та винагороди за працю. Друга група грошових доходів сім'ї складається з пенсій, допомог, стипендій та інших соціальних і страхових виплат членам сім'ї державою, підприємствами, установами та організаціями.

Третя група сімейних грошових доходів – інші доходи, до яких належать усілякі винагороди за нетрудову діяльність (за донорську допомогу, повернення знахідки, виявлення скарбу), спадщину, отримані подарунки, премії (за винятком премій за результатами праці), аліменти на утримання дітей і батьків, інші виплати і компенсації за рішенням суду.

Четверта група грошових доходів сім'ї – це доходи від домогосподарської та підприємницької діяльності членів сім'ї, що підрозподіляються на чотири підгрупи:

1) доходи від реалізації сільськогосподарської продукції особистого підсобного господарства і сімейного городництва;

2) доходи від операцій із домашнім майном (продаж і надання в оренду земельних ділянок і приміщень, продаж і надання напрокат машин, устаткування, меблів та ін.);

3) доходи від фінансово-кредитних операцій (відсотки, дивіденди з вкладками, акціями, від продажу цінних паперів, надання кредиту тощо);

4) доходи від підприємницької діяльності (індивідуального підприємництва, селянського (фермерського) господарства і від приватних підприємств членів сім'ї) (рис. 3).

Сукупний дохід домогосподарства									
Первинні доходи					Вторинні доходи				
Від виробничої діяльності				Від власності		Поточні трансфери			
За наймом	Від самозайнятості	Оплата праці	Від особистого підсобного господарства	На фінансові активи	На виробничі активи	Пенсії	Стипендії	Інші виплати з бюджету і цільових фондів	Страхові відшкодування
								Матеріальні допомоги	Гуманітарна допомога
									Спадок

Рис. 3. Доходи родини

Натуральні доходи сім'ї можуть бути у формі різної продукції власного домогосподарства, готової продукції підприємств, які вони видають у рахунок заробітної плати, а також різні матеріально-речові цінності, одержувані членами сім'ї в порядку допомоги, пожертвування, дарування і т. п. Натуральні доходи при їх додаванні до грошових доходів оцінюються за середніми ринковими цінами в даному регіоні на дату отримання цих натуральних доходів.

Усі підсумовані грошові і натуральні доходи також поділяють на кілька видів залежно від ступеня повноти їх обчислення. Найповнішими є сукупні доходи сім'ї, що являють собою суму всіх грошових і натуральних доходів усіх членів сім'ї.

2. Бюджет: співвідношення доходів і витрат. Планування сімейного бюджету

Сімейний бюджет – розпис грошових доходів і витрат сім'ї, що складається зазвичай на місячний строк у формі таблиці, баланс сімейних витрат і доходів; це фінансовий план, який підсумовує доходи і витрати (сім'ї) за певний період часу. Іншими словами – це порівняння суми доходів і витрат сім'ї. Матеріальне становище сім'ї, стан її фінансів характеризуються сімейним бюджетом, що показує величину і збалансованість усіх доходів і витрат сім'ї. Бюджет – слово французьке, його буквальный переклад – грошовий гаманець. Для забезпечення стабільного матеріального становища сім'ї, а тим більше для підвищення її добробуту доцільне планування сімейного бюджету.

Першою передумовою і обов'язковою умовою планування сімейного бюджету є облік доходів і витрат сім'ї. Облік завжди був основою ефективного ведення будь-якого господарства. Ще в «Домострої», у його 26-й главі «Як жити людині, розмітивши своє життя», написано: «А в усякому своєму майні: і в Лавочне, і в будь-якому товарі, і в скарбниці, і в будинках або в дворовому усім припасом, сільському, чи ремісничому, – і в парафії, і у витраті, і в позиках, і в боргах завжди все собі відзначати, тоді і проживеш і майно збережеш, по приходу і витрати».

Планування сімейного бюджету – це прогнозування змін доходів і витрат сім'ї на майбутній період, визначення організаційно-економічних і фінансових заходів щодо збалансованості доходів і витрат, отримання та ефективного використання сімейних накопичень.

Планування сімейного бюджету здійснюється в такому порядку:

- 1) прогнозування витрат сім'ї;
- 2) прогнозування доходів сім'ї;
- 3) зіставлення майбутніх доходів і витрат, їх балансування і регулювання за допомогою пошуку додаткових джерел доходів і визначення заходів щодо скорочення витрат сім'ї;
- 4) визначення і розподіл очікуваних сімейних накопичень.

Усім сім'ям в їхніх же інтересах пошуку ефективних шляхів ведення домашнього господарства і вигідного використання родинних накопичень рекомендується систематичне і системне ведення обліку всіх одержуваних доходів і вироблених витрат. Для цього рекомендуємо вести щоденні записи про доходи і витрати за формою, наведеною в *табл. 1*.

Таблиця 1

Сімейна книга обліку

Дохід у грн і у відсотках	Витрати у грн і у відсотках
• Заробітної плати	• Податки
• Приробітку	• Харчування
• Доходу від підприємницької діяльності	• Одяг;
• Відсотків	• Взуття
• Ренти;	• Товари тривалого користування
• Спадщини;	• Предмети розкоші;
• Посібників, пенсій, стипендій	• Зобов'язання;
	• Освіта, охорона здоров'я
Усього = грн (%)	Усього = грн (%)

Аналіз і планування доходів, витрат і накопичень. У сімейній книзі роблять аналітичні підрахунки і записи, фіксують поставлені цілі і завдання домогосподарської діяльності, здійснюється її планування. На підставі аналізу доходів і витрат з'являється можливість відслідковувати динаміку і структуру доходів, витрат і накопичень, вишукувати резерви економії витрат. За допомогою обліку можна виявити прибутковість і доцільність того чи іншого виду домогосподарської діяльності. Усе це рекомендуємо фіксувати в цьому розділі книги в довільній формі. Саме тут записуємо прийняті на сімейній раді принципові рішення щодо збільшення доходів або скорочення певних видатків для вирішення того чи іншого завдання.

Якісно складений і обґрунтований плановий бюджет служить найважливішим інструментом прогнозування матеріального стану сім'ї та розроблюваних нею тактики і стратегії багатогранної життєдіяльності.

В останнє десятиліття у високорозвинених країнах світу широко практикуються розроблення і застосування програм для домашніх комп'ютерів, куди за цими програмами щодня вводяться всі дані про доходи і витрати сім'ї, а комп'ютер розносить їх по статтях, групує, аналізує, показуючи все це наочно на графіках і в таблицях. Працювати з такими програмами у США привчають з дитинства на уроках домоводства.

Слід сподіватися, що в недалекому майбутньому зі зростанням матеріального добробуту українців така практика набуде розповсюдження і в нашій країні.

Дуже важливим показником є середньодушовий дохід, або дохід на кожного члена родини, який визначають так:

$$d/n,$$

де d – доходи сім'ї;
 n – число членів сім'ї.

За цим показником можна судити про рівень *добробуту* сім'ї.

Планування сімейного бюджету – одна з актуальних проблем нашого життя. Хтось її ігнорує, вважаючи за краще думати про поточний момент, а не про перспективу. Інші намагаються якось упорядкувати цю сферу, але потім закидають роботу, яка повинна бути щоденною. Деякі ставлять цю проблему на математичну основу. Планування сімейного бюджету легше здійснювати, маючи на руках результати хоча б одного року для аналізу.

3. Раціональне використання фінансових ресурсів родини

У результаті складання звітного або планового балансу доходів і витрат сім'ї виявляється дефіцит (недолік) або заощадження (надлишок) сімейного бюджету.

Дефіцит сімейного бюджету – це перевищення витрат сім'ї над її доходами, а *нагромадження* – навпаки, перевищення доходів над витратами (рис. 4).

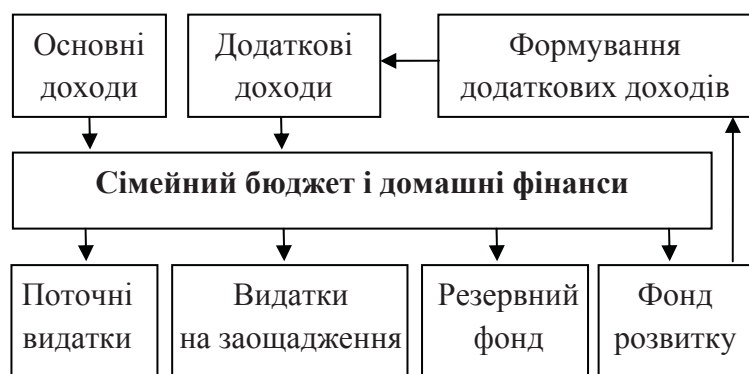

Рис. 4. Сімейний бюджет і домашні фінанси

Утворений дефіцит сімейного бюджету вимагає додаткових коштів на його покриття, а отримані заощадження є вільним залишком грошових коштів, резервом наступних витрат родини.

У результаті складання звітного або планового балансу доходів і витрат сім'ї виявляється дефіцит (недолік) або заощадження (надлишок) сімейного бюджету.

Збалансованість сімейного бюджету, його бездефіцитність досягаються за допомогою дотримання народної заповіді жити відповідно до коштів, а отримання сімейних накопичень – шляхом пошуку додаткових джерел доходів сім'ї, розумного, дбайливого використання всіх сімейних доходів, пам'ятаючи народну мудрість: «Копійка гривню береже» або «З худой кишені і останній гріш валиться».

Бюджет і господарство сім'ї обумовлюється тим, що від того, як складається економічне життя сім'ї, багато в чому залежить сімейне благополуччя. Побутова невлаштованість не сприяє підтримці «теплого домашнього вогнища».

У кожній сім'ї є постійні статті витрат, таким чином, їх потрібно передбачати і здійснювати планування. Контроль і облік різною мірою в різних формах існують практично в усіх сім'ях. Вони допомагають у веденні домашнього господарства, надаючи впевненість, що гроші «пішли за призначенням».

Для родини першочергове завдання – це формування свого стилю економічного життя. Якщо при плануванні витрат подружжю разом вдається виробити єдину лінію, з цього випливає, що зменшиться кількість внутрішньосімейних конфліктів. Від стилю життя сім'ї і пристрастей її членів, безумовно, залежатиме багато чого. При цьому потрібні елементарні навички господарювання.

Висновки

Сімейний бюджет має форму балансу доходів і витрат. Сімейні доходи поділяють на два види: грошові і натуральні.

Види доходів родини: винагорода за трудову діяльність, державна допомога родині, винагорода за нетрудову діяльність (подарунки, гранти тощо).

Натуральні доходи сім'ї можуть бути у формі різної продукції власного домогосподарства, а також різні матеріально-речові цінності, одержувані членами сім'ї в порядку допомоги, пожертвування, дарування і т. п.

Матеріальне становище сім'ї, стан її фінансів характеризуються сімейним бюджетом. Для забезпечення стабільного матеріального становища сім'ї необхідно планувати сімейний бюджет.

Для пошуку ефективних шляхів ведення домашнього господарства рекомендується систематичне і системне ведення обліку всіх доходів і витрат. Плановий бюджет – важливий інструмент прогнозування матеріального стану сім'ї.

У результаті складання звітного або планового балансу доходів і витрат сім'ї виявляється дефіцит (недолік) або заощадження (надлишок) сімейного бюджету. Збалансованість сімейного бюджету, його бездефіцитність досягаються за допомогою дбайливого використання всіх сімейних доходів.

II. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Актуалізація знань, мотивація

- ? Що ж таке бюджет сім'ї?
- ? Звідкіля беруться кошти в сімейному бюджеті? (мозкова атака)

Розповідь учителя. Отже, бюджет сім'ї – це план, де враховуються доходи і плануються витрати родини. Бюджет – у перекладі з англійської «грошова сумка».

Слово «бюджет» широко розповсюджене. Сучасна економіка вкладає в нього подвійний зміст. З одного боку – це розподіл доходів і витрат людини, родини, міста, країни за певний термін. По-друге, це сума грошових коштів у розрахунку на деякий період часу.

Кошти бюджету витрачаються для задоволення всіх потреб родини (житло, харчування, господарські потреби тощо). У багатьох родинах є непрацездатні, тобто ті, хто не можуть працювати з певних причин і забезпечувати себе самостійно (діти, люди похилого віку, інваліди). Тому економісти говорять не про особисті доходи або витрати кожної людини окремо, а про бюджет родини.

Сімейний бюджет є стихійним, коли більше ніж 80% витрат попередньо не планується. У плановому бюджеті позапланові витрати становлять менш ніж 20%.

Обговорення. Чи важливо планувати родинний бюджет?

Навчання

Перегляд мультфільму «Абетка грошей – Сімейний бюджет».

Джерело: https://www.youtube.com/results?search_query

Виконайте завдання 2 у робочому зошиті учня.

Продовжіть речення, визначивши вид доходу:

Письменник, адвокат, актор одержують (гонорар)

Робітник, учитель, лікар одержують (заробітну плату)

За заповітом люди одержують (*спадщину*).

За продаж продукції присадибного господарства одержують (*підприємницький дохід*).

На день народження від друзів школяр отримав (*подарунок*).

Дохід власників облігацій називається (*дивіденди*).

Є доходи, що заборонені законом. Це (*азартні ігри, контрабанда, хабарі й таке інше*).

Виконайте завдання 3 у робочому зошиті учня

Родина складається з батька (зарплата 5 000 грн), мами (зарплата 2 000 грн), бабусі (пенсія 1 000 грн), сина-студента (стипендія 750 грн). У родини є депозит – 10 000 грн. Банк виплачує за депозитами 20% річних.

Визначіть річний дохід кожного члена родини в цілому. Обговоріть: чи достаній такий рівень доходу для забезпечення потреб родини?

Рішення. Підрахуємо доходи за рік:

Батько: $5\,000 \times 12 = 60\,000$ грн.

Мама: $2\,000 \times 12 = 24\,000$ грн.

Бабуся: $1\,000 \times 12 = 12\,000$ грн.

Студент: $750 \times 12 = 9\,000$ грн.

Внесок: $0.2 \times 10\,000 = 2\,000$ грн.

Усього за рік: 107 000 грн, річний дохід на одного члена родини – 26 750 грн, дохід на одного члена родини на місяць – 2 229,17 грн.

Виконайте завдання 4.

На магнітній дошці розміщено два плакати:

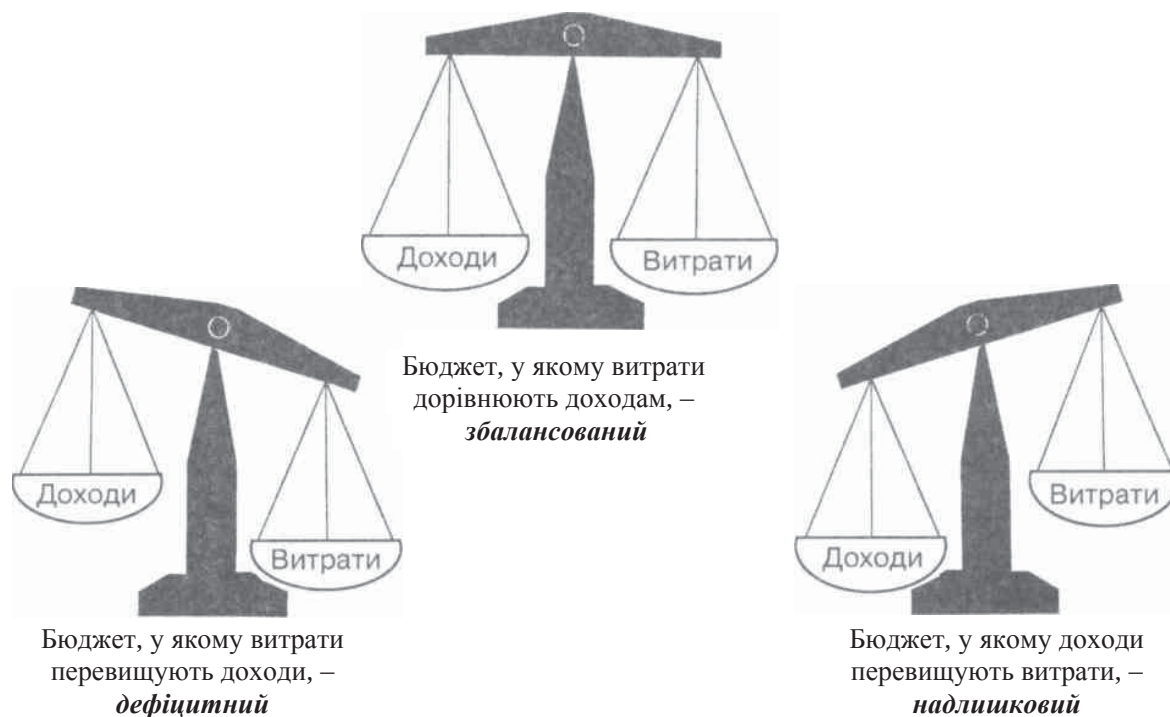
- 1) витрати родини;
- 2) джерела сімейних доходів.

Завдання: розмістіть отримані картки на відповідних плакатах.

Учням роздають картки із зазначенням таких понятійних категорій:

– спадок	– виграш у лотерею
– комунальні послуги	– лікування
– відпочинок	– одяг, взуття
– доходи від домашнього господарства	– навчання
– першочергові потреби	– стипендія
– новий автомобіль	– пенсія
– державна допомога	– субсидія
– заробітна плата	

Інтерактивна вправа «Визначаємо вид бюджету родини»

Учитель об'єднує учнів у три «групи-сім'ї», кожна з них обирає конверт із завданням (див. далі). Отримавши завдання, учні підраховують бюджет своєї сім'ї. На дошці розміщені терези (демонстраційний матеріал 1), які символізують вид родинного бюджету: збалансований, дефіцитний і надлишковий.

Завдання для груп. Родини Тесляренків, Мажоренків і Лінивченків вирішили підрахувати свої витрати і доходи за місяць, щоб дізнатися, чи вистачить їм грошових коштів до наступної зарплатні. Допоможіть їм зробити ці підрахунки і визначити, яким є їхній бюджет. Визначте вид бюджету, прикріпіть фото «вашої» сім'ї до тих терезів, які відповідають їхньому бюджету.

Родина Тесляренків

Доходи. Заробітна плата батьків – 10 000 грн, виграш у лото «Забава» – 50 грн, стипендія сина – 750 грн, проценти за вкладом – 400 грн, доходи від оренди житла – 1 500 грн, премія мами – 300 грн, пенсія дідуся – 1 200 грн (14 200 грн).

Витрати. Купівля взуття – 500 грн, плата за комунальні послуги – 800 грн, плата за ремонт телевізора – 400 грн, витрати на харчування – 4 500 грн, транспортні видатки – 300 грн, купівля комп'ютера – 5 000 грн, відвідування театру – 300 грн (11 800 грн).

Родина Мажоренків

Доходи. Заробітна плата батьків – 4 000 грн, доходи від домашнього господарства – 1 000 грн, проценти за вкладом – 200 грн, доходи від оренди трактора – 800 грн, пенсії бабусі та дідуся – 3 000 грн (9 000 грн).

Витрати. Купівля одягу – 1 000 грн, плата за комунальні послуги – 1 200 грн, плата за ремонт холодильника – 200 грн, витрати на харчування – 4 000 грн, транспортні видатки – 800 грн, оплата навчання дітей – 1 800 грн (9 000 грн).

Родина Лінивченків

Доходи. Заробітна плата батьків – 15 000 грн, доходи від бізнесу – 5 000 грн, проценти за вкладом – 1 000 грн, пенсія бабусі – 1 300 грн (22 300 грн).

Витрати. Купівля одягу та взуття – 4 000 грн, плата за комунальні послуги – 1 200 грн, установка програмного забезпечення на комп'ютер – 100 грн, витрати на харчування – 3 000 грн, транспортні видатки – 1 200 грн, оплата навчання дітей – 2 000 грн, купівля туристичної путівки – 12 000 грн (23 500 грн).

Обговорення інтерактивної вправи.

1. Який вид бюджету, на ваш погляд, є кращим? *Збалансований, адже ми можемо задовольнити свої потреби і при цьому не відчувати гострої нестачі у грошових коштах.*
2. Як домогтися, щоб сімейний бюджет був збалансованим? *Потрібно намагатися планувати витрати і зіставляти їх із можливими джерелами отримання доходів.*
3. Хто повинен слідкувати за витратами сімейного бюджету? *За витратами сімейного бюджету повинні слідкувати всі члени родини, адже кожен з них витрачає грошові кошти і кожен повинен усвідомлювати цінність грошових надходжень, наприклад, діти повинні усвідомлювати, як тяжко заробляють гроші їхні батьки.*
4. Яку роль відіграє саме ви у формуванні сімейного бюджету? *Кожній дитині батьки дають кишенькові гроші, за допомогою яких дитина купує бажані блага – здійснюються витрати сімейного бюджету; у дорослому віці діти можуть отримувати самостійний дрібний зарібок – формуються доходи сімейного бюджету.*

Виконайте завдання 5 у робочому зошиті учня.

Складіть вірш-синквейн. Синквейн – це не звичайний вірш, а вірш, написаний відповідно до певних правил. У кожному рядку задається набір слів, який треба відобразити у вірші.

1-й рядок – заголовок, у який винесено ключове слово, поняття, тема синквейну, виражене у формі іменника; 2-й рядок – два прикметники; 3-й

рядок – три дієслова; 4-й рядок – фраза, що несе певний зміст; 5-й рядок – висновок, одне слово (може бути два), іменник.

Вигадування синквейнів є своєрідним інструментом для синтезування отриманої інформації.

Приклад синквейну

1. Ключове слово –	Бюджет.
2. Два іменники –	Гроші, витрати, доходи.
3. Три прикметники –	Збалансований, дефіцитний, надлишковий.
4. Чотири слова –	Будьте ощадливими, поповнюйте бюджет.
5. Підсумок –	Сімейний.

ЦЕ ЦІКАВО!

Ще у XIX столітті німецький статистик Ернест Енгель досліджував й описав залежність, яку на його честь назвали законом Енгеля. Найшвидше людство досягає задоволення своїх потреб у харчуванні (як пожартував один економіст. «Наші потреби в їжі завжди обмежені стінками нашого шлунка»). Тому при зростанні доходів частка витрат на харчування починає знижуватися першою. Потім настає черга витрат на одяг, хоча тут процес «насичення» іде повільніше. Причина проста: потреби такого роду увесь час перебувають під впливом такого потужного інструменту, як мода.

Найважче людям задовольнити свої потреби в житті. Люди прагнуть мати житло не тільки заради зручності й безпеки, а й щоб підкреслити своє суспільне становище.

Виконайте завдання 6 у робочому зошиті учня.

Задачі на фінансову кмітливість

Двоє людей знайшли скарб – коробку, повну золотих монет, годинників, ложок тощо. Вони захотіли поділити між собою те, що знайшли. Запропонуйте чесний спосіб поділу.

Чесний спосіб може бути таким:

Одна людина ділить те, що знайдено, на дві частини.

Друга людина вибирає одну із частин (цар Соломон використав такий спосіб у подібній ситуації).

Рефлексія

Обговорення. Чи знаєте ви, що...

- ◀ Більшість родин не витрачає час на ведення сімейного бюджету, тому часто позичають кошти в банку.

- ◀ Ті люди, які слідкують за своїми фінансами, частіше стають багатими, ніж ті, що не слідкують.

Домашнє завдання

Користуючись даними таблиці, порівняйте розподіл витрат за статтями середньої американської та української родин з огляду на закон Енгеля.

Види витрат	Витрати %	
	середньої американської родини	середньої української родини
Оплата послуг	54	9
Харчування	17	68
Податки	15	20

В економіці існує «золоте правило» стабільності сімейного бюджету: для вирішення перспективних завдань або проблем, що виникли, варто від 10 до 50% доходів (залежно від можливостей) переводити в «режим» заощаджень або інвестувань. Запитайте батьків, чи дотримуються вони цього правила. Що може перешкоджати створенню заощаджень? Запропонуйте варіанти збільшення доходів родини і зменшення витрат.

Тема 5. «КИШЕНЬКОВІ ГРОШІ». ДОХОДИ І ВИТРАТИ ДІТЕЙ

Ключові питання

1. Планування витрат школяра.
2. Заощадження як спосіб нагромадження потрібної суми грошей.
3. Досягнення особистих цілей. Як реалізувати особистий фінансовий план.

Цілі уроку

- *навчитись визначати складові власного бюджету;*
- *уміти встановлювати фінансові цілі та складати особистий бюджет;*
- *зрозуміти сутність заощаджень.*

Потрібний час: 1–2 уроки.

Основні поняття: особисті фінанси, «кишенькові гроші», власний бюджет, фінансові цілі.

I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

1. Планування витрат школяра

У сучасному світі багато відносин побудовано на грошах, і достатньої їх кількості потребують не тільки дорослі, а й школяри. Уже ні в кого не викликає здивування десятирічний хлопчисько, що самотійно їде в громадському транспорті, а чотирнадцятирічні дівчата – у магазинах одягу.

Батьки заздалегідь обговорюють із дитиною її покупки за рахунок «кишенькових грошей». *Кишенькові гроші* – певна сума грошей, яку, зазвичай, періодично виділяють батьки своїй дитині і яка є в повному розпорядженні дитини.

Спочатку радять виділяти менше грошей, але поступово ця сума повинна стати постійною. Кишенькові гроші слід видавати раз на тиждень, в якийсь певний день. Потрібно привчати дитину розраховувати видані гроші на весь тиждень.

Розмір кишенькових грошей визначається можливостями родини. Треба взяти аркуш паперу і детально розписати всі доходи і витрати дитини. Якщо в дитини є якась накопичена сума у скарбничці або на банківській картці, треба записувати цю суму на папері. Після цього школяр запише все, що йому хотілося

б придбати, напевно, частину покупок доведеться відкласти. На цьому прикладі можна переконатися, що перша радість від нової речі швидко проходить. Тому треба купувати речі, які дійсно потрібні в даний момент.

У міру дорослішання дитини сума кишенькових грошей може збільшуватися. У Німеччині, наприклад, кишенькові гроші для дітей закріплені законом і навіть названі певні суми, які потрібно видавати в тому чи іншому віці. За результатами всесвітнього опитування, найбільші суми на кишенькові витрати отримують діти з Норвегії та Фінляндії, а найменші – з Індії та Єгипту.

Гроші на шкільні обіди і проїзд не входять до «кишенькових». Батькам радять купити дитині проїзний на транспорт, а шкільні обіди оплатити за місяць наперед. Так можна непомітно здійснювати контроль над грошима. Крім того, треба пояснити дитині, що позичати гроші можна тільки кращим друзям, а не всім, хто попросить. Також слід знати, як діяти, якщо борг довго не віддають.

Деякі батьки вважають, що хороша освіта і робота по дому повинні бути оплачені. Вони платять своїм дітям за хороші оцінки і за прибирання квартири. Але тут є «підводні камені». Якщо школяр звикне за свої старання отримувати винагороди, то, можливо, він почне все робити тільки для того, щоб заробити гроші. Він не розумітиме, що домашня робота або навчання – це звичайні обов'язки, які потрібно виконувати, не зважаючи ні на що. Однак це не означає, що не варто заохочувати за відмінне навчання і за інші досягнення. Подарунок за успішне закінчення навчального року – це стимул для подальших успіхів.

Якщо заробітки підлітків покривають їхні особисті витрати понад життєво важливі витрати, то подорослішавши, діти стають більш самостійними і незалежними. У них виробляється правильне ставлення до грошей, а в дорослих відпадає потреба ділити гроші і контролювати кожен фінансовий крок дітей.

Коли грошові питання обговорюються в сім'ї відкрито і грамотно, то світ перестає обертатися навколо грошей. Залишаються час і сили для того, що дійсно важливо.

2. Заощадження як спосіб нагромадження потрібної суми грошей

Усі заощадження за своїм призначенням можна розподілити на резерви непередбачених витрат і цільові планові. Цільові планові заощадження складаються з коротко- і довгострокових, що розрізняються термінами, розмірами і своєю значимістю.

Цільові короткострокові заощадження призначаються для фінансового забезпечення вирішення тактичних завдань людини або сім'ї з придбання нових, додаткових речей та інших затрат, не включених у поточні витрати і для яких потрібні значні кошти (платне навчання, відпустка).

Цільові довгострокові заощадження призначаються для фінансового забезпечення досягнення стратегічних цілей, що вимагають великих довготривалих заощаджень протягом кількох років (на купівлю будинку, автівки тощо). Розміри і терміни всіх цільових планових заощадження залежать від величини необхідних витрат, що забезпечують досягнення поставленої мети, і від матеріальних можливостей родини.

Згідно з даними соціального опитування населення можна виділити такі мотиви для заощаджень:

- задоволення майбутніх потреб (придбання дорогих речей, заощадження коштів на відпустку і таке інше);
- заощадження деякої суми на непередбачені випадки (на «чорний день»);
- бажання забезпечити дітей (або допомога батьків молодим сім'ям і таке інше);
- заощадити гроші, щоб після виходу на пенсію зберегти досягнутий рівень життя.

3. Досягнення особистих цілей. Як реалізувати особистий фінансовий план

Життя сучасної людини настільки складне і багатогранне, що за день у кожного з нас у голові проносяться багато тисяч цифр, фактів, роздумів, бажань, образів.

Особистий фінансовий план (скорочено «ОФП») – це індивідуально розроблений для однієї людини або сім'ї план дій щодо досягнення бажаних фінансових цілей (квартира, машина, освіта тощо), включаючи підбір відповідних кредитних, інвестиційних, страхових, пенсійних та інших фінансових продуктів. ОФП включає складений із точністю до року план фінансових дій, у тому числі:

- план з досягнення фінансових цілей, включаючи терміни, вартість їх виконання, а також фінансові продукти, потрібні для цього.
- план з використання інвестиційних продуктів, що відповідають допустимому рівню ризику і строкам досягнення цілей, розміром вкладень у ці продукти та їх співвідношенню у вашому портфелі;
- план щодо використання страхових програм, включаючи перелік ризиків, страхові суми, термін страхування і т. д.;
- план щодо пенсійного забезпечення, включаючи підбір варіантів збільшення державної пенсії, і підбір інструментів для формування недержавної пенсії;
- план з використання кредитних інструментів, включаючи вид кредиту, термін, обсяг і т. д.

ОФП дає вам раціональну стратегію досягнення фінансових цілей за допомогою грамотно підібраних інвестиційних, страхових, пенсійних і кредитних продуктів, виходячи з вашого фінансового стану.

Фінансовий план може складатися як для однієї людини, так і для сім'ї з кількох чоловік. Усе залежить від ваших побажань. Фінансовий план складають терміном до найдальшої вашої мети, яку ви самі для себе визначили, але найчастіше план складають строком до пенсії.

Також рекомендується здійснювати періодичне коригування особистого фінансового плану, залежно від змінених фактів. Коригування проводять за вашим бажанням, але ми рекомендується переглядати план мінімум раз на квартал, щоб він завжди був актуальний.

Ось одна з моделей складання плану, що складається з чотирьох етапів.

1. Визначте свої потреби. Проведіть аналіз свого поточного фінансового становища і постарайтеся всебічно його оцінити. Можна назвати це – «перевірка залишків на складі» або «ревізія». Не важливо, як ви назвете цей етап, головне – не пропускайте його!

Визначте для себе, що стосується розряду бажань, а що – до розряду потреб. Складіть два списки: список «БАЖАННЯ» і список «ПОТРЕБИ». Перед тим як вписати щось в один із цих списків, поставте собі такі запитання:

- Чому мені цього хочеться?
- Чому я цього потребую?
- Що зміниться, якщо це в мене з'явиться?
- Які зміни (на краще чи на гірше) відбудуться, якщо я це куплю?
- А що є воістину важливим для мене?
- А чи відповідає це моїм головним життєвим цінностям і пріоритетам?

2. Поставте перед собою мету.

Плануючи своє життя, обирайте як ціль ваші ПОТРЕБИ.

Мета – це конкретне завдання, для вирішення якого зосереджені максимальні зусилля. Варто ставити перед собою короткострокові і довгострокові завдання: на день, тиждень, рік і на все життя.

Вибір фінансових цілей. Ви досягнете фінансового благополуччя на довгі роки, якщо зумієте правильно планувати свої фінансові цілі. «А чим я хочу зайнятися завтра?» Відповівши на це питання, ви поставите перед собою короткострокову мету.

Є цілі, для досягнення яких потрібно рік або навіть більше – наприклад, накопичення коштів на відпустку або на виплату невеликих боргів.

До короткострокових зазвичай відносять цілі з термінами до двох – п'яти років. Довгострокові цілі вимагають складання фінансових планів на більш тривалий період – понад п'ять років. До довгострокових можна, наприклад, віднести план накопичення додаткової пенсії, відкладення коштів на вищу освіту дітей або купівлю дачі. Ваші фінансові цілі повинні бути:

- *конкретні.* Правильно поставлені цілі завжди досить конкретні і визначають подальші дії. Наприклад: накопичити достатньо

грошей на купівлю холодильника (а не просто почати збирати гроші);

- *вимірні*. Треба розуміти, що конкретно потрібно зробити, щоб досягти поставленої мети, а також знати, наскільки ви вже наблизилися до виконання наміченого плану. Наприклад: холодильник коштує 20 000 грн, а у вас вже є 10 000 грн. Значить, залишилося заощадити ще 10 000 грн. Цілі типу «хочу мати більше грошей» практично недосяжні. Такі розпливчасті формулювання, настільки невизначені що ви навіть самі не дізнаєтеся, як і коли ви цю мету досягнете;
- *досяжні*. Ваші подальші дії повинні бути реально можливими. Наприклад: я знаю, що для досягнення цієї мети мені потрібно один рік;
- *нагальні*. Поставлені цілі повинні відповідати здоровому глузду. Не слід докладати зусиль для досягнення мети, яка не відповідає вашим потребам. Наприклад: якщо ви не впевнені, що вам одночасно треба купити 18 пар туфель – навіщо збирати для цього гроші;
- *визначені за часом*. Намагайтеся досягти намічених результатів до певної дати. Наприклад: майстер сказав, що мій старий холодильник не пропрацює більше ніж рік, – значить мені треба накопичити на холодильник за шість – вісім місяців, не більше.

3. Складіть «план життя». Важливо, щоб ви почали складати план на все життя. Задайте собі питання: «Чого я хочу досягти через п'ять, десять, двадцять років?». Замислившись над таким питанням, ви зможете уявити собі ті дії і вчинки, які треба буде здійснити. Що більше етапів у досягненні наміченого ви можете конкретизувати, то більших успіхів доб'єтесь. Потім продумайте черговість кроків, намічаючи, що слід зробити в першу чергу, другу і так далі.

4. Складіть план дій. Перший крок до наміченої мети – складання плану дій. Наявність плану ще не означає, що мети буде досягнуто, проте дуже важливо при складанні плану дій підтвердити намічені цілі. Для цього складають список цілей. Експерти з цього питання говорять, що краще за все цей список вивісити на видному місці вдома або на роботі. Однак можна просто проговорити свої цілі вголос. Можна розповісти про них своїм близьким друзям. Перечитуючи записані на папері цілі, ви сприяєте їхньому втіленню в життя. Для початку просто **переведіть ваші мрії з категорії «мрія» у категорію «ціль»**. Це дуже просто: оцініть мрію у грошовому і часовому еквіваленті. Іншими словами – складіть адекватний фінансовий план на найближчі місяці або навіть роки. Для того, щоб здійснилася мрія «автомобіль», потрібно 10 років відкладати гроші і кинути курити. А для мрії «заміський котедж» – мати два життя.

Висновки

Кишенькові гроші – це певна сума грошей, яка є в повному розпорядженні дитини. Вона залежить від достатку сім'ї та потреб школяра. Школяр розраховує видані гроші на тиждень. Завдяки фінансовому плануванню своїх витрат у дитинстві згодом у людини виробляється правильне ставлення до грошей, а в дорослих відпадає потреба ділити гроші і контролювати кожен фінансовий крок своєї дитини.

Заощадження – частина грошових доходів родини або людини, яку не витрачають на споживання, і вона призначена для забезпечення потреб у майбутньому. Заощадження можна розподілити на резерви непередбачених витрат і цільові планові.

Особистий фінансовий план – це індивідуально розроблений для однієї людини або сім'ї план дій щодо досягнення бажаних фінансових цілей (квартира, машина, освіта тощо), включаючи підбір відповідних кредитних, інвестиційних, страхових, пенсійних та інших фінансових продуктів. Він може складатися з чотирьох основних етапів: визначення потреб, вибір фінансових цілей, складання «плану життя», складання плану дій. Для того, щоб успішно реалізувати особистий фінансовий план, потрібно бути активним, ощадливим і дотримувати певних правил.

II. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Актуалізація знань, мотивація

1. Чи може кожен член сім'ї мати свій власний бюджет?
2. Чи знаєте ви, скільки грошей витрачають батьки на ваш зміст?
3. Як ви думаєте, на які групи поділяють витрати школяра?
4. Як ви думаєте, які витрати можна віднести:
 - а) до постійних?
 - б) змінних?
 - в) непередбачених?

Навчання

Перегляд мультфільму «Кишенькові гроші»

Джерело: <https://www.youtube.com/watch>

Завдання 1 (усно). Прочитайте вислови. Який девіз ви оберете для себе? Поясніть.

- Легше прожити гроші, ніж нажити.
- Ніщо не дається даром.
- Моя хата з краю, нічого не знаю.
- Ощадливість краще багатства.

Завдання 2 (усно). Обговоріть картинку. Порівняйте витрати родини на хлопців і дівчат (у різних регіонах). Яка частка витрат, на вашу думку, йде на «кишенькові гроші»?

Виконайте письмово завдання 3 у робочому зошиті учня.

Підкресліть слова, які позначають особисті доходи школяра.

Доходи

Гроші, отримані від батьків на кишенькові витрати; татова зарплата; особистий заробіток; бабусина пенсія; гроші, подаровані на день народження; матусин виграш у лотерею, якщо ви їй подарували виграшний квиток.

ПОРАДА! Дуже часто школярі можуть бездумно витратити батьківські гроші на різні неважливі дрібниці. Також зрозуміло, що якщо дитина погано вчиться в школі, то надалі батькам доведеться наймати репетиторів, що теж збільшує витратну частину бюджету. Треба з повагою ставитися до батьківських коштів. Якщо ви багато витрачаєте на солодощі і розваги, то часто забуваєте, що ці гроші могли б піти на хорошу книгу, тобто ви зайвий раз втрачаєте можливість отримати високу оцінку і хороші знання.

Виконайте завдання 4 у робочому зошиті учня.

На що ви витратите гроші? Пронумеруйте свої витрати в порядку їх зменшення значущості для вас.

Квиток у кіно
Цукерки
Морозиво
Книга
Чипси

Комп'ютерна гра
Мобільний телефон
Музикальний диск
Квиток до музею
Подарунки рідним, друзям

Що ще? Допишіть _____
Порівняйте з тим, що написали інші діти. Обговоріть.

Виконайте завдання 5 у робочому зошиті учня.

Інтерактивна вправа «Складаємо особистий план»

1. Обговоріть вислів «Мрійте, ставте перед собою цілі, досягайте їх. Прокиньтесь – і дійте».
2. За допомогою вчителя сформулюйте і випишіть на дошці перелік цілей, які б ви хотіли (могли) досягнути протягом навчального року.
3. Розподіліться на пари і виберіть одну з цілей, перелічених у переліку на дошці, або встановіть свою власну ціль.
4. Ваш план, який повинен бути:
 - зрозумілим: чого і як ви хочете досягти; у ньому поставлені конкретні цілі);
 - упорядкованим: для кожної справи у плані призначено час, складений розпорядок, коли і чим займатися;
 - детальним: усім зрозуміло, які кроки потрібно зробити, щоб досягти мети;
 - реалістичним: план реально виконаємо з урахуванням наявного часу і ресурсів;
 - оцінюваним: можливо визначити, чи досягли ви успіху, просто відповівши «так» або «ні», чи поставити позначку за його виконання.
5. Складіть свої плани досягнення поставлених цілей.
6. Визначте, на якому етапі дослідження цілі ви перебуваєте зараз.
7. Презентуйте плани. Обговоріть можливість їх реалізації.

Виконайте завдання 6 у робочому зошиті учня.

Задача на фінансову кмітливість.

Ви кладете одну чарівну 1-гривневу монету до скарбнички. Через хвилину монета перетворюється на дві такі самі монети

по 1 грн. Потім дві нові перетворюються на чотири і так далі. Щоб скарбничка заповнилася монетами, потрібно 12 хвилин. Скільки часу забере заповнення скарбнички, якщо спочатку покласти не одну, а дві монети?

Відповідь: 11 хвилин. Оскільки ми починаємо з двох монет, то повинні зробити на один крок менше, перетворюючи одну монету на дві, що забирє 1 хв. Тому ми віднімаємо 1 хвилину від загального часу в разі, коли починали з однієї монети (12 хв.).

Рефлексія

Бюджет кожного члена сім'ї, у тому числі й школярів, – це відображення розумності (або нерозумності) його потреб. Уміння спланувати бюджет, спираючись на здоровий глузд, досягнути закони домашньої економіки дуже важливо для кожного з вас. Скажете, що це нудно? Але чи такі нудні ці закони? Візьмімо планування. Це не що інше, як погляд у перспективу. Адже на горизонт можна по-різному дивитися. Можна із землі, а можна – піднявшись на високу гору. І тоді горизонт відсунеться, а ви отримаєте можливість точніше намітити мету, яку збираєтеся досягти.

Дайте відповіді на запитання:

1. Які умови потрібно виконувати, щоб навчитися грамотно витратити гроші?
2. Навіщо аналізувати свої витрати? Як це можна робити?

Домашнє завдання

Розподіліть бюджет Андрія, заповніть таблицю. Поясніть такий розподіл.

Заплановані доходи	Сума	Заплановані витрати	Сума
Гроші від батьків на кишенькові витрати	200	Постійні витрати (обіди, шкільні внески тощо)	
Заробіток	50	Змінні витрати (солодощі, диски, канцтовари і таке інше)	
Інші доходи	40	Усього витрат	
Усього доходів	90	Заощадження	

Проаналізуйте власний бюджет. Визначте, яку частину вашого бюджету становлять постійні витрати, змінні витрати і заощадження.

РОЗДІЛ III

СІМЕЙНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Тема 6. ГРОШІ В ЖИТТІ РОДИНИ

Ключові питання

1. Грошові операції домашніх господарств.
2. Платіжні засоби і форми в сімейній економіці.

Цілі уроку:

- *дізнатись про основні платіжні засоби і форми;*
- *визначити основні функції грошей;*
- *навчитись розрізняти види грошей.*

Основні поняття: грошові операції, платіжні засоби, споживчі витрати, готівка, безготівковий розрахунок.

Потрібний час: 1–2 уроки.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

1. Грошові операції домашніх господарств

Домашні господарства виступають одним із важливих суб'єктів економічної діяльності, від результатів якої залежить не тільки добробут окремої господарської одиниці, а й усього населення країни в цілому. Ставши найбільшим суб'єктом економіки, поряд із комерційними підприємствами і державою, домашні господарства беруть участь у багатьох господарських процесах.

Сутність фінансів домогосподарств знаходить свій вияв у функціях. Нині вони виконують дві базові функції:

- 1) забезпечення життєвих потреб родини;
- 2) розподільну функцію.

Початкова і головна – функція забезпечення життєвих потреб сім'ї. Вона створює реальні умови існування членів цієї сім'ї. Розвиток ринкових відносин істотно вплинув на форму прояву цієї функції.

У період натурального господарства продукція, створювана членами, задовольняла їхні потреби, і обмін надлишками виникав рідко, у невеликій кількості і, зазвичай, по сусідству.

У результаті товарно-грошових відносин, появи, а за тим і збільшення ринку сталося: 1) розширення матеріальних, соціальних, культурних та інших потреб сім'ї; 2) створення і зростання грошових коштів домашнього господарства; 3) виникнення грошового фонду – сімейного бюджету, призначеного для забезпечення матеріальними благами.

Обидві функції фінансів домогосподарства взаємопов'язані і діють одночасно, доповнюючи одна одну.

Зазвичай, домашнє господарство починає свою господарську діяльність не зовсім на порожньому місці, тобто спочатку має деяке нагромаджене раніше багатство, яке переважно переходить до нього у спадщину, інколи ж унаслідок дарування. Те багатство, можливо представлено в різних формах, насамперед у формі нерухомості, готівки, цінних паперів тощо.

Економічні і фінансові рішення домашнього господарства залежать від багатьох чинників, серед яких найголовнішими є:

- 1) поточні і перспективні цілі;
- 2) відносини між членами домашнього господарства;
- 3) рівень доходів домашнього господарства;
- 4) уподобання й схильність до ризику членів домашнього господарства;
- 5) зовнішнє середовище, де діє домашнє господарство.

Домашнє господарство в умовах ринкової економіки виступає самостійним господарським суб'єктом, тобто рівень життя членів домашнього господарства повністю залежить від величини доходу, який на них припадає. Під впливом різних факторів така величина може змінюватися як у бік збільшення, так і в бік зменшення. Тому підтримка звичайного рівня споживання неможлива без контролю за розподілом одержаного доходу по різних фондах, а також за їхнім цільовим використанням.

Характерною особливістю грошових операцій є участь у них чи наявність, фізичної особи, що має деяку суму грошей і вживає їх за власним розсудом при здійсненні покупки або ж отримує їх (наприклад пенсії, допомоги і т. п.).

2. Платіжні засоби і форми в сімейній економіці

У буденному житті сутність і роль сучасних грошей у багатьох випадках трактується із застарілих позицій. Особливо це стосується безготівкових грошей і ролі золота у грошовому обігу. Між іншим, розвиток ринкових відносин вніс суттєві зміни в їхній зміст. Гроші насамперед сприймаються як банкноти, тобто кольорові папірці, на яких написана їхня вартість. Насправді ж такі гроші становлять лише малу частину того, що під цим поняттям приховано, – 10–15 відсотків.

Банкноти і розмінна монета (у т. ч. і казначейські білети) – це *готівкові гроші* в обігу, з допомогою яких обслуговуються дрібні угоди, в основному між роздрібними магазинами та індивідуальними покупцями. Основна ж маса угод (до 90%) у ринковій економіці здійснюється через *банківські рахунки*.

Монети – це символічні гроші, що виготовляються зі зливків малоцінних металів.

Паперові гроші – це банкноти і казначейські білети.

Замінники грошей – комерційні цінні папери, призначені для здійснення платежів та укладення майнових угод.

Чек – наказ власника банківського рахунку банку перерахувати певну суму коштів на користь пред'явника чека.

Вексель – письмове зобов'язання боржника сплатити визначену суму грошей у визначений термін.

Кредитна картка – розрахунковий засіб, який найчастіше видають банки своїм клієнтам, являє собою пластмасову платівку з позначкою про номер рахунку в банку.

Банківський рахунок – своєрідний засіб відображення і контролю за станом і рухом коштів власника грошей, який передав їх у банк.

Електронні гроші – система платежів за допомогою Інтернету та інших електронних засобів.

Тільки так розраховуються між собою підприємства й організації, так обслуговуються й індивідуальні покупки, якщо оплата здійснюється за допомогою чекових книжок, кредитних карток або електронних грошей.

І досі панує думка, що паперові гроші мають золотий вміст, тобто заступають в обігу певну кількість золота. У дійсності в основі сучасного грошового обігу не лежить ні золото, ні будь-який інший товар. Грошова маса в розвинутих країнах сьогодні формується на основі кредиту. Це означає, що банківська сфера, відкриваючи кредит підприємствам, організаціям, окремим особам, тим самим «викидає» в господарську систему додаткову кількість загальних купівельних засобів, створює нову грошову масу.

Якщо раніше золотий курс (ціну) національної грошової одиниці визначала держава, виходячи із золотого запасу та інших активів країни, то тепер курс національної валюти визначається купівельною спроможністю, виходячи з оцінки кошика відповідних споживчих товарів, на які в кожній країні встановлюються свої ціни в національних грошових одиницях. Таким чином, курси національних валют визначаються співвідношенням цін у цих валютах за кошик з однаковим набором товарів.

Отже, кредитно-паперові гроші – це всі види грошей, які не мають внутрішньої товарної вартості. Іноді їх називають фідуціарними грішми, тобто основаними на довірі. Кредитні гроші – узагальнювальне поняття. До них входять різні види грошей, які об'єднують у дві великі групи: готівкові і безготівкові (депозитні) гроші.

Готівково-грошовий обіг – рух готівки у сфері обігу і виконання ними *двох функцій: засобу платежу і засобу обігу*.

Узагалі гроші виконують такі важливі функції.

- ◀ *Міра вартості* – це функція, в якій гроші забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни. Для забезпечення виконання грошима функції міри вартості держава в законодавчому порядку впроваджує масштаб цін і встановлює певну грошову одиницю розрахунків – національну валюту.
- ◀ *Засіб обігу* – функція, в якій гроші є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг.

- ◀ *Засіб нагромадження* – функція, що пов’язана із здатністю грошей бути засобом збереження вартості, представником абстрактної форми багатства. Сутність цієї функції полягає в тому, що гроші виходять зі сфери обігу і перетворюються на скарб.
- ◀ *Засіб платежу* – функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов’язань між суб’єктами економічних відносин, що виникають у процесі розширеного відтворення.
- ◀ *Світові гроші* – це функція, в якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами.

Готівкові гроші використовуються для оплати роботи, товарів, послуг (премії, допомоги, пенсії, страхові відшкодування, заробітна плата тощо). Безготівковий обіг – рух вартості без участі готівки. Високий рівень безготівкових розрахунків у будь-якій країні говорить про правильну, грамотну організацію всього грошового обороту. Між готівковим і безготівковим обігами існує тісний взаємозв’язок: гроші постійно переходять з однієї сфери обігу в іншу. Значення безготівкових розрахунків полягає в тому, що вони прискорюють оборотність засобів, скорочують розмір готівки в обороті, скорочуються витрати на друкування і доставку готівкових грошей.

Зазначимо, що безготівковий розрахунок в Україні характеризується обов’язковим відкриттям розрахункового або поточного рахунку в установі банку; платежі здійснюються за згодою покупця або з доручення платника; підставою для перерахування засобів є фінансові платіжні документи (платіжні доручення, розрахункові чеки, договори).

Банк – це організація, створена для залучення грошових коштів і розміщення їх від свого імені на умовах повернення, платності і терміновості. Основне призначення банку – посередництво в переміщенні грошових коштів від кредиторів до позичальників, від продавців до покупців. Поряд із банками, переміщення коштів здійснюють й інші фінансові та кредитно-фінансові установи: інвестиційні фонди, страхові компанії, брокерські, дилерські фірми та ін.

Електронні гроші не є новим різновидом грошей. Це ті ж самі безготівкові гроші, але в основі їхнього обігу лежить нова технологія, яка дозволяє переказувати гроші й реєструвати інформацію про ці перекази безпаперовим способом за допомогою електронних розрахункових систем. Існує кілька каналів використання електронних грошей: автоматизована розрахункова плата; система автоматизованого касира і система терміналів.

Автоматизована розрахункова плата являє собою мережу банків, пов’язаних одним обчислювальним центром. Автоматизований касир дозволяє проводити без участі людини низку грошових операцій: отримання готівкових грошей, приймання вкладів, перекази з рахунку на рахунок. Електронна система розрахунків у торговельних точках включає операції

з дебетними і кредитними картками, а також із чеками, вона здійснюється через спеціальні пристрої – термінали. При здійсненні операцій картка встановлюється у відповідний термінал, і сума покупки, отриманих послуг або готівкових грошей автоматично списується. Одночасно в пам'ять картки вносяться відомості про час, місце і характер операцій. Відповідні відомості зберігаються в пам'яті магазинного або банківського комп'ютера. Протягом дня ця інформація в автоматичному телефонному режимі передається до банку, де й здійснюється остаточне перерахування на рахунки.

Висновки

Домашнє господарство в умовах ринкової економіки виступає самостійним господарським суб'єктом, який ухвалює фінансові рішення, бере участь у фінансових відносинах.

Гроші – особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів. Готівкові гроші – банкноти і розмінна монета, основна маса угод здійснюється через банківські рахунки. За критерієм матеріально-речового змісту розрізняють дві групи носіїв грошових властивостей: повноцінні (товарні та металеві) і неповноцінні (паперові та кредитні).

Готівкові гроші виконують функції: засобу платежу і засобу обігу. Крім того, гроші виконують функції міри вартості, засобу нагромадження, світових грошей. Електронні гроші – це ті ж самі безготівкові гроші, але в основі їхнього обігу лежить нова банківська технологія.

II. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Актуалізація знань, мотивація

Учитель демонструє учням гривні, сувенірні долари і євро, гроші, які вже вийшли з обігу, кредитні картки.

Звернення до класу: наведіть приклади грошових операцій, де можуть бути використані ці гроші. *Гривні – купівля будь-яких товарів і послуг на території України. Долари – купівля будь-яких товарів і послуг на території США, та оскільки долари – вільно конвертована валюта, то ціни на деякі товари та послуги в інших країнах і в нас, в Україні, можуть бути виставлені в цій валюті (наприклад, продаж квартири, автівки тощо). Така сама ситуація і з євро: купівля будь-яких товарів та послуг на території Євросоюзу і використання для розрахунків в інших країнах світу. Кредитні картки використовуються для оплати товарів і послуг через мережу «Інтернет».*

Виконайте завдання 1 (усно) у робочому зошиті. Поясніть, яку роль гроші відіграють у житті родини.

Навчання

Виконайте завдання 2. Напишіть під зображенням назви таких грошей.

1) монети; 2) банкноти; 3) пластикові картки

Які ще ви знаєте види сучасних грошей? Чому гроші змінюють свій вигляд?

Виконайте завдання 3 (усно). Зачитайте вислови відомих людей про гроші і прокоментуйте кожен із них.

- Гроші душу холодять (Тарас Шевченко).
- Все, що можна владнати за гроші, коштує дешево (Еріх Марія Ремарк).
- Нажити багато грошей – хоробрість; зберегти їх – мудрість; а вміло потратити – мистецтво (Бертольд Ауербах).
- Гроші ще нікого не зробили дурнем, вони тільки виставляють дурнів напоказ (Кін Хаббард).
- На зайві гроші можна купити лише зайве (Генрі Дейвід Торо).

- Людині, у якої нема грошей, важко залишатися порядною (Бенджамін Франклін).
- Гроші для розумних людей є засобом, для дурнів – метою (Адріан Декурсель).
- Гроші не мають значення, поки вони у вас є (Джонні Міллер).
- Гроші повинні обертатися. Що швидше витрачаєш, то швидше отримуєш (Петро Капіца).
- Рахувати гроші в чужій кишені недобре, але цікаво (Леонід Крайнов-Ритов).

Розкажіть про своє ставлення до грошей.

Виконайте завдання 4 у робочому зошиті учня.

Розгляньте лицьовий і зворотний боки банкноти номіналом 2 гривні зразка 2005 року. Підпишіть захисні елементи банкноти.

_____ Наскрізний елемент. Зображення, що виконані в одному місці на лицьовому і зворотному боках банкноти, під час розглядання яких проти світла з лицьового боку банкноти проглядається літера «У»;

_____ Захисна кодова стрічка. Повністю занурена в товщу паперу полімерна кодова стрічка, на якій розміщено прозорі зображення у прямому і перевернутому вигляді.

_____ Рельєфне позначення для сліпих;

_____ Водяний знак. Зображення в різних тонах

портрета, утворене внутрішньою структурою паперу, видиме під час розглядання банкноти проти світла і повторює портрет, надрукований на лицьовому боці банкноти;

_____ «Орловський друк». Вид спеціального друку, який утворює зображення, що виконані фарбою різного кольору з різкою зміною одного кольору на інший без розривів і зміщень графічних елементів цих зображень (ліній, площин).

Виконай письмово завдання 5 у робочому зошиті учня.

Пригадайте, хто зображений на українських банкнотах. Встановіть відповідність між колонками таблиці.

А. 1 гривня Володимир Великий – великий князь київський (980–1015). За його князювання почалося піднесення Київської Русі як цілісного суспільства і держави, відбулося об'єднання всіх східнослов'янських земель під владою Києва. У 988–989 роках Володимир Великий запровадив християнство на Русі.	В)
Б. 2 гривні Ярослав Мудрий – великий князь київський. У роки його князювання Київська Русь досягла чи не найвищої точки свого економічного злету й політичної міці. З ім'ям Ярослава Володимировича пов'язаний і небачений доти розквіт давньоруської культури й наукових знань. Його можна з повним правом назвати фундатором книжності й вченості на Русі.	Г)
В. 5 гривень Богдан Хмельницький – великий гетьман України, видатний державний діяч і полководець, який створив Українську державу, об'єднавши Правобережну і Лівобережну Україну.	Б)
Г. 10 гривень Іван Мазепа – один із найславніших гетьманів України. Державний діяч і політик найвищого ґатунку, найвправніший дипломат тодішньої Європи, полководець і водночас поет, у поезії якого найсильнішими були патріотичні мотиви, уболівання за долю України. Різноманітна природна обдарованість поєднувалася в ньому з високою освідченістю.	Є)
Г. 20 гривень Іван Франко – видатний український письменник, учений, перекладач, громадський діяч.	А)

Д. 50 гривень Михайло Грушевський – засновник Української Народної Республіки, голова Центральної Ради, видатний історик, учений, письменник, громадсько-політичний і державний діяч.	Ж)
Е. 100 гривень Тарас Шевченко – видатний український поет, художник і мислитель, основоположник нової української літератури. Його поетичну збірку «Кобзар» перекладено і видано багатьма мовами світу.	Г)
Є. 200 гривень Леся Українка – велика поетеса України і жінка з трагічною долею, вона увійшла у свідомість поколінь як символ незламності і боротьби. Це була людина виняткової мужності і обдарування, принциповості, духовної краси і мистецького таланту.	Є)
Ж. 500 гривень Григорій Сковорода – видатний український філософ, мандрівник, педагог, виразник ідей гуманізму та селянського просвітництва.	Д)

Виконайте завдання 6 у робочому зошиті учня. Заповніть пропуски в тексті.

Люди страждали від незручності бартеру. І що більше з'являлося різних товарів, то складніше було поміняти їх один на одного. З часом

виділився товар, на який люди охочіше обмінювалися, оскільки були впевнені, що завжди зможуть обміняти його на потрібні їм товари. Так з'явилися перші гроші – речі, предмети, які приймали в оплату за товари або послуги. Їх називають **товарними** грошима.

Гроші – спеціальні предмети, за допомогою яких здійснюється обмін на товар чи послугу.

Недоліки товарних грошей зумовили виникнення **металевих** грошей, які спочатку нагадували куски дорогоцінних металів, а потім монети. На зміну металевим прийшли **паперові** гроші.

Паперові гроші та монети, якими ми користуємося щодня, називаються **готівковими** грошима. Але часто буває так, що носити зі собою велику суму грошей незручно, тому, крім готівкових грошей, існують засоби, що їх замінюють.

Отож, **кредитна картка** – це іменний грошовий банківський документ, який видають вкладникам банків для безготівкової оплати придбаних ними товарів та послуг.

Електронні гроші – умовна назва грошових засобів, які використовують їхні власники в електронній системі банківських послуг.

Гривня – грошова одиниця України має цікаву та довгу історію.

Виконайте завдання 7 у робочому зошиті.

Задача на фінансову кмітливість

Знайдіть спосіб скласти на столі квадрат, використовуючи вісім однакових монет.

Відповідь:

Перший спосіб очевидний (1).

Другий спосіб – покласти по одній монеті зверху на кожну іншу з чотирьох (2)

Інтерактивна вправа «Пригоди Гривеньки»

Учні розігрують у ролях історію про пригоди Гривеньки, усвідомлюючи економічну роль основних дійових осіб ринкового кругообігу.

Матеріали:

- Історія «Пригоди Гривеньки» (додаток 1);
- шість табличок на цупкому папері з іменами дійових осіб;
- п'ять карток з назвами предметів обміну.

Підготовка до уроку:

Із цупкого паперу для ручної праці зробіть шість табличок з іменами діючих осіб:

- фермер Валентина Іванівна;
- власник магазину Сергій Борисович;
- працівник магазину Микола;
- господиня кафе Ірина;
- підприємець Володимир Вікторович;
- Гривенька.

Із цупкого паперу для ручної праці зробіть п'ять табличок з назвами товарів і послуг:

- молоко;
- плаття;
- праця;
- обід;
- вітрина-холодильник.

1. Прочитайте учням історію «Пригоди Гривеньки» (додаток до інтерактивної вправи).
2. Поясніть учням, що для того, щоб простежити за подорожжю Гривеньки, учні повинні зіграти ролі персонажів, які трапляються Гривеньці на її шляху.
3. Виберіть п'ять учнів для виконання визначених ролей. Прикріпіть до їхнього одягу таблички з іменами персонажів, яких вони будуть грати.
4. Роздайте відповідні картки з назвами предметів обміну кожному персонажу:
 - картку з написом «Молоко» – фермерові Валентині Іванівні,
 - картку з написом «Плаття» – власникові магазину Сергію Борисовичу,
 - картку з написом «Праця» – працівникові магазину Миколі,
 - картку з написом «Обід» – господині кафе Ірині,
 - картку з написом «Вітрина-холодильник» – підприємцю Володимирові Вікторовичу.
5. Виберіть одну ученицю на роль Гривеньки і дайте їй відповідну табличку.

6. Учні, які виконують ролі персонажів, повинні стати в коло, щоб між ними була максимально велика відстань. Дуже важливо, щоб персонажі розташовувалися по колу в тому порядку, як показано на рис. 5. Зверніть увагу учнів, що Гривенька повинна стояти справа від Валентини Іванівни.

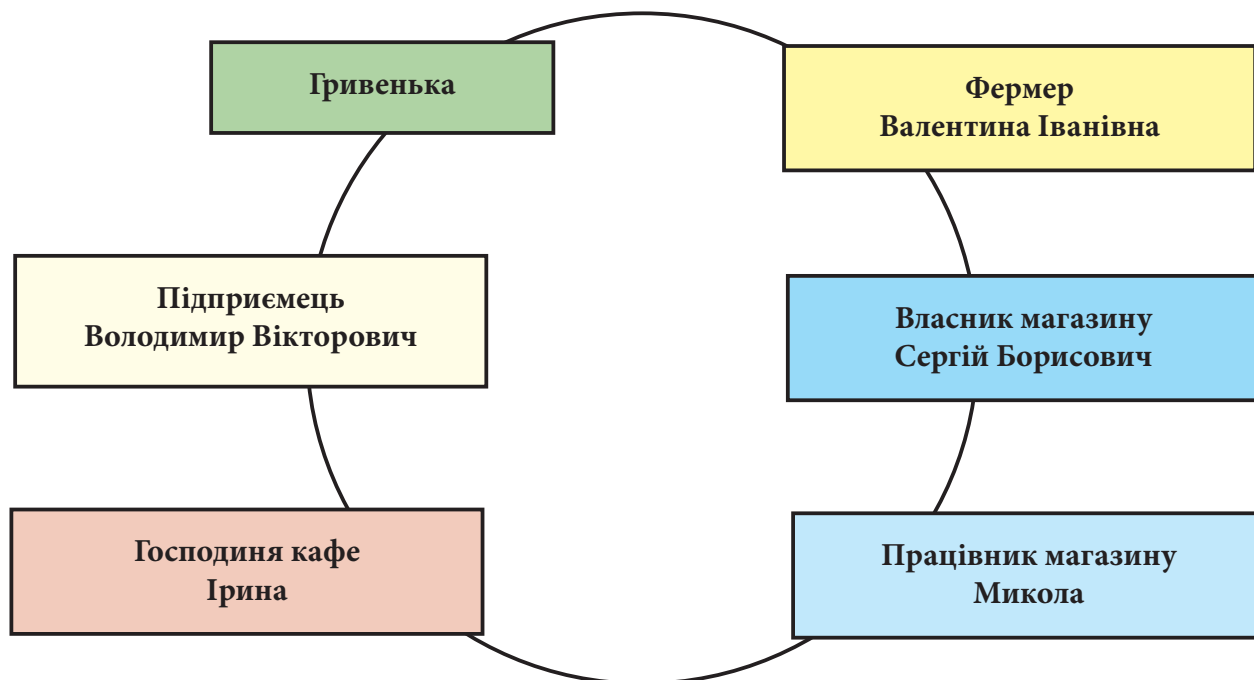

Рис. 5. Схема розташування учнів, які розігрують історію про Гривеньку

7. Обговоріть:

- А) Де Гривенька почала свою подорож? *(Від фермера Валентини Іванівни).*
- Б) Що відбулося з Гривенькою на початку її подорожі? *(Фермер Валентина Іванівна віддала Гривеньку власникові магазину Сергію Борисовичу в обмін на нове плаття).*
Скажіть учениці, що грає роль Валентини Іванівни, щоб вона взяла Гривеньку за руку і підвела її до власника магазину Сергія Борисовича, який повинен віддати картку з написом «Плаття» Валентині Іванівні в обмін на Гривеньку.
Тепер Гривенька стоїть поруч із власником магазину Сергієм Борисовичем.
- В) Що відбулося з Гривенькою після цього? *(Сергій Борисович віддав Гривеньку працівникові магазину Миколі, заплативши йому за його роботу).*

Нехай учень, що грає роль власника магазину Сергія Борисовича, підведе Гривеньку до працівника Миколи, забравши у Миколи картку з написом «Праця».

Тепер Гривенька стоїть поруч із працівником магазину Миколою.

- Г) Куди потім відправилась Гривенька? (*Працівник Микола віддав Гривеньку господині кафе Ірині, заплативши за смачний обід*).

Нехай учень, що грає роль працівника Миколи, відведе Гривеньку до господині кафе Ірини, узявши в неї картку з написом «Обід».

Тепер Гривенька стоїть поруч із господинею кафе Іриною.

- Г) Куди далі йде Гривенька? (*Господиня кафе віддає її підприємцю Володимирові Вікторовичу, купивши в нього Вітрину-холодильник*).

Учениця, що грає роль господині кафе Ірини, підводить Гривеньку до підприємця Володимира Вікторовича і залишає її в обмін на картку з написом «Вітрина-холодильник».

Тепер Гривенька стоїть поруч із підприємцем Володимиром Вікторовичем.

- Д) Куди Гривночка направляється тепер? (*Гривенька повертається до вже знайомої їй Валентини Іванівни, у якої підприємець Володимир Вікторович купив молоко для своїх дітей*).

Учень, що грає роль Володимира Вікторовича, бере за руку Гривеньку і веде її до фермера Валентини Іванівни, одержавши замість неї картку з написом «Молоко».

Тепер Гривенька знову стоїть поруч із фермером Валентиною Іванівною.

8. Поясніть класу, що обмін товарами, послугами, ресурсами і грошима називається кругообігом економічної діяльності. Підкресліть, що реальний обмін товарами, послугами і ресурсами відбувається за допомогою грошей, які полегшують його.

9. Обговоріть:

А) Чи нагадує шлях Гривеньки коло? (*Так*).

Б) Щоразу, коли Гривеньку кому-небудь віддавали, що одночасно із цим відбувалося? (*Кожний персонаж в обмін на Гривеньку щось одержував*).

В) Що було виміняно на Гривеньку? (*Плаття, праця, обід, вітрина-холодильник, молоко*).

Г) Хто з дійових осіб представляв фірми (підприємства)? (*Фермер Валентина Іванівна, власник магазину Сергій Борисович, господиня кафе Ірина, підприємець Володимир Вікторович*).

Г) Що купили фірми для подальшого виробництва товарів і послуг? (*Працю і вітрину-холодильник*).

Д) Які товари чи послуги продали ці фірми? (*Молоко, плаття, обід, вітрину-холодильник*).

Е) Що купили домашні господарства для задоволення своїх потреб? *(Плаття, обід, молоко).*

Є) Що змушені були продати домогосподарства? *(Працю).*

Ж) Які дійові особи нашого ринкового кругообігу виконували ролі і фірм, і домогосподарств? *(Фермер Валентина Іванівна як продавець молока – це фірма, а як покупець плаття – домогосподарство; підприємець Володимир Вікторович як продавець вітрини-холодильника – це фірма, а як покупець молока для дітей – домогосподарство).*

Додаток до інтерактивної вправи

Пригоди Гривеньки

У Валентини Іванівни – невелике фермерське господарство. Вона подоїла корову і продала молоко. За молоко вона одержала гроші. Серед паперових грошей та металевих монет була і паперова купюра в одну гривню. Гривенька – так ласкаво називали її брати і сестри за веселу вдачу. Гривенька дуже любила подорожувати. Простежимо за її пригодами.

Отже, Гривенька потрапила до Валентини Іванівни в обмін на молоко.

Валентина Іванівна пішла до магазину і купила собі нове плаття. За нове плаття Валентина Іванівна віддала власникові магазину гроші, серед яких була і знайома нам Гривенька.

Власник магазину Сергій Борисович заплатив гроші працівникові Миколі за те, що той приніс товари зі складу і розклав їх на полицях. Так Гривенька потрапила до працівника Миколи.

Працівник Микола пішов обідати в кафе «Калина». За обід він заплатив господині Ірині гроші. Так Гривенька опинилася в господині кафе Ірини.

Для кафе Ірині знадобилася вітрина-холодильник. Вона замовила її у підприємця Володимира Вікторовича. За вітрину-холодильник Ірина віддала гроші. Так Гривенька потрапила до підприємця Володимира Вікторовича.

Підприємець на зароблені гроші щодня став купувати молоко для своїх дітей, сина і дочки, у Валентини Іванівни. Адже всі знають, що її Корівка дає найсмачніше молоко!

А що ж Гривенька? Де ж вона тепер? Знову у Валентини Іванівни! Що ж, тепер кінець усім її подорожам? Ні, разом з іншими паперовими і металевими грошима вона знову допомагатиме людям здійснювати кругообіг економічної діяльності.

Обговорення:

Чи допомогла Гривенька людям? Яким чином? *За її допомогою різні люди змогли здійснювати обмін товарами і послугами.*

Чи міг би відбутися обмін між людьми, якщо не було би Гривеньки? Так, *у принципі, можна булоб просто обміняти різні товари та послуги. Такий обмін називається бартером. Але бартер не зручний, оскільки не завжди вартість товару або послуги повністю відповідає вартості потрібного людини товару або послуги.*

Які функції грошей можна виділити в історії про Гривеньку? *Засіб обігу, міра вартості.*

Рефлексія

Учні висловлюються за схемою:

На уроці я...

- дізнався...
- зрозумів...
- навчився...
- найбільший мій успіх – це...
- найбільші труднощі я відчув...
- я змінив своє ставлення до...

Домашнє завдання

Напишіть реферат про історію грошей в Україні.

Тема 7. ЗАПОЗИЧЕННЯ І ЗАОЩАДЖЕННЯ РОДИНИ

Ключові питання

1. Банк – фінансово-кредитна установа.
2. Види кредитів, які використовують родини.
3. Способи заощадження грошей родиною.

Цілі уроку:

- *дідзнатись про кредити та їхні основні види;*
- *визначити способи заощаджень;*
- *зрозуміти, як працюють банківські установи;*
- *усвідомити роль заощаджень для добробуту родини.*

Основні поняття: кредити, інвестиції, людський капітал.

Потрібний час: 2–3 уроки.

I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

1. Банк – фінансово-кредитна установа

Слово «банк» походить від слова «*banca*» – стіл, на якому в Середньовіччі генуезькі міняли розкладали свої монети в мішках і посудинах. «*Bancheggi*» – так називали у XII столітті міняйл у Генуї. Від слова «*banca*» походить також поняття «банкрут». Коли міняйла зловживав будь-чиєю довірою, розбивали стіл, за яким він сидів, тобто визначали – «*bank rotto*». Однак лише в XIX столітті, з розвитком капіталізму, банк і біржа в сучасному розумінні набули справжнього розвитку. Вони дійсно стали інститутами, необхідними для виробництва вартості та обігу, для накопичення капіталу, а також для його розподілу між секторами економіки і підприємствами. Саме за допомогою банків заощадження почали перетворюватися в капітал (рис. 6).

Сьогодні банки є одними з основних інститутів кредитно-фінансової системи будь-якої держави. І в цьому контексті постає дуже важливе питання: які ж суттєві ознаки банків, у чому полягає їхня відмінність від інших фінансово-кредитних установ?

Попри те, що банки існують давно, питання про суть банку є дискусійним. Виділяють такі основні аспекти діяльності банків:

- сховище грошей;
- установа, організація;
- орган економічного управління;
- агент біржі;
- кредитне підприємство.

У новій економічній енциклопедії дається таке визначення: «Банк – це система, що служить для заощадження (грошей, інформації і т. д.); кредитно-фінансова організація, яка акумулює грошові кошти і заощадження,

що надає кредити, здійснює грошові розрахунки, випуск та облік векселів та інших цінних паперів, емісію грошей, операції із золотом, іноземною валютою та інші функції».

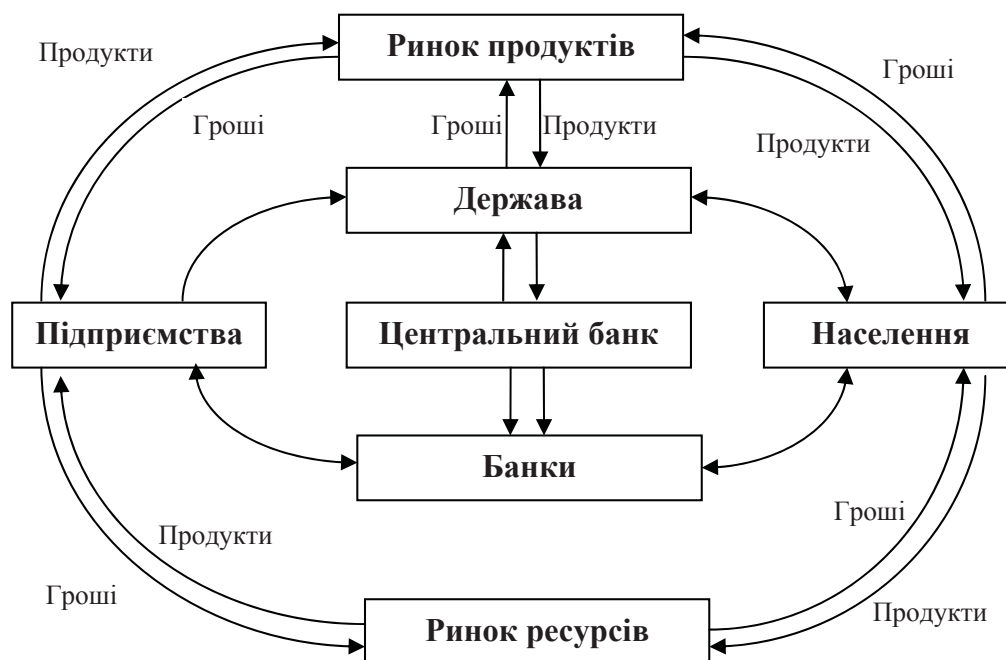

Рис. 6. Модель грошового обороту

Сучасна економічна теорія розглядає банки як особливий вид фінансових посередників.

Банки як особливі фінансові посередники характеризуються такими суттєвими ознаками:

- по-перше, як і будь-які фінансові посередники, вони здійснюють обмін борговими зобов'язаннями, тобто банки випускають свої власні боргові зобов'язання, а мобілізовані на цій основі кошти розміщують від свого імені в боргові зобов'язання, випущені іншими емітентами;
- по-друге, банки формують власні зобов'язання на основі високоліквідних і фіксованих за сумами вкладів. Виступаючи в ролі фінансового посередника, банки приймають на себе безумовні зобов'язання з фіксованою сумою боргу перед юридичними і фізичними особами;
- по-третє, банки як депозитні фінансові посередники мають високий рівень «фінансового важеля», тобто частки позикових коштів у структурі пасиву. Банки формують кредитні ресурси головним чином за рахунок позикових коштів, що робить їх залежним від зовнішніх і внутрішніх факторів і викликає необхідність особливої системи нагляду за банківською діяльністю з боку центрального банку та інших органів;

- ◀ по-четверте, банки мають право відкривати й обслуговувати розрахункові, поточні, валютні та інші рахунки, емітувати безготівкові платіжні засоби і на цій основі забезпечувати функціонування платіжної системи.

Банки як фінансові посередники, приймаючи грошові вклади від різних суб'єктів економічних відносин, позичають їх іншим суб'єктам на різні терміни. Перші можуть повернути гроші на вимогу або без повідомлення, останнім гроші потрібні зазвичай на тривалий період. Є суб'єкти, що мають гроші, які вони готові дати в борг, але бажаючи також отримати їх назад тоді, коли їм це потрібно. Водночас є суб'єкти, які прагнуть узяти в борг, але з умовою виплатити гроші тільки через певний період. Зрозуміло, що ці дві групи не можуть безпосередньо вести справи один з одним. Функція банку складається з перетворення короткострокових вкладів у довгострокові позики. Банк діє як посередник, приймаючи вклади, виплачуючи відсотки на них і видаючи позики, призначаючи позичальникам вищі відсотки. Таким чином, банк звільняє вкладника від потреби досліджувати надійність позичальника.

Можна виділити такі функції банку:

- ◀ акумуляції грошових коштів;
- ◀ трансформації ресурсів;
- ◀ регулювання грошового обороту.

Цілі банків при обслуговуванні позичальників і вкладників – отримання прибутку, і за уявленням вони схожі з будь-якою комерційною організацією. Що більше грошей банки можуть позичити, то більше прибутку вони отримають. Однак банк не може позичати всі кошти, одержувані закладами, оскільки він зобов'язаний утримувати достатньо коштів у ліквідній формі, щоб мати можливість виконувати вимоги вкладників за виплатами. Саме тут криється дилема банкіра: що більш ліквідна форма, в якій зберігаються кошти, то менше норма доходу. Зберігання готівки, наприклад, тобто найліквідніша форма активів, що не приносить банку прибутку.

Отже, банк повинен дотримувати певних пропорцій у балансі між максимізацією кредитування і мінімізацією ліквідності до найнижчого рівня, за якого можна безпечно працювати. До деякої міри це завдання полегшують офіційні органи контролю, і тим не менш у банків залишаються достатні можливості для роботи. Конфлікт вимог прибутковості і ліквідності може розглядатись як прямий результат зіткнення інтересів двох груп, що дають банку його фінансові ресурси: акціонерів і вкладників. Акціонери спільно володіють банківським майном і зацікавлені в отриманні доходу на вкладений капітал. Вкладники забезпечують основну масу фондів, що використовуються банком, і вимагають безпеки і можливості зняття своїх грошей із вкладних рахунків без повідомлення. Хороший банк повинен уміти примиряти інтереси цих груп, в іншому разі він втратить або вкладників, або акціонерів.

2. Види кредитів, які використовують родини

Людям завжди не вистачає грошей. Можна вважати це аксіомою. Тому банки, крім зберігання грошей і обслуговування розрахунків, займаються ще й кредитуванням. Кредитування – надання особі, що потребує грошей, права здійснювати свої витрати за рахунок банку за умови гарантованого відшкодування банку витрачених сум і внесення плати за користування банківськими коштами.

Банк є власником лише тієї невеликої частини наявних у нього грошей, які були вкладені в його створення засновниками (власниками). Ці гроші є статутним капіталом (фондом) банку, який потрібен тільки для організації роботи банку і забезпечення його зобов'язань перед вкладниками. Наприклад, якщо я завтра захочу відкрити свій банк, мені потрібно не менше ніж 180 млн грн, які повинні стати основою статутного фонду. Також на здійснення банківської діяльності треба отримати в центральному банку відповідну ліцензію.

Коли грошей у родині не вистачає, вона повинна вирішити: брати кредит чи ні. Кредит – це угода, яка укладається між кредитною організацією і позичальником, з надання коштів кредитором позичальникові у формі позики на певних умовах. Між кредитором і позичальником укладається договір, відповідно до якого кредитор надає кошти (кредит) позичальникові в заздалегідь обумовленому розмірі, на обумовлений термін і за винагороду кредитора. Кредит можуть надавати із забезпеченням, тобто заставою або ж без нього, з поручительством або без нього, усе це розглядається кредитною організацією в кожному конкретному варіанті. Кредит надають на різні цілі і на різних умовах як для фізичних осіб, так і для бізнесу. Кредит можуть надавати, наприклад, на купівлю автомобіля, нерухомості, побутової техніки та інших товарів і послуг, а також на будь-які ваші цілі.

Кредит – це запозичення чужої власності. Це обумовлює необхідність матеріальної відповідальності учасників кредитної угоди за взятими на себе зобов'язаннями. Матеріальна відповідальність за кредит має юридичну та економічну сторони. Юридична сторона характеризує правомочність осіб угоди вступати у кредитні відносини. Економічна – підтверджується наявністю в позичальника у власності активів та їхньою здатністю приносити дохід, достатній для розвитку виробництва і відшкодування коштів, узятих у кредит.

Збіг економічних інтересів позичальника і кредитора. Таке можливо за наявності вільних грошових коштів у кредитора, які він може дати у кредит, і їх нестача в позичальника, при цьому для виникнення кредитної угоди вирішальне значення має узгодження суми, терміну, забезпечення і плати за надання грошових ресурсів у тимчасове користування.

Кредитний перерозподіл може мати прямий характер (без участі фінансових посередників) і здійснюватися через фінансових посередників (банки, інвестиційні фонди, страхові організації тощо).

Але кредити бувають різними. Розглянемо їхні основні види.

Основні банківські види кредитів:

- 1) споживчий кредит;
- 2) автокредит;
- 3) освітній кредит;
- 4) кредит на купівлю нерухомості, іпотека;
- 5) кредит на невідкладні потреби;
- 6) кредит на довірі.

Ще виділяють цільовий і нецільовий кредит. Із самого слова «цільовий», стає зрозуміло що це кредит під будь-яку мету, на що накладаються певні спеціальні умови кредитора. Прикладом цільового кредиту може бути освітній кредит, тобто на оплату будь-якої освіти, у цьому разі кредитор може запропонувати, зазвичай, пільгові відсотки і розширені терміни кредиту. Існує також кредит нецільовий, тобто не на якусь особливу мету із запропонованих кредитором. Прикладом може служити кредит на невідкладні потреби, тобто в цьому разі кредиторів не пояснюють, на що конкретно буде витрачена позика. На цей вид кредиту звичайно відсотки вищі, ніж за середні за кредитором.

Останнім часом став дуже популярним так званий кредит на довірі. Здебільшого, цей кредит видають того самого дня, коли ви за ним і звернулися, без довідок про доходи позичальника, звичайно тільки за пред'явлення паспорта громадянина України. Цей кредит зазвичай видають готівкою.

Усі вищеперераховані види кредитів є основними на поточний період часу. Кожна кредитна організація залишає за собою право класифікувати кредит, який вона надає, тому видів кредитів може бути як завгодно багато. Види кредитів з'являються все нові й нові, цей процес залежить від технічного прогресу і розвитку людини безпосередньо.

3. Способи заощадження грошей родинною

Заощадження – це та частина отриманого доходу, яка не споживається в даний момент часу, а впродовж певного періоду накопичується для використання в майбутньому.

Заощадження здійснюються фірмами, домашніми господарствами і державою. Фірми заощаджують для інвестування – на розширення виробництва і збільшення прибутку. Домашні господарства заощаджують з низки причин, серед яких: мотиви забезпечення старості та передання спадку дітям, накопичення коштів для купівлі землі, нерухомості та дорогих предметів тривалого користування.

Заощадження домогосподарств є вагомим інвестиційним ресурсом для економіки країни, у більшості країн національні заощадження формуються на основі заощаджень населення. На основі цього фіксується участь домогосподарств в інвестиційних процесах, а зокрема в економічному зростанні країни.

Особливість заощаджень домогосподарств полягає в тому, що у власників вони є лише грошовою формою доходу, а не капіталом. За допомогою банків цей дохід перетворюється у значну масу грошового капіталу, який приносить ще дохід від відсотків. Величина заощаджень збільшується при економічному зростанні.

Приріст заощаджень як суми нагромаджених грошових ресурсів залежить від ступеня споживання поточного доходу. У разі, коли доходи перевищують поточні споживчі потреби чи саме споживання обмежується з метою нагромадження частини доходу, різниця між спожитою частиною доходу і всім доходом нагромаджується як заощадження. Що більша така різниця, то більші можливості відкриваються для нагромадження заощаджень.

Значний вплив на заощадження має мотив, яким керується суб'єкт, обмежуючи свої споживчі витрати, і відношення до структур, через які здійснюється мобілізація заощаджень.

У світовій літературі найчастіше використовують детальнішу класифікацію мотивів заощадження, запропоновану Дж. Кейнсом. Кейнс зазначав, що «є, взагалі кажучи, вісім основних стимулів або цілей суб'єктивного характеру; усі вони спонукають людей утримуватись від витрачання одержаного доходу».

Мотиви, визначені економічною наукою:

- застережний мотив (створення резервів на випадок непередбачених обставин);
- мотив життєвого циклу (забезпечення майбутнього, на основі отримуваних доходів за зміни потреб упродовж життя людини);
- мотив міжчасового заміщення (забезпечення доходу у формі процентів і зростання цінності майна, оскільки більшому реальному використанню в майбутньому віддають перевагу над меншим поточним споживанням);
- мотив поліпшення (поступове утримання від споживання для збільшення видатків у майбутньому, що відповідає підсвідомому бажанню підвищити рівень свого життя в майбутньому);
- мотив незалежності (відчуття незалежності і свободи дій, навіть не маючи чітких планів на майбутнє);
- мотив підприємництва (забезпеченість необхідними засобами для здійснення ризикових чи ділових операцій);
- мотив спадку (залишити спадок для забезпечення майбутнього своїх рідних);
- мотив жадібності (відчуття задоволення за допомогою накопичення коштів, протистояння факторові витрачання грошей).

Також виділяють мотив вимушених заощаджень, суть його полягає в обмеженості можливостей придбання бажаних товарів і послуг, домогосподарства збільшують заощадження з надією на зміну ситуації в майбутньому.

Способи заощадження грошей

Створення заощаджень завжди повинно припускати визначення фінансової мети. Фінансова мета має бути сформульована максимально конкретно, мати свій заданий термін досягнення.

Думаючи про те, як заощадити гроші, слід уникати крайнощів. Тобто не слід практично всі зароблені кошти відправляти на створення заощаджень, не залишаючи практично грошей на поточні потреби і, одночасно, не можна не відкладати із зарплати взагалі нічого, «проїдаючи» всі доходи сімейного бюджету або відкладати незрівнянно малі суми. У створенні заощаджень, як і в будь-якій іншій справі, не можна пускатися у крайності. Дотримуйтеся «золотої середини», і це дозволить вам досягати фінансових цілей максимально ефективно і без шкоди для особистого бюджету.

Родина повинна визначити суму, яку ви щомісяця будете виділяти на створення заощаджень. Для середньостатистичної сім'ї найкраще відкладати на заощадження суму, рівну 10% від місячного доходу. Однак це не означає, що сума повинна бути саме 10%, не більше і не менше. Сума, що відкладається на заощадження, повинна також залежати від поставлених фінансових цілей і термінів їх досягнення. Наприклад, якщо фінансова мета родини – придбати через 10 місяців телевізор вартістю 8 000 гривень, то логічно, що щомісяця ви повинні відкладати на заощадження не менше ніж 800 гривень. Плануючи, як заощадити гроші, потрібно адекватно, на підставі співвідношення доходів і витрат особистого або ж сімейного бюджету, а також математичних розрахунків досягнення фінансових цілей, визначити суму, яку ви щомісяця будете відкладати із зарплати та інших джерел доходу на заощадження. При цьому слід розуміти: що більшу суму ви будете відкладати, то швидше цілі будуть досягнуті (а досягнення фінансової мети раніше від терміну – це завжди добре!). Але при цьому не забувати про правило друге і не пускатися у крайності.

Треба визначити, у чому зберігати заощадження. Вибір способу зберігання заощаджень повинен бути зручним для вашої конкретної ситуації і, звичайно ж, безпечним. Тому, думаючи про те, як накопичити гроші, окрему увагу приділіть відповідям на такі запитання:

- у якій валюті зберігати заощадження?
- як вибрати банк для депозиту?

Слід пам'ятати, що високі відсотки за вкладами – це не завжди безпечно, тому намагайтеся розмістити свої накопичення максимально вигідно, не забуваючи при цьому і про способи диверсифікації ризиків. Від вибору способу зберігання заощаджень багато в чому залежать розмір додаткового пасивного доходу, який поповнить ваш сімейний бюджет, швидкість досягнення фінансової мети, збереження ваших інвестицій, тому підійдіть до цього питання з усією відповідальністю.

Слід уникати кредитів і будь-яких інших боргів. Борги і кредити – це головний ворог заощаджень. Тому, якщо ви задумалися про те, як

накопичити гроші, але при цьому у вас є борги або непогашені кредити, – у першу чергу слід позбутися боргів, а потім уже створювати заощадження. Немає ніякого сенсу створювати накопичення, одночасно користуючись кредитами і маючи борги.

Слід планувати і розумно економити сімейний бюджет. Економія сімейного бюджету за рахунок планування і контролю витрат повинна виступати додатковим стимулом для створення заощаджень. Адже ту суму, яку заощадите, ви направите на створення заощаджень, що дозволить швидше досягти фінансових цілей. Грамотне планування сімейного бюджету і ведення обліку домашніх фінансів дозволять виділяти більше коштів на створення накопичень і швидше досягати фінансових цілей.

Доходи завжди повинні зростати швидше від витрат. У міру того, як доходи сімейного бюджету будуть рости, не поспішайте збільшувати витрати, хоча завжди виникає бажання вчинити саме так. Якщо доходи зросли, наприклад, на 20%, ви можете збільшити витрати на 10%, що матиме позитивний вплив на збільшення темпів створення заощаджень і при цьому витрати на поточні потреби також трохи зростуть. Якщо ваші доходи ростуть, темп зростання доходів завжди повинен бути вищим від темпу зростання витрат.

Висновки

Банк – один з основних інститутів кредитно-фінансової системи будь-якої держави. Банк діє як посередник, приймаючи вклади, виплачуючи відсотки за ними і видаючи позики, призначаючи позичальникам вищі відсотки. Цілі банків при обслуговуванні позичальників і вкладників – отримання прибутку, і за цим вони схожі з будь-якою комерційною організацією.

Кредитування – надання особі, що потребує в грошей, права здійснювати свої витрати за рахунок банку за умови гарантованого відшкодування банку витрачених сум і внесення плати за користування банківськими коштами.

Кредит – це угода, яка укладається між кредитною організацією і позичальником, з надання коштів кредитором позичальникові у формі позики на певних умовах. Окрім інших видів, виділяють цільовий і нецільовий кредити.

Заощадження – це та частина отриманого доходу, яка не споживається в даний момент часу, а впродовж певного періоду накопичується для використання в майбутньому.

Заощадження домогосподарств є вагомим інвестиційним ресурсом для економіки країни, у більшості країн національні заощадження формуються на основі заощаджень населення.

II. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Актуалізація знань, мотивація

Пропонуємо розпочати урок з обговорення методом мозкового штурму такого питання:

Як краще зберігати або використовувати гроші?

Усі пропозиції потрібно записати на дошці. Обговоріть, оберіть кращі і заповніть таблицю.

Варіант	Переваги	Недоліки
Покласти в сейф	У будь-який момент є гроші	Можуть вкрасти. Не приносять прибутку. Знецінюються в результаті інфляції
Позичити другові	Залишаться цілими, тому не зможу витратити	Може не повернути. Немає прибутку
Позичити під відсотки	Отримаю гроші з відсотками	Приватні особи не мають права надавати гроші під відсотки. Можуть не повернути, потрібні гарантії, розписка
Покласти в банк на депозит	Поверну гроші на першу вимогу. Отримаю дохід – відсотки	А чи надійний банк?

Навчання

Виконайте завдання 1 у робочому зошиті учня. Запишіть шість функцій, які виконує банк. Для цього вам треба розгадати ребус.

Відповіді: 1. Прийняття депозитів. 2. Надання кредиту. 3. Обмін валют. 4. Виплата зарплати. 5. Переказ грошей. 6. Надання гарантій та поручительств. 7. Оренда індивідуальних сейфів. 8. Випуск платіжних карток.

Виконайте завдання 2 (усно) у робочому зошиті учня:

- а) гроші, які витрачає сім'я на купівлю товарів і послуг, називають *видатки*;
- б) доходи і витрати сім'ї за певний період – це *бюджет*;
- в) заробітна плата, пенсія, підприємницький прибуток – це *доходи*;
- г) якщо доходи дорівнюють витратам, то бюджет *збалансований*;
- ґ) на доходи впливають *можливості*;
- д) якщо витрати перевищують доходи, то бюджет *дефіцитний*;
- е) якщо банк позичає гроші людині, то це називають *кредит*;
- є) якщо доходи перевищують витрати, то бюджет *профіцитний*;
- ж) якщо людина позичає гроші банку, то це називають *депозит*;
- з) людина, яка позичила гроші банку, є *вкладником*;
- и) паперові гроші та монети, якими ми користуємося щодня, називають *готівкою*.

Виконайте завдання 3 (усно) у робочому зошиті учня.

Розгляньте малюнки і назвіть чинники, які впливають на величину витрат родини. Запишіть ці чинники в таблицю.

	Витрати родини залежать від	
	віку	
	кількості членів родини	
	доходу	
	національних традицій, клімату	
	майна, яким володіє родина	
	статі	

Виконайте завдання 3 у робочому зошиті учня.

- Якщо бюджет родини дефіцитний, що слід робити? Проаналізувати доходи і витрати. По можливості збільшити доходи або (та) скоротити витрати.
- В якому випадку слід позичати гроші? Позичати гроші не рекомендують на споживчі цілі (за винятком витрат на лікування). Позичати гроші слід для розвитку бізнесу, отримання освіти, купівлі товарів, які згодом принеситимуть дохід (інвестиції).
- До кого можна звернутися за позикою? До родичів, друзів, банку.
- Що робити в разі, коли в родини бюджет додатний? Є таке правило «Гроші повинні працювати». Треба покласти їх у банк або інвестувати.
- Як називаються установи, котрі допомагають людям примножити їхні гроші? Банки.

Виконайте завдання 4 у робочому зошиті учня.

Гра «Заощадники і позичальники»

Ця гра моделює діяльність банків. Гра триває 10 хвилин.

Умови проведення гри. Учнів класу поділять на дві групи. І група – «позичальники» (отримують зелені картки із зазначенням суми коштів, яку їм треба позичити); друга група – «заощадники» (отримують картки жовтого кольору із зазначенням суми, яку позичальник повинен буде повернути).

Завдання. Спробуйте досягти вигідних угод щодо надання й одержання позик, підрахуйте свої доходи або видатки (плату за кредит). Угоди фіксуйте в таблиці.

№ угоди	Початкова сума	Кінцева сума	Плата за користування кредитом	Початкова сума	Кінцева сума	Прибуток від надання грошей у кредит
Усього						

Після складання кожної угоди підходьте до вчителя, він забере використану картку і дасть нову.

Увага! Ваше завдання – укласти якомога вигіднішу для вас угоду. Якщо не вийшло відразу – спробуйте ще раз. Кількість угод обмежена тільки часом.

Після завершення гри:

- ◀ «позичальники» рахують втрачені гроші (які вони переплатили за користування кредитом). Кожен визначає свою середню плату за користування кредитом. Для цього загальну суму треба поділити на кількість угод;
- ◀ «заощадники» рахують зароблені гроші, які вони отримали за надання банківської позики. Кожен визначає свій середній дохід за надання кредиту. Для цього загальну суму треба поділити на кількість угод.

Наприклад: «Позичальник 1» уклав п'ять угод, загальна сума плати за користування кредитом становить $20 + 10 + 10 + 5 + 5 = 50$ грн. Відповідно середня плата за користування кредитом – 10 грн.

У грі виграє той «позичальник», у якого найменша середня плата за користування кредитом, і той «заощадник», який отримав найбільший середній прибуток від надання грошей у кредит.

Обговорення гри

Чи були у вас труднощі при виконанні цього завдання? Які?

Яка роль банків у суспільстві?

Що могло б полегшити процес отримання / надання позик?

Чи вигідніше свої заощадження вкласти в банк, ніж тримати їх удома?

Запропонуйте рішення і можливі заходи щодо пом'якшення можливих негативних наслідків необдуманих запозичень.

ЦЕ ЦІКАВО!

Споживче кредитування – сьогодні одна з найбільш затребуваних послуг фінансування в економічно розвинених країнах світу. Тільки населення Європи за один рік бере близько 166 млрд євро у кредит.

Найактивніші кредитні позичальники – це люди у віці від 25 до 45 років.

Завдання 5. Розв'яжіть задачі.

Задача 1. Вкладник поклав у банк 5 000 грн під 8% річних (прості відсотки). Який прибуток він отримає через два роки? Розрахуйте прибуток вкладника в разі нарахування банком складних відсотків. Який вклад вигідніший?

Задача 2. Позичальник узяв у банку кредит у сумі 7 000 на купівлю пральної машини під 20% річних. За цей рік гроші в країні знецінились на 15 відсотків.

- Скільки грошей від поверне банку?
- Скільки банк заробить на цій операції?
- Чи вигідною була угода для покупця і для позичальника?
- Чи вигідною була угода для покупця і для позичальника, якщо гроші за той рік знецінились би на 25%?

Виконайте завдання 6 у робочому зошиті учня.

Задача на фінансову кмітливість

Кількість у 9 тисяч 9 сотень 9 гривень записується як 9 909 гривень. Запишіть число з 12 тисяч 12 сотень і 12 гривень.

Відповідь: 13 212 грн.

12 сотень – це одна тисяча плюс 2 сотні, і ця 1 тисяча додається до 12 тисяч.

Рефлексія

- ? Розкажіть про діяльність сучасного банку.
- ? Які основні операції здійснюють банки?
- ? Яким чином банк заробляє гроші?
- ? Чи допомагає банк родині управляти власними фінансами?

Домашнє завдання

Заповніть таблицю – запишіть переваги і недоліки різних способів позики грошей. Порадьтеся з батьками, визначте прийнятний для вашої родини спосіб.

Спосіб позики грошей	Переваги	Недоліки
Отримання банківського кредиту		
Позика в рідних, друзів		
Інший спосіб		

Тема 8. СІМЕЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

Ключові питання

1. Види сімейної підприємницької діяльності
2. Особливості господарювання та отримання доходів сімей у міській і сільській місцевості.

Цілі уроку:

- *дідзнатися про підприємницьку діяльність і підприємців;*
- *характеризувати основні види сімейної підприємницької діяльності;*
- *визначати роль підприємницької діяльності для добробуту родини і країни.*

Основні поняття: підприємницька діяльність, бізнес, сімейний бізнес, домашній бізнес, фермерство.

Потрібний час: 1–2 уроки.

I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

Підприємець – революціонер в економіці.
Прибуток для нього – лише символ успіху.
Головне – вступити на незвіданий шлях там,
де закінчується звичний порядок.
Йозеф Шумпетер

1. Види сімейної підприємницької діяльності

Сімейний бізнес – це ініціативна самотійна діяльність, спрямована на отримання прибутку, заснована на оптимальному використанні сімейного капіталу. Сімейний капітал тут представлено і як фізичний, і як соціальний, інтелектуальний, фінансовий капітали членів сім'ї.

Домогосподарства, зазвичай, як форма організації сімейного бізнесу використовують підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи. Такі підприємства називаються індивідуальними.

Основними плюсами сімейного підприємства є: простота реєстрації (не потрібно установчого договору); невеликі витрати при реєстрації (вони обмежуються реєстраційним збором і збором за постановку на облік); простота оподаткування; простота бухгалтерського обліку; незалежність бізнесмена, самотійність несення витрат; немає потреби відкривати розрахунковий рахунок і виготовляти друк; весь прибуток перебуває в розпорядженні самого підприємця.

Основним мінусом є те, що підприємець несе відповідальність за боргами свого підприємства всім своїм особистим майном.

Для сімейного бізнесу типові такі моделі:

1) чоловік – керівник, дружина – бухгалтер або начальник підрозділу. Типова форма бізнесу, яка забезпечує максимальний контроль за діяльністю фірми;

2) дружина – керівник, чоловік – виконавчий директор. Ця ситуація характерна для фірм у сфері туризму і торгівлі, здебільшого дружини займають вищу посаду, але тут спостерігається явне суперництво за владу, і навіть за явного лідерства дружини формальним керівником виступає чоловік;

3) дружина – керівник, чоловік – працівник. Ситуація, типова для Заходу, в Україні – це кафе і ремонт взуття;

4) батько (мати) – керівник, донька чи син – бухгалтер. Такий розподіл типовий для сфери освіти, юридичних послуг. Особливість у тому, що батько (мати) як глава сім'ї виступає також і гарантом зайнятості дітей, несучи при цьому повну відповідальність за їхню роботу.

Домашній бізнес – окремий випадок в організації сімейного бізнесу, коли використовується потенціал домашнього господарства.

Домашні господарства і сім'я протягом століть залишаються точкою відліку в історичній еволюції господарств різного типу в економіці ринкового суспільства.

Технологія організації підприємства сімейного бізнесу заснована на необхідності здійснення певних дій. Усе починається з детального аналізу можливостей і бажань членів сім'ї. Потім здійснюється вибір виду діяльності. Наступним кроком стає розроблення бізнес-плану. Це керівництво до дії, яке буде постійно моделюватися. Але в ньому вже фіксуються відповіді на економічні питання: який капітал буде вкладений, що, скільки, за якою ціною проводитимуть і продаватимуть і т. д. При обговоренні бізнес-плану виникають десятки детальних питань, а їх змінять проблеми і питання перших тижнів заняття бізнесом. Стабільним буде питання про те, чи хоче сім'я продовжувати або розширювати свій бізнес.

Для сім'ї організація своєї справи – позитивний потенціал, оскільки зміцнює її не тільки як соціально-психологічний, але і як економічний союз.

2. Особливості господарювання та отримання доходів сімей у міській і сільській місцевості

У сучасній науковій літературі домогосподарства класифікують за низкою демографічних, територіальних, економічних і соціальних ознак.

Важливим чинником, який диференціює домашні господарства, є їхній розмір. Домашнє господарство, членами якого є одна шлюбна пара

(чи один із батьків) з неodrуженими дітьми (або без них), можна вважати простим домогосподарством.

Складне сімейне господарство складається з кількох кровно споріднених простих сімей, кожна з яких може бути повною чи неповною і включати інших родичів. Перехідним типом між простими і складними господарствами є розширені домашні господарства. Вони складаються з однієї подружньої пари і окремих близьких або далеких родичів. Такий тип господарства потрібний переважно для виконання і значних за обсягом аграрних робіт, коли одній сім'ї не під силу здійснювати певні види господарської діяльності.

Іншим важливим чинником, який диференціює домашні господарства, є тип і характер населеного пункту, в якому проживає сім'я (велике місто, містечко, село). За цим принципом домогосподарства прийнято поділяти на сільські і міські.

32% населення України проживає в сільській місцевості. У сільському господарстві працює 18% усього зайнятого населення – як офіційно, так і неофіційно, у тому числі у власному господарстві (власні розрахунки на основі офіційних даних за 2008 рік).

Проте підсобне господарство має значно більша частка населення. За даними обстеження умов життя домогосподарств (ОУЖД-2008), 57% населення мають землю у власності чи користуванні. Домогосподарства, що мають земельні ділянки, практично порівну розподілені між сільською місцевістю і містами (відповідно, 54 і 46%). Для цілей призначення соціальної допомоги оцінюються доходи домогосподарств від земельних ділянок, наданих для ведення особистого селянського господарства, площа яких перевищує 0,06 га. Дані ОУЖД свідчать, що у 75% домогосподарств, що мають у власності чи користуванні земельні ділянки, їхня площа перевищує 0,06 га. Загалом, близько 43% домогосподарств країни мають у власності чи користуванні земельні ділянки з такою площею.

Близько 8% ВВП України виробляється в сільському господарстві. На господарства населення припадає понад половина загального обсягу сільськогосподарського виробництва, хоча протягом останніх років їхня роль поступово послаблюється.

Окрім того, в останні роки чисті доходи господарств населення, господарств від сільськогосподарської діяльності становили тільки 5,4% сукупного наявного доходу домогосподарств. За останніми даними, дохід від власне сільськогосподарської діяльності становить приблизно 18% у сукупному доході власників підсобних господарств.

Аналіз даних показує, що домогосподарства займаються сільськогосподарським виробництвом переважно для задоволення власних потреб, а їхня сільськогосподарська активність концентрується навколо вирощування овочів та картоплі, а також худоби і птиці (якщо така взагалі є) здебільшого для власного використання.

Відповідно до офіційних нормативів чистого доходу з 1 га для Харківської області за 2008 рік, використання, наприклад, 0,5 га землі особистого селянського господарства жителями міської місцевості давало власникам цієї землі дохід у розмірі 55 грн на місяць, що становило 3,3% від середньої заробітної плати в Харківській області (виходячи з припущення про те, що сім'я складається з однієї особи).

У світі вже давно зрозуміли роль і значення сім'ї в сільському господарстві: із понад 570 мільйонів ферм понад 500 мільйонів належать саме сім'ям. На сімейні ферми припадає не менш як 56% виробленої сільгосппродукції. Такі господарства обробляють значну частку сільгоспземель у світі: 83% – у Північній і Центральній Америці, 68% – у Європі, 85% – в Азії, 62% – в Африці. І тільки в Південній Америці ця частка становить 18%. Чи не тому цю частину світу називають зосередженням усіляких протиріч у всіх сферах життя суспільства?

Сімейні фермерські господарства досягають високого рівня продуктивності на оброблюваній ними землі. Наприклад, за інформацією FAO, у Бразилії сімейні фермерські господарства обробляють менше ніж 25% усіх сільськогосподарських земель, але до того ж виробляють близько 40% основних сільгоспкультур. У США сімейні фермерські господарства обробляють 78% сільгоспугідь країни, виробляючи 84% усієї сільгосппродукції на суму 230 млрд доларів.

Фермерство – нова для сучасного періоду форма господарювання на землях сільськогосподарського призначення.

Фермерське господарство – особливий вид підприємницької діяльності громадян України, що полягає у виробництві, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції з метою одержання прибутку. Виникнення фермерських господарств в Україні пов'язане з реформуванням аграрних відносин і здійсненням ринкових економічних перетворень.

У фермерському господарстві основним видом компенсації найманим працівникам є грошова компенсація, яку можуть виплачувати у формі заробітної плати, виплат на відпустку і роботу понад норму, а також бонусів. Крім цього, фермери часто надають найманим працівникам компенсації у формі додаткових пільг, таких як використання засобів виробництва в господарстві, надання сільськогосподарської продукції в рахунок заробітної плати, надання житла, продуктів харчування, робочого одягу, оплата навчання, виплати у страхові й пенсійні фонди.

Грошова компенсація становить основну частину компенсації найманим працівникам. Вона також є об'єктом для нарахувань на заробітну

плату до пенсійного і централізованих фондів соціального страхування. Відповідальність за ці нарахування несе фермер.

У фермерських господарствах західних країн, зокрема США, на вартість виданої в рахунок оплати праці сільськогосподарської продукції не нараховуються виплати із соціального страхування і пенсійного забезпечення.

Затрати праці фермера, членів його сім'ї та постійних працівників є фіксованими, однак вони також можуть бути використані не повною мірою. У цьому разі оплата такої праці здійснюється за фактично відпрацьований час. І якщо продуктивність праці зазначених працівників зростає, то це не збільшує виробничих витрат, адже вони теж є постійними.

У системі менеджменту фермерського господарства оплата праці фермера і членів його сім'ї посідає особливе місце. Визначальною при цьому є форма власності на засоби виробництва. У зв'язку з тим, що фермер є водночас і власником, і менеджером, і працівником, виникають і відповідні види виробничих витрат. З власністю пов'язана неоплачена праця фермера і членів його сім'ї, а з менеджментом – 3/4 оплата управлінської діяльності. Крім того, існують і готівкові витрати на оплату праці фермера і членів його сім'ї.

Для української економіки розвиток сімейного бізнесу набуває виняткового значення. Саме ефективне підприємництво, що ґрунтується на приватній власності, є важливим джерелом економічного зростання. Сприяти цьому покликане конституційне закріплення підприємництва. «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом», – зазначено у статті 42 Конституції України.

Висновки

Підприємництво – це ініціативна, самостійна діяльність, здійснювана на власний ризик, під власну відповідальність, спрямована на інновації та отримання прибутку, заснована на оптимальному використанні сімейного капіталу. Сімейний капітал представлений і як фізичний, і як соціальний, інтелектуальний, фінансовий капітали членів сім'ї.

Фермерське господарство – особливий вид підприємницької діяльності громадян України, що полягає у виробництві, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції з метою одержання прибутку. Виникнення фермерських господарств в Україні пов'язане з реформуванням аграрних відносин і здійсненням ринкових економічних перетворень.

Досвід розвинених країн переконує в доцільності розвитку малого сімейного бізнесу в Україні. Держави, які активно сприяють підприємству, зростають і процвітають, а ті, що стримують його розвиток, – перебувають у стагнаційному стані. У нашій державі сімейне господарювання не набуло бажаних масштабів розвитку через те, що їхня

діяльність стримується певними чинниками: економічною кризою, нестабільністю податкової системи, низьким рівнем соціального захисту населення тощо.

II. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Актуалізація знань, мотивація

Виконайте завдання 1 (усно) у робочому зошиті учня.

Прочитайте жарт.

- Куме, де ти працюєш?
- Ніде.
- А що робиш?
- Нічого.
- Ой, то це ж найкраще заняття!
- Звичайно, але ж і конкуренція велика!

Чому, коли йдеться про роботу, згадують і конкуренцію? *Конкуренція – економічне змагання виробників однакових видів продукції на ринку за залучення більшої кількості покупців та одержання прибутку.*

В якій сфері діяльності найбільше проявляється конкурентна боротьба? *Найбільше конкурентна боротьба проявляється у сфері підприємництва.*

Навчання

Виконайте завдання 2 (усно) у робочому зошиті учня.

Мати власну справу набагато важче, ніж бути найманим працівником. Чому, на вашу думку, люди займаються підприємницькою діяльністю?

Обговоріть мотиви підприємницької діяльності.

- Більше заробляти, щоб жити краще;
- Реалізувати себе, показати, який я є;
- Бути незалежним ...

Продовжіть цей перелік.

Завдання 3 (усно). Прочитайте історію успіху сімейного бізнесу.

Хто придумав Nutella і Kinder Surprise, або Як італійський підприємець Мікеле Ферреро вивів на ринок десятки видів солодошів, щоб догодити уявній жінці

Мікеле Ферреро – найбагатший італієць зі статком у 26,5 мільярда доларів, який придумав пасту Nutella, шоколадні яйця Kinder і цукерки Raffaello. Подібно Віллі Вонка з книги «Чарлі і шоколадна фабрика», він

не давав інтерв'ю, з'являвся на публіці тільки в темних окулярах і багато працював у лабораторії, винаходячи нові види солодоців. Журнал The Village дізнався, як він добився успіху.

Мікеле Ферреро народився у квітні 1925 року в передмісті П'ємонта. Його освіта обмежилась католицької школою. Навіть розбагатівши, він не став

отримувати диплом МВА, і до кінця життя говорив на місцевому діалекті.

Під час війни його батьки відкрили магазин солодоців у містечку Альба. І вже 1946 року родина Ферреро продала 300 кілограмів пасти, а через рік – уже десять тонн.

У той же рік батько сімейства П'єтро помер, і сімейний бізнес продовжив його брат Джованні, а після його смерті (1957 рік) за справу взявся син засновника компанії Мікеле Еудженіо Ферреро. Молодий керівник компанії особливу увагу став приділяти випуску нових продуктів. Найбільше його турбувало те, чи сподобається новинка Валерії. Так він називав такий собі збірний образ італійської домогосподарки, яка йде в магазин і вирішує, купувати товар чи ні. Він постійно задавався питаннями: чого хоче ця жінка? Як вона живе? Чим любить побалувати себе? Що купує дітям?

Спочатку він запропонував цій пані шоколадні цукерки Mon Chéri з вишнею і лікером усередині. Потім Мікеле подумав: чому шоколадні яйця їдять тільки на Великдень? Він також знав, що мами хочуть, щоб діти пили більше молока, а діти постійно просять шоколадку. Так з'явилося яйце Kinder: шоколадне зовні, молочно-біле всередині, у кожному можна знайти іграшку і зібрати колекцію. А 1964 року Мікеле став працювати над удосконаленням сімейного рецепту горіхової пасти. Він змінив склад і дав їй більш звучну назву – Nutella. За рік людство намазує на хліб близько 370 тисяч тонн Nutella, а Ferrero є головним покупцем лісових горіхів у світі, на його частку припадає 25% закупівель. Рецепт пасти компанія охороняє так само ретельно, як Coca-Cola – склад свого напою.

У 1990-х Мікеле відійшов від справ і передав управління компанією синам – П'єтро і Джованні. Під його керівництвом компанія стала найбільшим виробником кондитерських виробів із представництвами у 53-х країнах – 20 фабриками, 34 тисячами працівників і річним виторгом у 8 мільярдів євро. Ферреро говорив, що його секрет успіху – думати не так, як інші, і не засмучувати Валерію.

Дайте відповіді на запитання:

- ◀ Якою була підприємницька ідея родини? Відкриття магазину солодоців.

- ◀ Що було важливим для розвитку бізнесу? *Дослідження потреб покупців.*
- ◀ А на вашу думку, у чому полягає секрет успіху родинної справи? Бізнесмен чітко увяв, чого бажають покупці (*уявна Валері*).
- ◀ Які б риси характеру Мікеле Ферреро ви відзначили? *Наполегливість, чуйність, ризик, працелюбність.*

Завдання 4. Пройдіть тест для оцінки власних підприємницьких здібностей. Виберіть один варіант відповіді – відзначайте тільки ті риси, що відповідають вашому характеру.

1. Ініціативність:

- а) завжди чекаю чужих вказівок;
- б) виконую необхідний обсяг робіт без чийхось вказівок;
- в) кмітливий, проявляю ініціативу;
- г) завжди шукаю додаткові завдання.

2. Відносини з оточенням:

- а) некомунікабельний, сварливий;
- б) іноді зі мною важко;
- в) ввічливий, приємний у поведженні;
- г) доброзичливий, відкритий для спілкування.

3. Лідерство:

- а) часто підкоряюсь вказівкам інших людей;
- б) веду за собою;
- в) умію віддавати тлумачні розпорядження;
- г) вселяю впевненість і довіру.

4. Відповідальність:

- а) намагаюсь ухилитися від будь-яких доручень;
- б) погоджуюся виконувати доручення, але неохоче;
- в) легко погоджуюся на всі доручення;
- г) прагну найкращого виконання доручень.

5. Організаторські здібності:

- а) не вмію організовувати справи;
- б) організовую, але результат досягається не завжди;
- в) здатний організувати справу;
- г) завжди вдається організувати задумане.

6. Рішучість:

- а) боязкий, сумніваюся в собі;
- б) швидкий, але часто допускаю помилки;
- в) обережний, обачний;
- г) швидкий, чіткий і точний.

7. Наполегливість:

- а) відразу кидаю те, що не виходить;

- б) роблю кілька спроб досягти мети;
- в) роблю постійне зусилля;
- г) цілеспрямований, мене неможливо збити з толку.

Оцінка результатів: А – 1 бал, Б – 2 бали, В – 3 бали, Г – 4 бали.

Складіть. Якщо сума буде 25–28 балів – у вас відмінний потенціал для володіння власною справою; 21–24 – дуже хороший; 17–20 – хороший; 13–16 – середній; 12 і нижче – поганий.

Навіть якщо результат тесту негативний, не впадайте у відчай. По-перше, ви поки ще молоді і багато чого можете в собі змінити, виховати, розвинути.

ЦЕ ЦІКАВО!

Сьогодні в Ізраїлі фермер годує 95 осіб, у США – 75 осіб, в Україні близько 15.

Творче завдання 5.

У чому полягає специфіка аграрного бізнесу? *В основі агробізнесу – безпосереднє використання потенціалу і ресурсів живої природи з її законами й умовами.*

Чому аграрний бізнес важливий для розвитку нашої держави? *Агробізнес виконує важливу роль в українській економіці: насичує ринки сільськогосподарською продукцією і розв'язує проблему зайнятості на селі.*

Запропонуйте власну бізнес-ідею для створення сімейного бізнесу в аграрній сфері. *Вироблення органічної продукції для спеціальних крамниць і ресторанів.*

Рефлексія

Назвіть вигоди для родини і суспільства від створення сімейного підприємництва:

- Забезпечує родину прибутками і їжею;*
- Зв'язок родина – господарство;*
- Надає основні трудові ресурси;*
- Місце навчання й успадкування знань;*
- Забезпечує зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім;*
- Активний учасник сільської економіки;*
- Береже місцеву культуру;*
- Є частиною середовища і селянської громади;*
- Контролює власні основні ресурси.*

Домашнє завдання

Знайдіть інформацію про розвиток сімейного бізнесу в Україні та світі. Підготуйтеся до практичної роботи.

РОЗДІЛ IV

РОДИНА – УЧАСНИК СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Тема 9. ПОДАТКИ – ОBOB'ЯЗKOBІ ПЛАТЕЖІ РОДИННОГО БЮДЖЕТУ

Ключові питання

1. Роль податків у житті родини і громади.
2. Загальнодержавні і місцеві податки.
3. Податки, які сплачує родина.

Цілі уроку:

- *з'ясувати роль податків у житті родини і громади та власному житті;*
- *розглянути окремі види податків;*
- *ознайомитись із механізмом сплати податків.*

Основні поняття: громада, податки, бюджет громади, загальнодержавні податки, місцеві податки.

Потрібний час: 1–3 уроки.

I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

Громадянин охоче платить податки,
знаючи, що вони потрібні для підтримки батьківщини,
яка дарує йому свій захист.
П.-А. Гольбах.

1. Роль податків у житті родини і громади

Податки – це обов'язкові платежі, що стягуються з громадян і фірм на користь держави. Зрозуміло, що будь-яка держава зацікавлена у зборі податків – адже ці гроші вона витрачає на оборону, транспортні магістралі, пенсійне забезпечення і таке інше.

Різноманітні види податків і методи їх вираховування становлять податкову систему. Уряд кожної країни законодавчо встановлює, які саме податки, в якому розмірі та у якій формі стягуються з підприємств, організацій чи громадян.

Ефективність господарського механізму багато в чому залежить від чітко діючої системи оподаткування.

Громада (лат. *politia*, політія – община) – форма соціальної (колективної) організації лю-

дей, місцева спільнота, місцева організація і частина суспільства; характерна майже для всіх народів.

Місцеві фінанси – система формування, розподілу й використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення функцій і завдань, що покладаються на місцеві органи влади.

Бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план утворення і використання фінансових ресурсів, потрібних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування.

До потреб громади відносять потреби у спілкуванні (контактах, комунікаціях). Люди відчують необхідність у відвідуванні одне одного, транспортуванні речей для інших людей, у письмовому, телефонному, телеграфному й інших видах зв'язку. Способом задоволення цих потреб слугують різноманітні транспортні засоби (залізничний, автомобільний, повітряний, водний, міський транспорт і засоби зв'язку – телефон, телеграф, Інтернет тощо). Суспільство створює комунікаційні засоби й забезпечує можливість їх використання людьми. У сучасному світі люди все більше відчують потребу в безпеці, у захисті від загрози їхньому життю і благополуччю.

Як громадяни України всі ми потребуємо власного захисту, безпеки держави, захисту чистоти довкілля. Дуже небезпечними для людини є дорожньотранспортні пригоди, пожежі, стихійні лиха, хуліганство, збройні конфлікти тощо. Громада потребує попередження і захисту від таких ситуацій. Суспільство стимулює виробників до створення засобів захисту і рятування, забезпечуючи ними пожежників, міліцію, автоінспекцію, армію і самих громадян. Діти, студенти, літні люди, інваліди, малозабезпечені потребують соціального захисту.

2. Загальнодержавні і місцеві податки

Є різні податки. Одні з них – так звані загальнодержавні, що йдуть у централізований бюджет держави, інші – регіональні, що надходять у місцеві бюджети.

Усі податки поділяють на прямі і непрямі. Прямі сплачують безпосередньо з прибутку або майна (наприклад, прибутковий податок). Непрямі – входять у ціну товару.

У більшості країн світу, включаючи також й Україну, прийнятий універсальний принцип стягування податків із фізичних осіб. Кожен громадянин повинен подати в податкову інспекцію особисто ним заповнену декларацію про свій сукупний прибуток за попередній рік (включаючи суми за всі види виконаних ним робіт). З цього сукупного прибутку й обчислюється прибутковий податок.

Утаювання прибутку карається законом.

За сплатою податків покликана стежити податкова поліція. Водночас є багато цілком легальних способів обминути податкове

законодавство. Наприклад, існують такі країни, в яких оподатковування або суто символічне, або зовсім відсутнє. Ці країни навіть занесені у Книгу рекордів Гіннеса. Це – Бахрейн, Бруней, Катар і Кувейт. Якщо якась фірма зареєструє в цих країнах свою філію – вона й законів не порушить, та й прибутки збереже. На цьому принципі, до речі, базується так званий «офшорний бізнес».

3. Податки, які сплачує родина

Загальнодержавні податки

Уся система державних фінансів тримається на дрібних вкладах мільйонів українців. «Саме пересічний українець, а не промислові гіганти чи олігархи, величезний держапарат, оплачує держзакупівлі і рахунки за всіма соціальними зобов'язаннями», – зазначають дослідники.

До державного бюджету українська родина або окремі її члени сплачують такі податки.

Податок на додану вартість. У Податковому кодексі України зазначається, що платником податку на додану вартість (ПДВ) є будь-яка особа, яка зареєстрована або підлягає реєстрації як платник податку. До 31 грудня 2013 року ставка податку застосовувалася в розмірі 20%. Починаючи з 1 січня 2014-го – 17%. Хоча формально платниками податку є юридичні особи і підприємці, фактично ПДВ *оплачує зі своєї кишені покупець* (оскільки ПДВ завжди закладений у ціні товару, який продають).

В Україні існує єдиний законний спосіб, як споживачам не платити ПДВ. Це придбання товарів у магазинах безмитної торгівлі (*duty free*) при виїзді за кордон. Товари, які продають у таких магазинах, не обкладаються ПДВ. Типовий асортимент – спиртні напої, тютюнові вироби, косметика і парфумерія.

Єдиний соціальний внесок (ЄСВ). Стягується із заробітної плати, заохочувальних і компенсаційних виплат. Крім того, ЄСВ нараховується на такі види витрат підприємства, як витрати на подарунки, призи, оплату найманого житла працівникам і страхові платежі. У даний час ставка ЄСВ, яку сплачує роботодавець, становить від 34,7 до 49,7%, залежно від класу професійного ризику виробництва. Крім цього, ще від 2,6 до 3,6% утримується безпосередньо з працівника. Максимальний розмір доходів, на які нараховується єдиний соціальний внесок (рівний 17 прожитковим мінімумів для працездатних осіб) у січні – листопада 2013 року становила 19 499 грн, з грудня – 20 706 грн. ЄСВ – камінь спотикання до «білої» зарплати. Адже, по суті, через високе податкове навантаження більшість роботодавців виплачують зарплату в конвертах.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Його платять усі українці, які отримують доходи (в основному, заробітна плата) як в Україні, так і за кордоном. При отриманні доходів від надання приватних послуг (наприклад, ті ж Діди Морози і Снігуроньки) теж треба платити податок

на доходи фізичних осіб. Ставки ПДФО застосовуються в розмірі 15% для оподаткованого доходу до 11 470 грн (що дорівнює 10 мінімальним зарплатам на 1 січня 2013 року) і в розмірі 17% для оподаткованого доходу понад 11 470 грн; 5% стягується з вартості майна, успадкованого від членів сім'ї II ступеня споріднення. Ставка 30% застосовується щодо доходів, нарахованих як виграш чи приз (крім державної і недержавної лотерей). Не обкладається ПДФО нецільова благодійна допомога в загальній сумі 1 610 грн, а також вартість негрошових подарунків у сумі 573,50 грн.

Збір за першу реєстрацію транспортного засобу. Українці, які здійснюють першу реєстрацію в Україні автомобіля, зобов'язані сплатити так званий збір за першу реєстрацію транспортного засобу. За первинної реєстрації автомобіля ставка збору залежить від вартості транспортного засобу і становить 3%, якщо вартість авто не перевищує 165 прожиткових мінімумів для працездатних громадян, 4% – якщо вартість авто еквівалентна 165–290 таких мінімумів, 5% – при перевищенні розміру 290 прожиткових мінімумів. Від сплати збору звільняються легкові автомобілі для інвалідів з об'ємом двигуна до 1,5 літра.

Плата за землю. Усі українці, які володіють земельними ділянками або земельними паями, зобов'язані здійснювати плату за землю. Ставка і розмір податку за землю залежать від площі земельної ділянки, а також від того, в якій зоні конкретна ділянка (у кожній зоні встановлено певну грошову оцінку). Якщо проведена грошова оцінка земельних ділянок, то використовується ставка в розмірі 1% від нормативної грошової оцінки. Податок за ділянки в межах населених пунктів, зайняті приватними будинками, особистими автостоянками, індивідуальними гаражами, садовими і дачними будинками, справляється в розмірі 3% від суми земельного податку. Податковим кодексом передбачено пільги для інвалідів I і II груп, багатодітних сімей (виховують трьох і більше дітей віком до 18 років), пенсіонерів, ветеранів і чорнобильців. Вони звільняються від сплати земельного податку.

Місцеві податки

Туристичний збір. Відповідно до Податкового кодексу, туристичний збір – це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету. У Києві туристичний збір становить 1% від вартості всього періоду проживання в готелях, кемпінгах, мотелях, гуртожитках та інших готельних і санаторно-курортних установах столиці. Туристичний збір не сплачують місцеві жителі і діти до 18 років. Також від туристичного податку звільняються особи, які прибули у відрядження, інваліди, діти-інваліди та їхні супроводжувальні особи, ветерани війни, чорнобильці. Також не повинні платити туристичний збір і ті, хто прибув за путівками на лікування, оздоровлення, реабілітацію. А ось орендодавці зобов'язані сплачувати податок на відпочинок.

Податок на нерухомість. З 1 січня 2013 року українців зобов'язали платити податок на нерухомість. Не підлягають оподаткуванню квартири, площа яких не перевищує 120 кв. м і житлові будинки до 250 кв. м. Але якщо метраж квартири, припустімо, 127 кв. м, то за сім квадратних метрів потрібно буде заплатити. Також не будуть оподатковуватися садові та дачні будинки, нерухомість, яка належить багатодітним і прийомним сім'ям, які виховують трьох і більше дітей. Проте всі ці пільги можна застосувати один раз на рік і тільки до одного об'єкта нерухомості. Таким чином, якщо у власності є дві квартири площею, наприклад, по 43 кв. м кожна, то пільга може бути застосована тільки до однієї з них (43 кв. м – 120 кв. м). Уся площа другої квартири підлягає оподаткуванню. Ставки податку на нерухомість залежать від метражу кімнати. Для квартири до 240 кв. м і житлових будинків до 500 кв. м ставка податку становить не більше ніж 1% розміру мінімальної заробітної плати (тобто 2013 року не більше ніж 11,47 грн за 1 кв. м). За квартири, площа яких перевищує 240 кв. м, і будинки площею 500 кв. м і вище доведеться заплатити 2,7% (тобто 2013 року 30,97 грн за 1 кв. м).

Висновки

Податки – обов'язкові платежі, що стягуються з громадян і фірм на користь держави. Держава витрачає податки на оборону, освіту, транспортні магістралі, пенсійне забезпечення тощо. Загальнодержавні, що йдуть у централізований бюджет держави, інші – регіональні, що надходять у місцеві бюджети.

Громада – форма соціальної (колективної) організації людей, місцева спільнота, місцева організація і частина суспільства. Місцеві фінанси – система формування, розподілу й використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення функцій і завдань, що покладаються на місцеві органи влади.

II. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Актуалізація знань, мотивація

Розповідь учителя. Навіщо люди сплачують податки?

Історія податків нараховує багато тисяч років. Перші згадки про них збереглися на єгипетських пірамідах. Відтоді яких тільки податків не запроваджувало людство: на землю, двері, вікна, собак, зарплату...

Але не кожне примусове вилучення майна і грошей слід називати податком. Податки як обов'язкові примусові платежі фізичних і юридичних

осіб виникли досить недавно – разом з появою сучасної держави. Коли виникла організація державної влади, одночасно з'являється потреба фінансового забезпечення її життєдіяльності.

Поміркуймо:

1. Які завдання повинна виконувати держава?
2. Чи потрібні кошти для виконання цих завдань держави і суспільства?

За кілька століть існування держави її функції суттєво розширились. Сучасні держави витрачають зібрані податки на утримання не тільки державних органів правління, а й на охорону здоров'я, освіту, розвиток культури, захист навколишнього середовища, підтримку найбідніших громадян.

Фактично держава тільки через податкову систему може розв'язати такі соціальні проблеми, як перерозподіл доходів від найбагатших до найбідніших громадян і регіонів; як фінансове забезпечення прав людини тощо.

Навчання

Виконайте завдання 1 у робочому зошиті учня.

Учитель просить учнів дати відповідь «так» чи «ні» на кожне з поставлених запитань.

Запитання	«Так»	«Ні»
1. Сім'я – це громада?		
2. Клас (школа), де я навчаюся, – це громада?		
3. Мешканці під'їзду, будинку, вулиці, міста, села, де я живу, – це громада?		
4. Народ України – це громада?		
5. Люди, які сповідують одну і ту саму релігію, – це громада?		

Після обговорення кожного запитання статистику стверджувальних і заперечувальних відповідей записуємо в таблицю.

Обговорення. Що таке «громада»?

- ◀ Назвіть приклади індивідуальних і колективних, суспільних потреб.
- ◀ Хто допомагає нам задовольняти ці потреби?

Запам'ятайте!

Сплачуючи податки, ви одержуєте певні послуги від держави. Без неї таких послуг отримати не можна. Держава не може існувати без податків. Сучасне суспільство домоглося перетворення податків із суто фіскально-державного заходу на вигідний більшості громадян економічний, соціальний і політичний фактор. Сплачуючи податки, ви турбуєтеся і про себе.

Виконайте завдання 2 у робочому зошиті учня.

Рольова гра

«Сплата податків – згода між населенням і урядом»

Учні об'єднуються в кілька груп, кожна з яких отримує завдання.

Перша група учнів виступає в ролі місцевого уряду. Завдання групи – показати ті причини, що спонукають уряд до збирання податків.

Друга група виступає в ролі населення, якому потрібні суспільні блага.

Третя група виконує роль багатого населення держави і повинна висунути аргументи на користь необхідності сплати податків.

Четверта група – арбітри – разом із учителем мають проаналізувати наведені аргументи, зробити висновок.

Кожна з груп має захистити свої позиції.

У ролі арбітра виступає вчитель.

Уряд	Населення	Багате населення
1. Виплата пенсій	1. Право на працю	1. Захист державою приватної власності
2. Допомога безробітним	2. Право на освіту	2. Безпека комерційної діяльності
3....	3....	3....
4....	4....	4....

Переглянувши ці записи, учні переконуються в тому, що сплата податків є основою для задоволення суспільних інтересів, причому інтереси різних соціальних груп при цьому збігаються.

Продовження гри

Учитель пропонує уявити ситуацію, коли в місті наші законодавці вирішили ввести новий податок – збір із власників собак.

Перша група виступить від імені місцевих законодавців з ініціативою введення цього закону. Ваша мова повинна бути короткою, переконливою і починатися словами: «Ми, депутати міської ради, вважаємо, що доцільність ввести збір із власників собак, тому що...»

Друга група буде виражати інтереси власників собак: «Ми, власники собак вважаємо, що...»

Третя група виступить від імені інших жителів міста.

Вислуховуємо відповіді учнів.

Учитель: Як бачите, на введення нових податків у різних груп різні погляди. Законодавці зазвичай бачать у податках можливість розв'язання якої-небудь проблеми, що стоїть перед ними, а ті, кому доводиться плати-

ти податок із власної кишені, знаходять аргументи проти такого нововведення. Але жодна держава у світі ще не обходилася без податків. Без армії, навіть без власної валюти обходилися, а без податків – ні.

Четверта група робить кінцевий висновок щодо розв'язання зазначеної проблеми.

Яку роль відіграють податки в житті громади?

Виконайте завдання 4 (усно).

Прочитайте вірш.

Казка про країну, в якій не сплачували податки

Любі друзі, будьте ласка,
Ви послухайте цю казку:
Мову нині я вестиму
Про країну Неплатиму.

Дивна назва у країни:
Там давно живуть тварини –
У мішках тримають статки,
Та не сплачують податки.

На дорогах там багнюка,
Заздрість скрізь панує... й смуток.
Ні кіно, ні книг, ні школи
Там не бачили ніколи...
Сіро, хмуро, непривітно
У бюджеті нулик квітне...
Так жилось їм, поживалось,
Доки лихо там не сталось...

Що за шум, Що за гам?!
Плачуть тут, плачуть там.
Захворіли в тварин діти,
Де малесеньких подіти?! –
Жодної нема лікарні,
Допомогу шукать марно!
Нема пошти, Інтернету,
Щоб сказати Айболиту...
– Ой болить! – кричить курчатко,
За ним слідом зайченятко...
І пішов ведмідь Микита
Сам шукати Айболита.

Добрий лікар Айболить,
Він не їсть, не п'є, не спить:
В Неплатимі ж діти хворі,
Треба ліки і мікстури.

Та дарма чекать видатків,
Як не сплачують податків.
У казні тої держави
Нема – зліва, нема – справа...

І зібрав Микита збори:
– У коморах грошей море.
Слід систему розробити,
Як податки проплатити...

Всі взялись до справи сміло,
Скрізь робота закипіла:
За законом дань збирали
Та маляток рятували.

З того часу в тій країні
Економіка без тіні:
Є порядки, є податки,
Є щасливі мами й татки!
І держава та незримо стала
Зватися Платима!

Джерело: <http://www.chitalnya.ru/work/170923/>

Дайте відповіді на запитання:

1. Яке значення мають податки для розвитку держави?
2. Поясніть важливість правильного розподілу податків.
3. До чого можуть привести помилки правителя країни?

ЦЕ ЦІКАВО!

Засновник ринкової економічної теорії ХІХ століття Адам Сміт висунув чотири податкові принципи.

1. Піддані держави повинні згідно зі своїми здібностями, силами і доходом брати участь в утриманні уряду.
2. Податок має бути точно визначеним.
3. Усі питання, пов'язані зі сплатою податків, мають бути чітко зрозумілими для платника.
4. Витрати на збір податку слід звести до мінімуму.

Рефлексія

Розгляньте рисунок, обговоріть з учителем, яке значення має сплата податків для держави, громади, кожної окремої людини.

Домашнє завдання. У бесіді з батьками дізнайтеся, які податки платить ваша сім'я, потім заповніть таблицю:

Вид податку	Як часто сплачують	Розмір податку
Прибутковий податок • тато • мама • інші член сім'ї, що мають дохід		
Податок на майно: • будинок (квартира) • автомобіль • інше майно		
Інші податки (напишіть самі)		

Тема 10. ФІНАНСОВА ДОПОМОГА РОДИНІ ВІД ДЕРЖАВИ І НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Ключові питання:

1. Взаємодопомога людей.
2. Пенсії, стипендії та інші форми державної допомоги.
3. Допомога родині з боку благодійних та громадських організацій. Волонтерство.

Цілі уроку:

- *обговорити питання взаємодопомоги людей;*
- *дізнатись про пенсії, стипендії, допомогу при народженні дитини;*
- *порівняти різні види фінансової допомоги родині.*

Основні поняття: взаємодопомога, пенсія, стипендія, фінансова допомога, пожертвування.

Потрібний час: 1–2 уроки.

I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

1. Взаємодопомога людей

Взаємодопомогою прийнято називати співпрацю двох і більше людей, спрямовану на надання допомоги один одному в тій чи іншій діяльності.

З давніх часів люди об'єднувалися в родові громади і вели спільну діяльність, допомагаючи одне одному виживати в суворих умовах. Пізніше така співпраця набуває форми товарно-грошових відносин. У сучасному ж суспільстві сфера співпраці людей досить обширна: організації, партнерства, партії і т. п.

Головною якістю взаємодопомоги є довіра. Ця якість внутрішньої природи людини, що викликає прагнення кожної особистості до прожи-

вання в колективному світі. Довіра – головний принцип людського спілкування. П. А. Кропоткін обґрунтував взаємодопомогу як якість, що забезпечила еволюцію людського суспільства. Він вважав, що взаємодопомога – це природний закон, властивий усьому живому на Землі. Можна навести як приклад стадні види тварин, яким взаємодопомога допомагає ефективно еволюціонувати і підтримувати виживаність виду. А людям взаємодопомога допомагає розвиватись у

всіх сферах життя – від наукових до моральних і духовних. Людське суспільство тримається не на любові і повазі, а на принципах солідарності та взаємозалежності.

Протилежна ж якість людини – це егоїзм. Він не приносить своєму носієві бажаного щастя. Егоїстична людина, завдаючи своїми діями шкоду іншим людям, у кінцевому підсумку сама ж і страждає від свого егоїзму, знижуючи свою духовну і енергетичну силу. З усього цього випливає, що взаємодопомога – це світовий закон виживання.

Взаємодопомога, будучи вродженою якістю людей, призводить до того, що людині, яка вихована на принципах взаємодопомоги, легше будувати професійні, сімейні та загальнолюдські відносини. Взаємодопомога передбачає дію: або просити про допомогу, або надавати її. Яку надавати допомогу і в якому обсязі – моральний вибір кожної людини в конкретному випадку.

Однак взаємодопомога може будуватися і на економічних засадах. Сучасні концерни і корпорації виникли на основі партнерської взаємодопомоги різних компаній. Звідси випливає, що якщо вести суспільно корисну діяльність, допомагаючи іншим, ми будемо значно швидше розвиватися, отримуючи зворотну допомогу від тих, кому допомогли.

2. Пенсії, стипендії та інші форми державної допомоги

Обсяг і рівень забезпеченості соціально-економічними гарантіями є мірилом цивілізованості країни.

Головною метою соціальної політики в Україні на сучасному етапі є призупинення спаду життєвого рівня населення і зменшення тягаря кризи для найменш захищених верств населення.

Пенсійне забезпечення має такі основні форми: *трудова пенсія за віком; соціальна пенсія.*

Щомісячна пенсія за віком, яка призначається державою в рамках солідарної системи пенсійного забезпечення, є сумою двох складових; соціальної і трудової пенсій.

Соціальна пенсія призначається для забезпечення певного (мінімального на сьогодні) рівня життя, її величина є однаковою для кожного пенсіонера.

Розмір трудової пенсії має визначатися попереднім трудовим внеском пенсіонера в розвиток економіки країни протягом його суспільного трудового життя і бути пропорційним величині цього внеску.

В основу чинної у країні системи пенсійного забезпечення покладено принцип солідарності поколінь, коли частина доходу нинішніх працівників витрачається на виплату пенсій нинішнім пенсіонерам, причому припускається, що й у майбутньому, коли сьогоднішні громадяни працездатного віку стануть пенсіонерами, їх утримуватимуть наступні покоління працюючих.

Сьогодні в Україні відбувається перехід від однорівневої солідарної моделі пенсійного забезпечення до мішаної трирівневої системи пенсійного забезпечення:

Перший рівень – державна страхова пенсійна система, заснована на принципах солідарної взаємодопомоги і самовідповідальності працівників за власний стан пенсійного забезпечення. Вона ґрунтується на збереженні певних страхових пенсійних внесків.

Другий рівень – обов’язкова накопичувальна система з фіксованим розміром відрахування від заробітної плати. Для управління цією ланкою будуть створені пенсійні фонди у формі акціонерних товариств, заснованих великими інвестиційними і страховими компаніями, профспілковими об’єднаннями.

Третій рівень – добровільне пенсійне страхування, засноване на створенні індивідуальних пенсійних рахунків у недержавних і комерційних страхових фондах.

Перелічені страхові системи доповнюються наданням соціальних пенсій за рахунок Державного бюджету малозахищеним верствам населення.

Державна допомога сім’ям з дітьми визначається Законом України «Про державну допомогу сім’ям з дітьми» і має такі види:

- допомога у зв’язку з вагітністю і пологами;
- одноразова допомога при народженні дитини (надається за місцем роботи батьків або органами соціального забезпечення за місцем проживання);
- допомога у зв’язку з доглядом за дитиною;
- грошові виплати матерям (батькам), зайнятим доглядом трьох і більше дітей віком до 16 років;
- допомога у зв’язку з доглядом за дитиною-інвалідом;
- допомога в разі тимчасової непрацездатності у зв’язку з доглядом за хворою дитиною (не більше ніж 14 днів);
- допомога на дітей віком до 16 років (учнів до 18 років);
- допомога на дітей одиноким матерям;
- допомога на дітей військовослужбовців строкової служби;
- допомога на дітей, які перебувають під опікою, піклуванням;
- тимчасова допомога на неповнолітніх дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, або коли стягнення аліментів неможливе;
- державна допомога сім’ям з дітьми, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

У зв’язку зі зростанням витрат на виробництво окремих товарів і послуг з метою підтримання їх виробництва та споживання на належному рівні держава згідно з політикою цін може здійснювати цінове регулювання у формі дотацій за такими напрямками:

- дотації на окремі види товарів і послуг, коли собівартість продукції вища за фіксований рівень цін (газ, тверде паливо, медикаменти, будівельні матеріали для індивідуального житлового будівництва та молодіжних комплексів);
- дотації житлово-комунальному господарству (на воду, паливо-постачання тощо);
- дотації міському транспорту (метрополітену, автомобільному);
- дотації авіаційному транспорту;
- дотації залізничному транспорту та інше.

Розмір дотації розраховується на одиницю продукції, або як різниця між ціною і собівартістю продукції та послуг.

Джерелами фінансування цінових дотацій виступають державний бюджет, місцеві бюджети.

3. Допомога родині з боку благодійних і громадських організацій. Волонтерство

У сучасному світі ідея соціального служіння, надання безоплатної допомоги тим, хто її потребує, активне залучення громадян до суспільно корисної діяльності, зокрема надання допомоги постраждалим у результаті стихійних лих, екологічних, промислових, гуманітарних катастроф, соціальних, національних, релігійних конфліктів і протистоянь, сприймаються в розвинутих країнах як цілком буденне явище.

Відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність і благодійні організації», *благодійна діяльність* – це добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійникові від імені або за дорученням бенефіціара.

Цілями благодійної діяльності є надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, визначених цим Законом, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах.

Сферами благодійної діяльності є:

- освіта;
- охорона здоров'я;
- екологія, охорона довкілля і захист тварин;
- запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їхніх наслідків, допомога постраждалим унаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- опіка і піклування, законне представництво і правова допомога;
- соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності;

- культура і мистецтво, охорона культурної спадщини;
- наука і наукові дослідження;
- спорт і фізична культура;
- права людини і громадянина та основоположні свободи;
- розвиток територіальних громад;
- розвиток міжнародної співпраці України;
- стимулювання економічного росту і розвитку економіки України та її окремих регіонів і підвищення конкурентоспроможності України;
- сприяння здійсненню державних, регіональних, місцевих і міжнародних програм, спрямованих на поліпшення соціально-економічного становища в Україні.

Відповідно до Закону «Про благодійну діяльність і благодійні організації» суб'єктами благодійної діяльності є:

- *благодійна організація* – юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених Законом, як основну мету її діяльності;
- *благодійник* – дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права (у тому числі благодійна організація), яка добровільно здійснює один чи кілька видів благодійної діяльності;
- *бенефіціар* – набувач благодійної допомоги (фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада), що одержує допомогу від одного чи кількох благодійників для досягнення цілей, визначених Законом. Бенефіціарами благодійних організацій можуть бути також будь-які юридичні особи, що одержують допомогу для досягнення цілей, визначених цим Законом.

Меценатська діяльність – благодійна діяльність у сферах освіти, культури і мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень, яка здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про благодійну діяльність і благодійні організації» та іншими законами України.

Меценатською діяльністю визнається підготовка чи підтримка благодійних заходів, пов'язаних із створенням, відтворенням чи використанням у встановленому законодавством порядку творів та інших об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема благодійних гастрольних заходів, за умови забезпечення вільного доступу до таких заходів.

Світове співтовариство визнає *волонтерський рух* способом збереження та зміцнення загальнолюдських цінностей, реалізації прав і обов'язків громадян, особистісного зростання шляхом усвідомлення людського потенціалу. У Всесвітній декларації волонтерства зазначається, що волонтерська діяльність становить фундамент громадянського суспільства, привносячи в життя людей потребу в мирі, свободі, безпеці та справедливості.

Сьогодні волонтерів більш ніж зі 100 країн світу об'єднано у глобальний світовий рух, який стає дедалі впливовішим. Так, у США кількість волонтерів становить близько 60% серед жінок, які присвячують волонтерській діяльності в середньому 3,4 год. на тиждень, і близько 50% серед чоловіків (3,6 год. на тиждень). Громадяни Канади працюють волонтерами в середньому 191 год. на рік, що є еквівалентом 578 тис. робочим місцям із повною зайнятістю. У Франції в акціях волонтерських організацій беруть участь 19% дорослого населення (з них 60% регулярно), віддаючи волонтерській діяльності понад 20 годин на місяць.

Кожен третій громадянин ФРН (22 млн осіб) є волонтером і присвячує праці у волонтерських асоціаціях, проектах і групах взаємодопомоги більше ніж 15 год. на місяць. У Південній Кореї вартість послуг волонтерства перевищує 2 млрд доларів на рік. Досвід роботи волонтером мають 26% громадян Японії, 48% з них упевнені в тому, що волонтерська праця дуже корисна для особистого зростання і суспільства в цілому; 72% волонтерів Ірландії вважають, що вони виконують те, що ніколи не може бути зроблено оплачуваними робітниками.

Загалом щороку волонтерською діяльністю охоплено понад 100 млн осіб дорослого населення планети. Практика багатьох країн підтверджує, що діяльність волонтерів приносить суспільний прибуток і забезпечує вклад у ВВП від 4 до 8 відсотків.

Серед європейських країн один із найвищих показників участі населення у волонтерській діяльності спостерігається у Великій Британії – до 30% та Ірландії – 33%, а однією з найбільш популярних сфер виступає соціальна робота, хоча за останні роки зросла популярність волонтерства на спортивних заходах і в акціях зі збереження довкілля.

Особливістю волонтерського руху Франції, де до 20% дорослого населення беруть участь у добровольчих ініціативах на постійній основі, є залучення волонтерів до роботи в місцевих органах влади, державних установах, навіть в органах поліції та громадської безпеки, посольствах і консульствах. Найбільш популярними напрямками є проекти у сферах охорони здоров'я та реабілітації, боротьба з ізоляцією і дискримінацією, адаптація іммігрантів, освітні та культурологічні проекти.

Важливого значення, особливо у кризові періоди суспільного буття, набуває волонтерська діяльність, спрямована на зняття соціальної наруги шляхом підтримки найбільш знедолених категорій населення; забезпечення гідного існування громадян, які в силу об'єктивних обставин не здатні піклуватися про себе самостійно; «заповнення» недовіри державної соціальної політики, насамперед за рахунок оперативного реагування і надання ефективної адресної соціальної допомоги, що відповідає потребам і запитам конкретної людини; поширення гуманістичних та альтруїстичних ідей і настроїв у суспільстві тощо. Революція Гідності та спричинені нею подальші події в Україні призвели до суттєвих змін у політичному

і соціокультурному середовищах українського суспільства. Результати соціологічних досліджень також свідчать про те, що український волонтерський рух 2014 року за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадської самоорганізації.

Висновки

Взаємодопомога – співпраця двох і більше людей, спрямована на надання допомоги людям одне одному. У сучасному світі сфера співпраці людей досить обширна: організації, партнерства, партії і т. п.

Пенсійне забезпечення має такі основні форми: трудова пенсія за віком; соціальна пенсія. Розмір трудової пенсії має визначатися попереднім трудовим внеском пенсіонера в розвиток економіки країни протягом його суспільного трудового життя і бути пропорційним величині цього внеску.

Благодійна діяльність – це добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійникові. Сферами благодійної діяльності є: освіта; охорона здоров'я; екологія, охорона довкілля і захист тварин; запобігання природним і техногенним катастрофам та ліквідація їхніх наслідків тощо.

II. МЕТОДИЧНИЙ БЛОК

Актуалізація знань, мотивація

Дайте відповіді на запитання:

- Згадаймо, що таке дохід. *Дохід – це загальна сума грошей, потрібна для придбання товарів і послуг.*
- Звідки ж беруться доходи? *Джерелами доходу можуть бути: робота на підприємстві, підприємницька діяльність, а також соціальні платежі: пенсії, стипендії та ін.*
- Як ви думаєте, яка кількість коштів потрібна людині, щоб прожити місяць? *Прожитковий мінімум в Україні з 01.09.2015 становить 1 330 грн на місяць.*
- Чи вистачить цих грошей людині, щоб задовольнити свої потреби в їжі, оплаті житла, медикаментах, проведенні дозвілля та ін.?

Навчання

Розповідь учителя. Допомогу соціально незахищеним групам населення держава здійснює передусім через соціальні виплати і соціальне обслуговування. Програми соціальної допомоги припускають безоплатні виплати стипендій, пенсій, допомог нужденним. Люди, які отримують такі

виплати, не повинні нічого надавати державі як компенсацію витрачених на них коштів.

Соціальні виплати включають також систему пільг для особливо нужденних груп населення. Наприклад, надання можливості придбати частину товарів і послуг безоплатно або за зниженими цінами. У багатьох країнах бідні сім'ї отримують компенсації на утримання свого житла (залежно від займаної площі і доходів).

В Україні громадяни, які досягли пенсійного віку, отримують пенсію за старістю (чоловіки – із 60 років, жінки – з 55–60 років). Існують також пенсії у зв'язку з інвалідністю, за вислугу років та ін. Деякі категорії населення отримують пільги, наприклад, на проїзд у транспорті, придбання ліків, оплату комунальних послуг.

Виконайте (усно) завдання 1 у робочому зошиті учня.

Сім'я Іваненків складається із шести осіб. Бабусі 65 років, вона пенсіонерка. Іваненкові Сергію 40 років, він працює економістом у банку. Його дружині 36 років, вона вчитель школи, але зараз не працює. Півроку тому в них народилася дитина, і мама доглядає за нею. Старший син Іваненків уже студент-першокурсник. А їхня дочка – учениця 6 класу. Охарактеризуйте можливі доходи цієї сім'ї.

Пенсія бабусі, стипендія сина і виплати на народження третьої дитини.

Виконайте (усно) завдання 2 у робочому зошиті учня.

Обговорення. Існує такий вислів: «Безоплатних сніданків не буває». Поясніть, як вдається державі здійснювати безоплатні виплати нужденним людям.

Усі соціальні виплати робляться за рахунок податків, виплачуються пенсії, забезпечується лікування, утримується армія.

Виконайте завдання 3 у робочому зошиті учня.

Обговоріть і запишіть значення таких слів.

Витрачати – використовувати гроші для задоволення свого бажання чи потреби.

Заощаджувати – зберігати або відкладати гроші для задоволення своїх бажань чи потреб у майбутньому.

Інвестувати – зберігати гроші тим способом, який дозволить примножити їхню вартість для майбутніх пожертв чи видатків.

Робити пожертви – віддавати свої таланти, час та (або) гроші, нічого не одержуючи навзаєм.

Дайте відповіді на питання.

Витрачати: Яка ваша остання покупка? Що щотижня купують ваші мама і батько? Що вони купують щоденно?

Заощаджувати: Задля досягнення якої мети ви заощаджуєте гроші? Яка думка з цього приводу у ваших батьків?

Інвестувати: У що ми можемо інвестувати гроші? Чим фермерство схоже на інвестування? Чим навчання у школі схоже на інвестування?

Робити пожертви: Ви допомагали кому-небудь (давали гроші на благодійність)? Чи отримувала таку допомогу ваша родина?

Намалюйте картинку чи символічне зображення, що ілюструє це поняття.

Витратити 	Інвестувати
Заощаджувати 	Робити пожертви

Ситуативне питання:

Ви йдете по вулиці і знаходите 20 грн. Що ви робитимете з грошми?

1. Підете до магазину і купити чипси (*витрати*).
2. Віддасте гроші безхатченку (*пожертва*).
3. Кинете гроші до своєї скарбнички (*заощадження*).
4. Купите комп'ютерний диск для навчання англійської мови (*інвестиції*).

Виконайте завдання 4 у робочому зошиті учня.

Обговорення питань:

- Чому так важливо «віддавати належне» і допомагати нужденним?
- Яке значення і функції некомерційних організацій?

- Варто чи не варто виконувати роботу безоплатно?
- Чому іноді найрозумніша інвестиція – це грошові пожертвування і безоплатна робота?

Проектне завдання «Особистий благодійний план».

Виконайте завдання 5 у робочому зошиті учня.

Задачі на фінансову кмітливість

Дві монети дають у сумі 15 коп. Одна з них – не 5-копійчана.
Які це монети?

Відповідь: 10 коп. і 5 коп.

Рефлексія

1. Навіщо людям потрібна соціальна підтримка держави?
2. Які економічні заходи вона включає?
3. Чому соціальні програми держави мають адресний характер?

На столах учнів лежать символи монет – золотих і срібних. Учні обирають одну з них: золоту – якщо все сподобалося на уроці, якщо вони отримали корисну для вас інформацію, яка стане в нагоді в майбутньому; і срібну – якщо урок був нецікавий.

Список використаної і рекомендованої літератури

1. Аксьонова О. В. Методика викладання економіки : навч. посібник / О. В. Аксьонова. – К. : КНЕУ, 2006. – 708 с.
2. Варецька О. В. Початки економіки. 4 клас : навч.-метод. посібник для вчителя / О. В. Варецька. – Запоріжжя : Просвіта, 2006. – 136 с.
3. Варецька О. В. Початок сучасної економіки. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 100 с. – 1 ч. : Методичний посібник для вчителя.
4. Варецька О. В. Початок сучасної економіки. – Запоріжжя : Просвіта, 2005. – 108 с. – 2 ч. : Методичний посібник для вчителя.
5. Діденко Л. М. Вчимося рахувати гроші / Л. М. Діденко. – К. : «Країна мрій», 2008. – 156 с.
6. Доля І. М. Волонтерство як форма участі молоді в громадському житті [Електронний ресурс] / І. М. Доля. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
7. Економіка : зб. програм з економіки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 117 с.
8. Климчук С. Фінансові головоломки на уроках математики / Сергій Климчук. – Київ : Шкільний світ, 2012. – 96 с.
9. Ковальчук Г. О. Організація навчання з економіки : навч. посібник / Г. О. Ковальчук. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2002. – 305 с.
10. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта України. – 2004. – № 6. – С. 42–46.
11. Коцюрубенко Г. Формування заощаджень українськими домогосподарствами [Електронний ресурс] / Г. Коцюрубенко // Вісник КНТЕУ. – 2011. – Режим доступу до ресурсу : <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2011/05/7.pdf>.
12. Логінова Т. В. Фінансова незалежність: перші кроки / Т. В. Логінова // Економіка в школах України. – 2012. – № 7. – С. 80.
13. Матеріали програми підвищення кваліфікації вчителів економіки : веб сторінка Офіційного сайту ВБФ «Українська рада з економічної освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ucee.com.ua/index/php?rname=matr&representtype=consecutive&hage=0](http://www.ucee.com.ua/index.php?rname=matr&representtype=consecutive&hage=0).
14. Нетрадиційні уроки з економіки : навч.-метод. посіб. / укладач О. В. Часнікова. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. – 128 с.
15. Основи споживчих знань : навч.-метод. посіб. для загальноосв. навч. закл. : 1–12 кл. / [Гільберг Т. Г., Довгань А. І., Капіруліна С. Л. та ін.] ; за заг. ред. Н. В. Бескової, А. С. Єрохіної, К. О. Максименко, О. В. Овчарук. – К. : Навч. книга, 2008. – 816 с.
16. Програма розвитку фінансового сектору (USAID / FINREP-II) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/structure/finedu/general_ua.php.
17. Розробки уроків до курсу «Азбука споживача» : навч.-метод. посіб. / Смага О. В., Якубчук В. Б. [за заг. ред. О. В. Часнікової]. – Луганськ : Знання, СПБ Резников В. С. – 140 с.
18. Розумні гроші. Фінансові історії родини Іваненків: ощадливість [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3127061&cat_id=3127060.

19. Складаємо сімейний бюджет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3127061&cat_id=3127060.
20. Собирая воедино: как создать хороший урок экономики / Economics America Национальный совет по экономическому образованию (США) ; [Сара Пейдж Мак-Коркл, Бонни Т. Мезарош, Джон С. Мортон и др.]. – 61 с.
21. Фінансова грамотність та захист прав споживачів у Польщі : Проект розвитку фінансового сектору FINREP [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/download/finlit_poland_sep2012_ua.pdf.
22. Шефер Бодо. Пес на ім'я Мані або абетка грошей / Бодо Шефер. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. – 231 с.
23. Шашолко С. Економіка для п'ятачків [Електронний ресурс] / Світлана Іванівна Шашолко. – Режим доступу до ресурсу : <https://sites.google.com/site/ekonomikadlapatakiv>.

Навчальне видання

ТКАЧЕНКО Наталія Володимирівна, ДОВГАНЬ Андрій Іванович,
ЧАСНІКОВА Олена Володимирівна, РЯБОВА Олена Борисівна,
ЛАПІШКО Зоряна Ярославівна, ЗАБУГА Наталія Іванівна

РОДИННІ ФІНАНСИ

5 клас

Навчально-методичний посібник для вчителя

*За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора Т. С. Смовженко*

Редактор	О. П. Яремчук
Технічний редактор	І. В. Мазінг
Комп'ютерне складання	С. В. Полець
Коректор	О. П. Яремчук
Дизайн обкладинки	Д. Ю. Іщенко

Підписано до друку 26.06.2015. Формат 60 × 84^{1/8}.
Обл.-вид. арк. 4,5. Умовн. друк. арк. 13,72. Зам. № 1336.

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5033 від 29.12.2015.

